

1/2009

شهر

"АДАБИЁТ ЯШАСА..."

Янги йилнинг бошланиши ҳар бир одамда ўзгача умидлар уйғотади. Янги режалар тузади, амалга ошмаган орзуларини бу йилдан кутади. Мана, кутган йилимиз ҳам келди. Дабдабалироқ айтсак, XXI асрнинг 9-йилини ҳам яшамоқдамиз.

Ўтган йил, гарчи юзаки қараганда сокин кечган бўлса-да, дунё аҳлини қутилмаган иқтисодий бўҳрон шошириб қўйди. Америкадай қудратли давлат бу иқтисодий зарбадан даставвал азият чека бошлади. Европа давлат раҳбарлари ҳам бош чангаллаб ўйга тушдилар, бот-бот миллиардер бизнесменларнинг ўз жонига қасд қилганлари ҳақида хабарлар тарқалди. Кўпгина автомобил саноати корпораторлари ишчилари сонини 30 фойизгача қисқартириб ташлади. Бу жараён ҳануз тўхтагани йўқ.

Россия Бош вазири В.Путин Швейцариянинг Давос шаҳридаги йирик анжуманда таъкидлагани каби, бир катта давлат ўзи билганича доллар босиб чиқараверсаю, бошқа бир давлат уни юҳодай сўриб олаверса, умумий валютага айланган бу пулнинг "юришини" тўхтатиб турса, албатта, жаҳон бўйлаб иқтисодий кризис бўлиши муқаррар эди.

Ўзбекистон давлатининг халқаро ташкилотлар ёки давлатлардан йирик миқдорда ташқи қарзи бўлганида, ёки юртимизда иқтисодий ўзгариш ва юксалишлар босқичма-босқич изга тушиб олмаганида бизни ҳам ваҳима босиши турган гап эди. Хайриятки, бундай бўҳрон зарбаси бизга мушт ўқталмапти. Бироқ иқтисодда ичдан емирилиш, катта асосга эга бўлмай туриб мўл пулга эга бўлиш каби нозик жиҳатлар ҳам борки, албатта бу ҳар бир одамни мудом ҳушёр туришга чорлайди.

Ўтган йил юртимиз иқтисодий-маънавий ҳаётида улкан одимлаган йилларимиздан бири бўлди, деб ифтихор билан айта оламиз.

Муҳтарам Президентимизнинг "Юксак маънавият — енгилмас куч" асарининг чоп этилиши маънавий, маърифий ҳаётимизда катта воқеа бўлганини изоҳлашга ҳожат йўқ. Жойларда мазкур асар юзасидан тақдимот, семинар, ўқув ҳамда йиғилишлар ўтказилди. Зотан кўркам маънавияти бўлмаган миллатнинг келажаги йўқлиги, узоқни кўра билмаслиги аён ҳақиқатдир.

Ёш ижодкорлар, санъаткорларнинг танлов ҳамда анжуманлари, иқтидор эгаларининг турли даражадаги мукофотларга лойиқ кўрилиши — булар ҳам адолатли сиёсатнинг самараларидир.

"Ақчақўл илҳомлари", "Зомин", "Келажак овози" кўрик-танловларида ўнлаб ижодкорлар ўз асарларини синовдан ўтказдилар. Ўзбекистон Маданияти ва Санъати Форуми жамғармаси ва "Камолот" ЁИХ томонидан ўтказилган бу йилги "Келажак овози" танловида жами 54 мингдан ортиқ иштирокчилар қатнашган. Дикқатга

сазovor жойи шундаки, шулардан 18 минг нафари "Бадиий ижод ва публицистика" йўналиши бўйича иштирок этишган. Бу эса бадиий ижод ва журналистикага қизиқувчилар сонининг нақадар ортганини кўрсатади. Кунлар келиб бу ишлар, тадбирлар ўз самарасини беришига шубҳамиз йўқ.

Айтиш жоизки, ёш шоир ва ёзувчиларнинг асарлари журналлимиз саҳифаларида мунтазам ёритиб бориляпти. Мақсад — адабий жараённи жонлантириш, бугун дунёга келаётган асарларга бефарқ-бепарво бўлмаслик. Ахир ҳар қандай тараққиёт тўхтамагани сингари адабиёт ҳам жойида депсиниб, кеча яратган асарлар эътирофи билан мақтаниб туравермаслиги лозим.

Алишер Навоий бу адабиётни юксак мавқега олиб чиқди. Биргина у зот ўзининг адабий маҳсулотидан ўксинмаса бўлар, балки. Аммо бошқа кўпгина адибларнинг таржимаи ҳоли, ҳаёт йўли билан қизиқиб кўринг: Қодирий, Ойбек, Фафур Фулом, Чўлпон, Усмон Носир, ҳатто саксон икки йил умр кўриб, "Уруш ва тинчлик", "Анна Каренина", "Тирилиш", "Севастополь ҳикоялари"ни ёзиб, Нобель мукофотини сариқ чақага олмаган Лев Толстойдай буюк адиблар ҳам ҳали энг яхши асарини ёзолмагандан ўкинишган. Ҳатто Толстой кўпинча "мен ўзи ёзувчиманми?", деб ўзига савол бериб келаркан.

Армон одамни ижодга йўллайди. Ва охирида бари бир армон қолар экан.

Ёзувчининг қисмати ўзи шу. Чунки у ҳеч қачон ўзининг қалбидан узоқлашолмайди.

Бизда адабий муҳит жўшқинлик билан қайнаб ётибди, дейишга унчалик асосимиз йўқ. Аммо адабиёт ривожланишда, изланишда, ижодкорлар яратиш, ёзиш ташвиши билан юрганини кўриб турибмиз. Асарлар ёзиляпти, муҳокама қилиняпти, фикрлар айтиляпти. Яратилганидан кўра ёзиладиганлари кўпроқ ва яхшироқ эканини англаб турибмиз.

Ўтган аср 80-йилларида жуда зўр насрий асарлар билан адабиётимиз бойиган эди. Лекин мустақиллик йилларида ўша муаллифларнинг аксарияти ёзишни батамом йиғиштириб қўйдилар. Табиийки, замон ўзгаргани туфайли ўқувчи янги қаҳрамонларни, бугунги ҳаётни асарларда кўришни, завқланишни, таъсирланишни хоҳлайди. Биз ёзувчилар шу талабни ҳали қондиrolмаётганимизни тан олишимиз керак. Айримларимиз эса ҳамон Шўро даври таъсиридан батамом қутулиб кетолганимиз йўқ.

Истак — режани, режа эса амалга ошиши мумкин бўлган эзгу ишларга киришишни билдиради.

Янги йил адабиётимизда, умуман маънавий ҳаётимизда истак ва режаларнинг амалга ошиши йили бўлиб қолишини тилар эдик.

Жуманиёз ЖАББОРОВ,
Ўзбекистон халқ шоири

«Дў, диёр, кўксимда олий сувратинг»

ИСТАДИМ

Тасвиринг чизмоққа, Юртим, энг асл ранг истадим,
Таърифинг айтмоққа дилдан сирли оҳанг истадим.

Истадим дарёйи Сайхун бирла Жайхундан жило,
Ҳам баланд тоғдан пойинга тахти авранг истадим.

Сафҳа-сафҳа ахтариб олтин китоблардан жавоб,
Маъниллар асроридан энг тоза фарҳанг истадим.

Мулки Гангу ё Фаранги бирма-бир кезганда ҳам,
Тўтиё қилмоққа ҳар томчию зарранг истадим.

Шаънинга бир тош отишни дилга тугса бир ёвуз,
Бадниятлар ҳолю аҳволин мудом танг истадим.

Неча юзминг қиз-йигитлар кўркида мавжуд ўзинг,
Неча юз гулишан аро озода чехранг истадим.

Бир томон Чотқолу Чортоқ, бир томон Ургут, Китоб,
Зомину Бахмал кезиб ҳар фаслу лаҳзанг истадим.

Бунча иззат, бунча лаззатким кўнгилни ром этар,
Тасвиринг чизмоққа, Юртим, энг асл ранг истадим.

ФАХРИЯ

Эй, Ватан, мадҳинг неча айтган билан кам бўлғуси,
Фахр ила ҳуснинга боқиб, кипригим нам бўлғуси.

Тоғларингким, бўй чўзиб осмон қадар, мағрур боқар,
Бағрида ҳар бир булогинг оби замзам бўлғуси.

Мағрибу Машириқ, келиб юртимни кўр, сайрон этиб,
Йўқса дунё кўрганинг кемтик ва мубҳам бўлғуси.

Қайдаким озод ижод, озода руҳ пайванд эрур,
Меҳнату ижод кўнгилларда мужассам бўлғуси.

Неча авлод ҳикматин кўнгилга сингдирган насл
Бул Ватанга қудрату қалбларга малҳам бўлғуси.

Бунча парвоз, бунча юксаклик недан, деб сўрсангиз,
Битта Истиқлол сўзинда бор жавоб жам бўлғуси.

Кўнғироқлар шўх жаранглар, карвон ўтмоқдадир,
Ушбу йўлда барча эллар дўсту маҳрам бўлғуси.

Ўзбекистоним бу юрт, Оллоҳ назар солган диёр,
То жаҳон борича оламда мукаррам бўлғуси.

ЧОТҚОЛ БАҒРИДА

Файласуф тоғлар билан суҳбатдан олдим мен сафо,
Ҳам шоир қалбли денгиздан тингладим сирли садо.

Эй, табиат, бизга устозсан ҳамиша, ҳар нафас,
Сен билан сирлашмоғу бирлашмоқ — олий муддао.

Бир жаҳон ҳикмат мужассам тоғу томчингда, Диёр,
Бағрида асрар сени офтобга чулғанган само.

Бунда ҳар бир ўт-ўлан минг дору дармондан зиёд,
Турфа гуллар атридан жисимда жон топгай даво.

Эй, сабо, оҳиста тебран, тинглайин оламни мен,
Тинглайин олтин булоқлардан мунаввар бир наво.

Сен ёнимда, мен ёнингда, бахтиёр эрдик, санам,
Ишқу ҳайратдан икковлон масту лолу маҳлиё.

Шул булоқдан бир пиёла сув олиб, боқдим тўйиб,
"Ёр аксин майда кўр деб жомдин чиқди садо".

¹ Алишер Навоийдан

ЧОРТОҚ ИЧРАМЕН

Не ажаб, дўстлар, тагин мен нурли Чортоқ ичрамен,
Дема, Чортоқ, мунтазам, минг кўркли чорбоғ ичрамен.

Тўймагай кўз неча сайрону саёҳат қилмағил,
Бул гўзалликдан мудом мен сирли чанқоқ ичрамен.

Шарқираб оққан булоқлар не ҳикоятлар қилур,
Сирли оҳанг мазмунин ҳайрат-ла чақмоқ ичрамен.

Интиқиб келдим бу манзилни зиёратгоҳ билиб,
Гарчи кўп қийналмаган бўлсам-да чарчоқ ичрамен.

Бунда кунлар шўҳ садосидан вужудим мавжланур,
Савбаю тўти, зағизгон, зағча-чорлоқ ичрамен.

Гоҳ муаттар хуш ҳаводан масту мустағрик эсам,
Роҳат этдим гоҳ адирлар узра чақмоқ ичрамен.

Ҳайрату илҳом деган дунёда бор бўлсанг агар,
Кел дилимга ёприлиб, мўъжиза Чортоқ ичрамен.

РОҲАТ ТОПАСИЗ

Ҳазил

Ўтсангиз агар, ҳу ана, гўлзор тарафиннан,
Албатта олинг қўлга, оёққа парафиннан.

Қайнаб келадир ер қаъридан гарм булоқлар,
Яйраб кетасиз Чортоғимиз соф садафиннан.

Ўзни сезибон энди тўғилган чақалоқдек,
Роҳат топасиз она заминнинг шарафиннан.

Гар хасталик тортмоқчи эса домига сизни,
Бир-бир отасиз барчасини сиз карабиннан.

Хоҳланг ичингиз тўлдирибон кафтни, ҳовучни,
Хоҳланг қуйингиз майда қадаҳга графиннан.

ҲУСНИ ЧАРОҒИНГНИ КҶРИБ

Тонг хижолатдан қизарди ол ёноғингни кўриб,
Тун уятдан парда тортди кўз-қароғингни кўриб.

Этдилар қаддинг томошо сарвлар саф-саф бўлиб,
Таъзим айлаб дилрабо бошдин-оёғингни кўриб.

Тун шивирлар, тонг жимирлар ҳайрат ичра мубтало,
Қош-қовоғинг бирла ул сиймин сақоғингни кўриб.

Яйрагай буткул табиат фахр ила жондан севиб,
Ҳусну одоб бобида тенгсиз сабоғингни кўриб.

Таҳсин айтдим мен диёрга, дилрабо ойдин санам,
Она юртга маҳлиё ошуфта чоғингни кўриб.

Мен Ниёз аҳли, сенинг шайдоларинг шаҳзодаси,
Интилиб парвонадек ҳусни чароғингни кўриб.

КҶНГИЛ КҶЗГУСИ

Қай кун ул жонон жамол кўрсатди кўнгил тахтида,
Унга етмоқ орзуси юз очди ошиқ аҳдида.

Акс этар оламни дил-мўъжиза кўзгу ҳар нафас,
Гар уни ёритса идрок энг мунаввар вақтида.

Ҳар одам бир мамлакатким, барча иқлим унга хос,
Ақлу қалб ҳамкору ҳамдаст бўлса азму жаҳдида.

Насяда асло кўринмас моҳият — жон мояси,
Балки инсон руҳи барқ ургай ҳамиша нақдида.

Шу кўнгул мулки — Ватан, биз ҳам унинг бир
мулкимиз,
Унга содиқлик яшар ҳар битта фарзанд бахтида.

Кўзга суртиб биз Ватанни ҳар нафас, ҳар лаҳзада,
Сақлағаймиз меҳримизнинг жон деган пойтахтида.

МУҲАББАТ

Уйғонур олий муҳаббат бир қарашда, зумда ҳам,
Меҳр ила йўғрилгай ул дустона табассумда ҳам.

Икки дилнинг ўртасинда боғланиш бўлса агар,
Бир-бирин топгай муқаррар Ҳинду Мисру Румда ҳам.

Зарра-зарра ўрнашиб, жиемингни забт этгай тамом,
Ҳуш олиб ҳам товланиб, олтин мисоли қумда ҳам.

Ул ҳузурбахи бир шаробким, қатраси оби ҳаёт,
Дейдилар, асло бузилмас ётса минг йил хумда ҳам.

Эй, ҳаёт, инсонни маҳрум этма олий туйғудан,
Бағринга ол ушбу шидда маҳруму маҳқумни ҳам.

Севгига ёр бўлса дил ҳосил бўлур ҳар муддао,
Хатлай олгайдир пиёда Помиру Қулзумни ҳам.

Бул жаҳонга нур бериб турган муҳаббат яинасин,
Эл дилинда шул ният. Шулдир, Ниёз, орзумда ҳам.

ЎРИКЛИ СОЙ

*Бул кеча Ўрикли сой ухлатмади,
Нақ тепамада турди Ой, ухлатмади.*

*Дейдилар, хушёрлик — олий муддао,
Бахтни қўлдан берма бой, ухлатмади.*

*Бул салобатли заминни сайр қил,
Қайда бор мундоқ чирой, ухлатмади.*

*Буткул олам ушбу тоғлар кафтида
Мисли ойдин бир сарой, ухлатмади.*

*Бир ҳавоким, жон ҳузури, кўз нури,
Ярми қаймоқ, ярми мой, ухлатмади.*

*Ой нурида ким кезар оқ шуъладек,
Бир париваш, ҳойнаҳой, ухлатмади.*

*Мен шивирлаб бул гўзаллик мадҳини,
Тонгни кутдим — ушбу жой ухлатмади.*

ТОҒЛАР ҚИЗИ ДИЛБАР САФИНА

*Не бор, барно, гўзал холингдан ортиқ,
Лабингдан томган ул болингдан ортиқ.
Бошин ҳайратда эгмиш лолалар ҳам,
Не бор, деб чеҳрайи олингдан ортиқ.*

*Аё, эй тоғ қизи, дилбар Сафина,
Бу эл бағринда сен тенгсиз дафина.
Кўзимнинг олдидан жилма, илтимос,
Ўзинг малҳам бу кўнгилингга заъфина.*

*Камолингдан шу тоғлар ҳам олур дарс,
Жамолингдан чаманлар ичрадир баҳс.
Диёринг кўркини оламга кўрсат,
Бу дунёда Ватандир энг муқаддас.*

*Жаранг соч шеър ила кўркама вазнда,
Муҳаббат янграсин олий назмда.
Шу орзум: сенга омадлар кўп,
Яйрасам сен тузган нури базмда.*

ИККИ ЛАВҶА

ДЕНГИЗ ВА ҚИЗ

*Қиз дилин тоғлару денгиз тортадир,
Гоҳ ёлғиз-ёлғиз, гоҳ эгиз тортадир.*

*Тўлқин қават-қават ёприлар, гўё
Лашкарин соҳилга Чингиз тортадир.*

*Мовий бу гўзаллик қайнар бетиним,
Гоҳо қабариб, гоҳ текис тортадир.*

*Оллоҳ қудрати бу дилбар салобат,
Ақл ила қалбингни тенгсиз тортадир.*

*Тоғ қизга раишқ этиб денгизни қучар,
Бағрига денгизни ул қиз тортадир.*

* * *

*Меҳрингиздан истадим бир имтиёз,
Ҳажр аёз этган кўнгилга ўтли ёз.*

*Қаҳрингиз-ку қилча бўлса, мунча кўп,
Меҳрингиз офтобча бўлса, мунча оз.*

*Кеча кўрдим, солмадингиз бир назар,
Во ажаб, бунча таманно, бунча ноз!*

*Неча ҳофиз ҳуснингиз мадҳ айлади,
Таърифингиз айтди дилда мингта соз.*

*Севги бу дунёда энг олий ҳакам,
Эътироф бир ёнда, бир ён — Эътироз.*

*То кутиб бир яхшилик умр ўтказур,
Неча шайдолар аро танҳо Ниёз.*

* * *

*Эй, Ватан, сен меҳримиз сарчаимаси,
Биз сенинг кўрку жамолинг таишаси.*

*Яшинагаймиз бағринг ичра эрта-кеч,
Барқ уриб дилларда парвоз нашъаси.*

*Ишқу ижоддан агар дил баҳраманд,
Бўлгай ул доим гўзаллик оишаси.*

*Осмонни кифтда тутмиш тоғлари,
Сойларида офтоб ўйнашмаси.*

*Бул гўзал водийга айланг бир назар,
Ул бетакрор она юртнинг каштаси.*

*Ушбу Юртнинг кўркига пайванд Ниёз,
Жону жисмининг узилмас риштаси.*

КўНГИЛИМДА ОЛИЙ СУРАТИНГ

*Эй, Диёр, кўксимда олий суратинг,
Ҳар ҳужайрамда мужассам сийратинг.*

*Томиримда оқса гар дарёларинг,
Тоғларинг — кўксимда юксак ҳикматинг.*

*Тонгларинг — озодалик дарси менга,
Тунларинг бағрида ойдин фикратинг.*

*Боғларинг — шарбат макон, хушбўй сафо,
Дашту водийларда кенглик хислатинг.*

*Йўлларинг мақсуд сари элтур мени,
Фахр бахи этгай менга ҳар журъатинг.*

*Кўнглим ичра бир жаҳонсан бепоеён,
Ишқу ижодда наоён хилқатинг.*

*Бир қўшиқ ёзсам сенга шайдо бўлиб,
Шул ўзи ҳам менга чексиз ҳимматинг.*

ФАРАНГИЗ

*Шу денгиз маликаси эрур гўзал Фарангиз,
Фарангиз чўмилганда сиз денгизга қарангиз.*

*Яшнаб кетади сув ҳам шодлигидан мавж уриб,
Эй, тўлқинлар, қиз сочин киприк бўлиб тарангиз.*

*Ана, сузиб борар у, уфқларга ошуфта,
Бу шўх лавҳа қошида оғиз ҳар манзарангиз.*

*Фарангизга бахт тиланг, омад тиланг, завқ тиланг,
Тобе бўлсин йўлида оғир, олис маррангиз.*

*Сабаб Фарангиз бўлиб кўзимга дур кўринди,
Ҳар зумуррад қатрангиз, ҳар бир садаф заррангиз.*

УМР ҚАДРИН

*Умр қадрин ўлчагайдир ақлу ҳуш торозуси,
Яхшилик бирлан ушалгай умримиз бор орзуси.*

*Акс этар инсон дилинда энг самовий туйғулар,
Қалб уйин ёритса гар ишқу муҳаббат ёғдуси.*

*Бу жаҳонда энг улғувор бойлигинг не, деса ким,
Айтажакман, бул азиз бойлик гўдакнинг кулгуси.*

*Офтоб машиотаси оламга бергай жилвалар,
Ушбу нурдан софланур инсонда кўнгул кўзгуси.*

*На гўзал, ижоду завқинг бирла боғлар гулласа,
Нозланиб оқса пойингда чашмаларнинг инжуси.*

*Сенга олам кўркидан дилбар ҳикоятлар қилур,
Боғларинг шарбатларию тоғларингнинг оҳуси.*

*Эй, Ниёз, боқ она юртнинг ҳуснига минг кўз билан,
Юксалиб борсин тобора дилда фарзанд туйғуси.*

ЯХШИ НИЯТ

*Яхши ният сенга ёр этгай улғу орзуни ҳам,
Зим-зиё тун ичра бор этгай ногоҳ ёғдуни ҳам.*

*Яхши ният бир буюк қудрат эрурким жисм аро,
Арига элтгай, азм қилсанг, энг чигал туйғуни ҳам.*

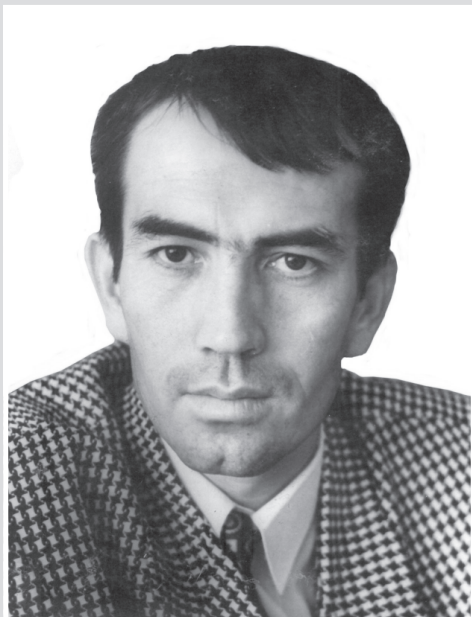
*Сен қанот этсанг уни, тошдан инак ҳосил бўлур,
Истасанг, бахтга дўнарсан тушини ҳам, уйқуни ҳам.
Бир мунавварлик жаҳонни кўзга яққол айлагай,
Сенга тақдир ҳадя этмиш дил деган кўзгунни ҳам.*

*Шодлигинг бор мавж ила унда чароғон акс этар,
Бошлагайсан яхшиликка дардни ҳам, қайғуни ҳам.*

*Энг оғир ҳолатда ҳам ниятни дилда маҳкам эт,
Қутқазур шердан, агар аҳд айласанг, оҳуни ҳам.*

*Эй, Ниёз, шеър ҳам кўнгилинг дилрабо бир парчаси,
Яхши ният ҳосил этгай шеър деган инжунни ҳам.*

Қўчқор НОРҚОБИЛ

КЎЗЛАРИНГНИ КЎРГАНИ КЕЛДИМ

Ҳикоя

Ёз охирлаб, август оёқ узатди. Куз шамоллари эса бошлади. Тонг ҳавоси салқин торғди...

Меҳнат таътилга чиқдим. Аввалдан ўйлаб қўйган режани амалга оширишга фурсат етди. Хоразмга кетаман!

Табиийки, бу муддао хотинимга ёқмади. Эрта-лабдан, гинг-шинг, роса жавради. У десам бу деди, бу десам у деди, ўзингизга аён — бундай пайтда фақат яхши гапиришимиз лозим. Йўқса...

— Ахир мен ҳам чарчайман. Иш, иш, деб ... уф... Ке энди қўй, бир гал райимни қайтарма. Бироз дам олиб келай. Бир йилда бир марта таътил беришади-ку... Худо хоҳласа, кейин Наманганга ҳам борамиз, ота-онангни кўриб келамиз...

Оловнинг тафти сал пасайгандай бўлди. Бироқ “Бўпти, мен ҳам бораман, мени ҳам бирга олиб кетасиз, менсиз бориб бўлсиз”, — деб қолади, деган ҳадик кўнглимга таҳлика солиб туровди, йўқ, ҳар тугул ундай бўлмади. Нишон бошқа томондан олинди:

— Нега энди айнан Хоразмга кетмоқчисиз?

— Мен шуни хоҳлаяпман. Шундай қарорга келдим.

— Ўзингизча ими-жимиди қарор қабул қилдиган бўп қопсиз. Ё у ёқда бирортасини...

Гап чувалашди. Тишни-тишга қўйиб, чидадим. Мулозаматдан нарига ўтмадим. Онту қасам ичишимга

бир баҳя қолди. Лекин қўлимга эрк бермадим.

Хуллас, шубҳа-гумон тумани тарқалди. Ва ниҳоят эркин қушман. Тўғри, ўн кунга эмас, бир ҳафтага!

Вокзал менда ҳаммиша айрича таассурот уйғотади. Гавжум залнинг тирбанд ўриндиқларидаги йўловчиларни кутиш дақиқаларига туташган кўринмас бир ришта боғлаб туради гўё. Темир изга поезд қўйилиши ҳамон вокзал саҳнида бесаранжом оломон тўлқини пайдо бўлади. Ким-кимга урилган, ким-кимга сурунган. Ҳамма ўзини вагонларга уради. Ҳамма манзилига шошилади. Ҳозиргина бўшаб қолган ўриндиқларни эса йўловчиларнинг бошқа оқими банд этади. Вокзалда ҳеч қачон ўриндиқлар бўшаб қолмайди — биров кетади, бошқа биров келади. Инсон ҳаёти ҳам шундай: мақсад-муддаонгни аниқлаб манзилга интилмасанг, бир жойда узоқ қолиб кетасан, бошқаларга халал берасан. Вокзалнинг ҳаётдан афзал жиҳати бор: шоҳу гадо, бойу камбағал бир мақомда — йўловчи! Бор-йўғи улар поездни кутмоқда. Ҳаётда эса... ҳаётда кишилар табақаланади, улар вақти соати етгач умр поездни келиб олиб кетишларини сезсалар-да, ҳаёт вокзалдан одамийлик чипталарини харид қилишни унутадилар.

Кўп алжираб, бошингизни оғритмайин. Мана, менинг поездим ҳам етиб келди. Биринчи йўлга, шундоқ вокзал саҳнига тақаб қўйилди.

Пешинга оғаётган офтоб тафтиданми ёки вокзалга келиб тўхтаган вагонлар пайдо қилган эпкин таъсириданми темир гилдирақларга ёпишган қотган қорамой ҳиди димоққа урилди.

Вокзалга келмаганимга ҳам анча йиллар бўлганини ҳис қилдим. Аниқроғи, гала-говур вокзалгагина хос бўлган ҳаёт талабалик йилларимни ёдимга солди: “Тошкент—Андижон” поезди... Шанбада кузатишлар, сешанбада кутиб олишлар, эҳ-эҳ, қанча дарду изтиробларимизга, кўз-ёшларимизга гувоҳ бу вокзал. Ёшлик. Романтика. Севги!

Вокзалда йўловчи гавжум. Тест синовидан ўтган аксарият абитуриентлар уй-уйларига қайтишяпти. Вагон эшиги олдида одам камайишини кутиб анча четроқда турган назоратчиға бир-икки йўловчи нималарнидир тушунтиришади. Кўнгли иймагач, унга тавозе билан ялиниб-ёлворишади.

— Ана, пласкарт вагонга боринглар! Мумкинмас, мен ортиқча одам ололмайман.

Поезд жила бошлагач, эшикка тирмашдим.

— Чиптангиз бор экан, нега шу пайтгача анқайиб турибсиз, — назоратчи ўдағайлаб йўл берди. — Тўртинчи купега боринг.

Қия очик купе эшигидан бош суқиб, ичкарига разм солдим. Тақдирига мен ҳамроҳлик қилиш битилган купедошлар ҳам ялт этиб қарашди.

Лаҳзада уларга кўз югуртирдим. Тим қора сочини бир тутам қилиб боғлаган, катта-катта қуралай кўзлари порлаб, ой балққан озгин юзидиган ёниқ жозиба ҳар қандай кишини сеҳрлаб қўядиган гўзал хилқат, унинг ёнида табиатнинг яна бир мукамал ижоди — мовий кўз, олтин соч, ёйдай эгик қошлари чиройли чехрасига андак кибру ҳаво бахш этган соҳибжамол ўтирибди. Бу икки мўъжиза қаршисида ўзини ноқулай сезаётган озгин, қотмадан келган, қирра бурун, чувак юзига тошма тошган ўспирин вагон ойнаси томон сурилиб менга жой берди.

— Мумкин бўлса, укагинам, ўрнингиздан турсангиз. Юқларимни ўриндиқ тагига қўйсам.

Новча йигитча ўрнидан турди. Юқтўрвани жойлаб, у-бу егулик солинган елим халтани ўриндиқ устига қўйиб, унинг ёнига чўкдим.

Шовуллаб елкасига тушиб турган тилла сочларини ортга тараган мовий кўз жувоннинг кенг, силлиқ пешонасидаги пардоз-андоз кўмолмаган вақт чизиқларига боқиб унинг ёши ўттиз бешнинг нари- берисида деб тусмолладим. Вагон деразасига чарос кўзларини қадаган, бизнинг бору йўғимизга эътибор бермаган хушрўй қиз эса мен то манзилга қадар шу алфозда кетаман дегандай гўё бошқаларга парво ҳам қилмасди. Йигит кўлларини кўксига чалиштириб, бошини деворга тираб, кўзларини чирт юмиб олган.

Мовий кўз жувон зимдан кўз қирини ташлади. Бу табиий ҳолат. Ҳис-туйғуларини жиловлай билган, ҳусну-лаофатига ишонган мағрур аёллар одатда шундай қилишади. Камина ҳам бировдан кам эмас: бўйинбоғ тақиб, костюм-шим кийиб олган. Савлатдан ҳам нолимасак бўлади. Бироқ фариштадай гўзал аёл қошида мум тишлаб, ияк кўтариб ўтиравериш ҳар ҳолда одобдан бўлмаса керак. Эркакчиликка ҳам тўғри келмас-ов. Шоиримиз

айтадилар-ку: “Гўзалликнинг олдида ахир чўкка тушган ҳатто худолар...” Ўзимизга бино қўйиб қаерга ҳам борардик.

— Рухсат берсангиз, ўзимни таништирсам, — дедим русчалаб ва аёлга дадил боқдим.

Деразадан кўз узмай кетаётган қиз туйқус елка қисиб пиқиллаб кулиб қўйди-да, аёлга қош учирди. Жувоннинг ҳам чехрасига табассум ёйилди.

— Бемалол. Қани, танишайлик-чи?

Жувон шу қадар сокин ва бамайлихотир гапирдики, юзига самимий ифода қалқганини сездим. Қиз ҳамон қизиқсиниб қараб турарди.

— Ёзувчиман. Ургенчга, аниқроғи Қорақалпоғистонга кетаяпман. Дўстларим чақиринган. Сайру саёҳат дегандай.

Аёл таажжубланиб лаб қимтиди, ҳозир кулиб юборадигандай. Кўзлари маъноли боқди.

— Ёзувчиман денг. Нима бало, ёзувчилар исмини айтиб танишмайдиларми? Ҳа, майли, ўзим айтақолай. Исмин — Ирина. Ирина Николаевна! Бу менинг қизим — Мария. Москвада яшаймиз. Биз ҳам Ургенчга, аниқроғи, Хивага саёҳатга бораяпмиз.

Одамовироқ чоғи, қиз энсаси қотиб юзини тагин вагон деразасига бурди.

— Қизингиз талаба бўлса керак... Тўғри топдимми? — дедим атайлаб.

— Ҳа, талабаман. Жудаям тўғри топдингиз. Балки қайси мавзуда диплом иши ёзаётганимни ҳам биларсиз? — деди қиз кесатиб.

Тили заҳаргина экан. Афтидан у мени хушламаётганди. Ким билсин, балки онаси билан суҳбатлашишимни истамаётгандир.

Орага жимлик чўкди. Ёнимда мумиёлагандай қотган йигитга жон кирди, болади-ку, дегандай чўзиб хуштак тортиб қўйди. У ҳам худди қиз каби гўё вагон деразасидан зипиллаб ўтаётган симёғочларни санаган қўйи ўз ўйига гарқ бўлиб ўтирарди.

Аёл бош чайқаб қўйди. Қизнинг шарттакилигидан хижолат чеккани шундоқ сезилиб турарди.

— Хафа бўлманг. Машанинг бугун кайфияти йўқ. Ургенчга самолётда учмоқчи эдик. Кун бўйи овора бўлдик, чипта ололмадик. Жой йўқ дейишди. Ургенчга одам кўп учаркан, аксарияти сайёҳлар. Тошкентни яхши билмаймиз. Ўзбекистонда биринчи марта бўлишимиз. Поездда кетмаймиз, деб роса хархаша қилди. — Аёл кулиб қизига қаради. — Бу ернинг одамлари ёмон, икки кунлаб поездда юриб бўларканми, деб оёқ тираб туриб олди.

— Нега бу ернинг одамларини ёмон дейди. Ундай эмас, бизнинг халқимиз меҳр-оқибатли, ювош, камтар-камсуқум халқ. Меҳмондўст халқ. Маша, сиз ўзбекларни яхши билмайсиз-ку, тўғрими? — Қизга савол назари билан қарадим.

Машанинг қошлари чимирилди. Қизнинг чехрасида нимадандир ҳадик, саросима зоҳирлигини, ботинида хавотир қалқиб турганини шундагина пайқадим. Мен бу ҳолатни бегона жойда айрим кишиларда рўй берадиган безовталикка йўйдим. Қизнинг жавоби қисқа бўлди:

— Ойим менга ўзбеклар ҳақида жуда-жуда кўп гапириб берган...

— Ойингиз сизга биз ҳақимизда нималар деган?

Қиз базўр табассум қилди. Истеҳзо билан лабларини қимтиб, қош учирди. Ўлай агар унинг бу қилиғи ўзига жуда ярашиқли, кўпроқ ёш қизалоқнинг аразига ҳам ўхшаб кетардики, шу боис қизнинг пичингу-писандаси менга оғир ботмади.

— Ойимнинг ўзидан сўрай қолинг. Яхшиси мен ухлайман. Бугун роса чарчадим.

Қиз ўрнидан туриб юқори ўриндиқ тўшам-чисини текислай бошлади. Худди хоразмлик раққосалардай қора соч, қора қош, тим қора кўзлари порлоқ, ёниқ чехра, хипча бел бу қиз эпчиллик билан купенинг юқори ўриндигига кўтарилди.

Шу пайтгача ёнимда миқ этмай кетаётган, бироқ аминманки, ўзини бепарволикка солиб жамики гап сўзларни жон қулоғи билан тинглаб ўтирган бесўнақай йигитни тирсагим билан туртдим. Йигит менга ўгирилиб қаради.

— Ново дейсиз?

— Исминг нима?

— Одамбой.

— Хоразмданмисан?

— Ҳовво.

— Одамбой, ука. Илтимос, чой дамлаб кел.

Юртинга меҳмонлар бораяпти-ю, сен уйқусираб ўтирибсан...

Одамбой тушмагур ҳам қувгина экан, гапи шу бўлди:

— Чой бўлса чой-да. Лекин мемонлар кофе ич-жакка ўхшайди. Ёшулли, мен сизни дониб дуруп-пан. Сиз телевизорда чиқасиз. Ёзувчисиз. Лекин мемонлар донишмади. Қисинманг. Москванинг телевизорда чиқсангиз донишар балки...

Ўзимни кулгидан зўрға тийдим. Одамбой бесўнақай гавдасини соллантириб купедан чиқди. Ирина сочларини узун, чиройли бармоқлари билан тузатган бўлди. Юрак ютиб унинг мовий нигоҳларига тик боқдим. Бу мовий кўзлар қаърига кишининг қалб торларини чертадиган мунгли бир оҳанг сингиб кетганини ҳис қилдим. Билмадим, менга шундай туюлди. Аёл ўзини беғам, беташвиш кўрсатишга уринди — юзига табассум ёйилди:

— Хўш, нега тикилиб қолдингиз, муҳтарам ёзувчи? Ҳанузгача исмингизни ҳам айтмадингиз... Майли, айтмай қўя қолинг... Шуниси яхши — менга сизни Ёзувчи деб аташ ёқиб қолди.

— Сизга ёққан бўлса, мен розиман. Демак, исмим — Ёзувчи!

Икковимиз ҳам кулишдик. Мен ёнимдаги елим халтани очиб, ичидан у-бу егулик нон, бир бўлак қази ва колбаса олиб, емак тахтага қўйдим.

— Биргаликда тамадди қилсак. Сизни билмадим-у, менинг қорним очди.

— Мен ҳам эрталабдан бери туз тотмадим. Бунинг устига Машанинг хархашаси жонимдан ўтди. Сиз хафа бўлманг, у яхши қиз.

— Ҳечқиси йўқ, ёшликда бўлади. Ёшликни тушуниш керак. Ёшликни тан олиш керак. Кўз тегмасин, қизингиз чиройли экан. Лекин сизга ўхшамайди. Бизнинг ўзбек қизларидай гўзал. Тўғри, сиз ундан ҳам гўзал, ёш, жудаям гўзалсиз. Икковингиз икки хил олам...

Мулозамат қиламан деб, хол қўймадимкикин, деган ҳадик билан аёлга қарадим. Хайрият,

қиёфасида ўзгариш сезмадим, аксинча Тургенев таъбири билан айтганда руснинг мақтовга мойил танти аёлларидай чарақлаб кулди.

— Ирина Николаевна, ҳа-я, нима десам экан, камтарона дастурхонга қаранг... Менда ҳалигиндан бор эди... Эллик-эллик олсак нима дейсиз?

— Қандай бўларкин? Сиз ўзингиз ичмоқ-чимисиз?

Аёл ўзини эркин ҳис қилаётганидан қувондим.

— Албатта. Чарчоқни олади. Йўлда яхши кетади, — дедим ишонч билан.

Елим халтадан “Қоратов” ароғидан олиб дастурхонга қўйдим. Аёл қизиқсиниб қаради.

— Ўзбек ароғими бу?

— Ҳа, Нукус ароғи. Зўр ароқ. Мен ҳамиша шундан ичаман. Сафарга чиқсам ёнимда олволаман.

— Майли, ўзбек ароғини ҳам тагиб кўрайлик-чи.

Ирина ўрнидан туриб ўриндиқ тагидан катта чарм сумкасини титкилади. Бежирим шиша идишни олиб дастурхонга қўйди.

— Манови қўлбола қилиб тайёрланган газакбоп кўзиқорин. Мазасини тагиб кўринг.

Мен емак тахтада тўнкарилиб турган пахта гулли пиёлаларни ўнглаб, тўлагиб ароқ қўйдим. Ирина чиройли шиша идиш қопқоғини бураб очди.

— Айбга буюрмайсиз, санчқи йўқ. Шунинг учун кўзиқоринни қўл билан олишга тўғри келади.

У узун чиройли бармоқларини қайчи қилиб оқ тугмадай кўзиқоринларни олиб нон устига қўйди.

— Қани, олдик. Сизнинг соғлигингиз учун ичамиз, — дедим.

Ирина жилмайди. Биз пиёлаларни теппа-тенг кўтариб кўзиқоринни газак қилдик.

Шу тобда купе эшиги очилиб Одамбой кириб келди. Қўлида чойнак. Шишага кўзи тушиб Ирина иккимизга анграйиб қаради.

— Чойнакни қўй. Ўтир, Одамбой, — дедим унга.

— Ирина Николевна, танишинг, бу йигитнинг исми Одамбой, — Ирина бош ирғади.

Одамбой ёнимга чўкди.

— Ёшулли, ташкил дим ажойиб-ку. Қойил сизга.

— Дим ажойиб, дим ажойиб, — дедим мен ҳам кесатиб. — Одамбой, манови қази ҳамда колбасани нима билан кесишни билмай бошимиз қотаяпти.

— Ҳов, шунга бош қотириб нетасиз. Проводникдан пичоқ келтираман.

Йигит ўрнидан турди.

Мен яна пиёлаларга қўйдим.

— У қаёққа кетди?— деб сўради Ирина йигитнинг ортидан қараб.

— Ҳозир келади. Қани, олайлик.

— Нима учун ичамиз?

— Танишганимиз учун. Умуман, нима дейишга ҳам ҳайронман.

— Ахир ёзувчисиз. Бирор гап ўйлаб топинг, — аёл маъноли жилмайди.

— Инсон юраги уммон. Шу уммон қаърида қанчалаб сир-асрор, ундан ҳам кўпроқ орзу-истаклар чўкиб ётади. Юрак уммонида орзулар тўлқин урса инсон ботинида куч-қудрат, яшашга иштиёқ олови ёнади. Шу оловнинг сўнмаслиги учун ичамиз.

— Оҳ-оҳ, қойил. Яъни, муҳаббат оловининг сўнмаслиги учун ичамиз, демоқчисиз...

— Балки.

Яна каловландим. Аёл қўлидаги пиёлага термулиб ўйга чўмди.

— Ҳа, муҳаббат олови, муҳаббат олови... У сўнмайди. Бироқ инсонни ёқиб кул қилади.

Аёл ҳадик, шикаста оҳангда гўё ўзига ўзи гапирарди. Кўнгил ярасининг оғриқлари бир зумда юзига қалқиб чиққан, бу азобга дош беролмай кўзларини чирт юмиб олганга ўхшарди. У пиёлани даст кўтариб бўшатди, қиёфасида лаҳзада содир бўлган ҳорғинлик ўрнини яна табассум эгаллади. Тунд осмонда булутларни ёриб куёш чарақлагани каби бу аёл ҳам ҳаётига қўланка ташлаган тақдир изтиробларини иродаси инъикоси бўлмиш ёниқ табассум билан маҳв эта олишини, шу фазилати билан кўпчилик маккор ва тулкисифат аёллардан фарқ қилишини пайқадим. Унинг самимиятида ғубор йўқ эди.

Купеда яна Одамбой пайдо бўлди. Қўлида пичоқ, иккита тақсимча.

— Яшавор, йигит, бу ишинг беш! Ке, ёнимга ўтир, иним.

Одамбой қазии ҳамда колбасани парраклаб кесиб тақсимчаларга жойлаб, тавозе билан Ирина Николаевнага яқин суриб қўйди. Аёл ташаккур билдирган бўлиб бош қимтиди.

— Бу нима? — деди қазига ишора қилиб.

— Буми, бу қазии. — Қандай тушунтирсам экан деган алфозда таралдуланди Одамбой. Сўнг, менга қараб: — Ёшулли ўрисчага нўноқман, ўзингиз гапланг, — деди.

— От гўшти бу, қазии! От гўштидан махсус тайёрланади. Сизларнинг салангиздан зўр бу, — дедим Иринага. — Қани, Одамбой иним, Ирина опанг билан яна битта-битта олайлик. Сен ҳам ичасанми?

— Йўқ, ёшулли. Менга дуври кемайди... Ичмайман.

— Шундайми. Ҳа, майли. Ирина Николаевна, Одамбой ҳам талаба, ичмайди. Уни мажбурламаймиз.

Пиёлаларга яна қўйдим. Ирина қазидан татингандай бўлди. Одамбойимиз нафақат одамохун, оёқ-қўли чаққон, балки фаҳм-фаросатли йигит чиқиб қолди.

— Ёшулли мен ухлмасам бўлмас, агар бирор хизмат бўлса айтарсиз, — деб тепага кўтарилди.

— Шундай қил, иним, шундай қил. Бемалол дамнингни олавер.

Сўнгги қадаҳларни ҳам бўшатдик. Унинг чеҳраси янада ёришди. Сезаяпман, Иринанинг ҳам боши қизиди. Менга газак узатди. Сўнг оғир уф тортиб ўрнидан турди-да, ёнимга келиб ўтирди. Бир пас кўзимга термулиб турди. Мовий нигоҳидан таралган ўт аъзойи-баданимни куйдириб, юрагим чимиллаб оғриди. Аёл туйқус елкамга бошини қўйиб титраган куйи йиғлаб юборди. Мен унинг оташ нафасини сезиб, ақлу ҳушимдан айрилиб тош қотиб турардим.

— Биласанми, Ёзувчи, мен... мен... биз, — унинг елкалари титради... — биз нега Хоразмга бораяпмиз?

У энди зир қақшаб йиғлар, мен эсим оғиб нима қилишимни билмасдим.

— Сен яхши одамсан, Ёзувчи... Мени кечир.

— Ўзингни бос, Ирина... Қизинг уйғониб қолади. Одамбой уйғонади. Ўзингни бос!

Ирина бироз жимиб қолди. Оғир тин олиб ўрнидан турди. Жойига бориб ўтирди.

Шу пайт тепа ўриндиқда нимадир дупирлади. Қиз гужанак бўлиб ўриндиқни муштлапти.

— Айт, ойи, айт! Дадамнинг ўзбек эканлигини айт. Сен менга йигирма йилдан бери аллақандай ўзбек ҳақида эртақ сўзлашингни айт. Сенинг йигирма йиллик армонинг, менинг йигирма йиллик азобимни айт! Бу одам сенга ўша ўзбекни топиб беради.

Қиз нафрат билан қичқирди. Сўнг тескари ўгирилиб чинқириб йиғлаб юборди. Гудранган куйи Одамбой ҳам уйғониб пастга тушди. Юрагимдан нимадир узилиб кетди. Ҳангу манг бўлиб қолдим.

Купеда серрайиб турган Одамбой дам менга ва дам Иринага, дам ётган жойида пиқиллаб йиғлаётган Машага ажабланиб қаради.

— Ново тўполон, ново бўлди?

Поезд навбатдаги бекатга келиб тўхтади. Ташқаридаги симёғоч чироқларидан таралган нур купе ичини ёритди.

— Ҳеч нарса бўлгани йўқ. Хавотир олма, ука, илтимос, ма, манови пулни олиб бир шиша минерал сув олиб чиқ.

— Керакмайди. Пул керакмайди. Ҳозир опкеламан.

Ирина бошини кафтлари орасига олиб мунгли алфозда ўтирибди. Қиз жимиб қолди. Одамбой сув олиб келди. Поезд жилди.

— Ёт, ётавер, ука. Умрингдан барака топ! Яхши йигит экансан...

Мен пиёлага сув қуйиб Иринага узатдим. У бошини кўтарди. Пиёлага узатган қўли қалтирарди.

Вагон деразасидан хира ёғдуга чўмган купе ҳамда Ирина иккимизнинг аксимиз кўринарди. Поезд ортда қолдириб кетаётган нигоҳ илгамас кенгликларни тун пардаси қоплаган. Онда-сонда чироқлари ёниқ симёғочлар ликиллаб ўтади. Даричаси нур таратиб турган уйлар, қишлоқлар ортда қолади. Поезд тун қаърида елдай учиб йўлнинг эмас, балки вақтнинг ҳам танобини тортиб азалий кўшигини бир маромда қуйлаб бораётганга ўхшайди.

Орага чўмган лаҳзалик сукутдан сўнг Ирина бошини кўтарди ва хаста овозда деди:

— Ёзувчи, ҳаво етишмаяпти, танбурга чиқа қолайлик.

Лопиллаб чайқалаётган вагонда унинг ортидан эргашдим. Тўзгин тилла сочлари очиқ елкасига ёйилган, адл қад, баланд бўйли, тиззасига етиб-етмаган оч-пуштиранг калта юбкаси, узун ва тирсиллаган бўлиқ сонлари, бақувват оёқларига ярашган сўнгги русумдаги баланд пошналар оппоқ туфлиси — бари-бариси мени батамом ўзига маҳдиё этиб бўлганди. Илиги тўқ. Савлатдор ва мафтункор Ирина худа-беҳуда дардини дастурхон қилавериш кўнглингга қўл соладиган, алалоқибат чув тушириб сени лақиллатиб батамом устингдан ҳукмронлик қилишга мойиллиги баланд уддабурон ожизалардан мутлақо фарқ қиларди. У тақдир қиморида қартасини очиб ўйнайдиган аёллар хилидан эди. Бундай аёлларни

Холмирзаевнинг романтик ҳикояларида учратиш мумкин, деб ўйладим. Поезд ўқдай учар, танбурнинг очик деразасидан урилган салқин шамол ёзининг бағамом таслим бўлганлигини билдирар эди. Этим жунжикди. Аёл танбур эшигига суяниб, тун зулматига термулиб қолди.

— Чекишдан бер, — деди у олис қоронғуликдан кўз узмай.

— Марҳамат...

Ирина босиб-босиб чекар экан, кўзларида ёш гилтиллади.

— Биласанми, вақт ўтган сайин юрагим тобора оғирлашиб боряпти, поезднинг ҳар бир тақ-туқи кўкрак қафасимга гурзи бўлиб урилаяпти. Унинг олдига бораётиб нотўғри қилаётгандирман, балки уни кўришга юрагим дош беролмас, бардошим етмас, балки юрагим тўхтаб қолар, ишонасанми, назаримда поезд олдинга юрмаётгандай, поезднинг атрофида ер гуриллаб айланаётгандай. Мен уни кўришни, унинг ёнига боришни тасаввуримга ҳам сиғдиrolмайман. Эҳ, Худойим-ей, мени тушунаяпсанми, Ёзувчи?!

Ирина ҳиқиллаб йиғлай бошлади. Уни нима деб овутишни билмасдим. Ортиқча гап-сўз шундоғам борлиги ҳаяжон уммонида ғарқ бўлаётган аёлнинг дарди-дунёсини остин-устун қилиши мумкинлигини ҳис қилдим. Муҳими, мен аёлни тушуна бошлагандим, унинг қалб ҳиссиётлари чарсиллаб ёнаётган аланга каби вужудимни чулғай бошлади. Айни тобда аёлни шу кўйга солган, унинг тақдирига сўнмас оғриқ ато этган кимса ҳақида ўйлардим.

— Уни ҳали ҳам севасанми?!

— Уф-уф... Севги нима эканлигини эҳтимол билмасман... Лекин мен уни шунча йилдан бери юрагимда олиб юрибман. У тақдиримнинг бир бўлагига айланган. Юрагимнинг қаъ-қаърига сингиб кетган. У мен учун хотира тимсолига, ўтмиш тимсолига, қолаверса, бутуним тимсолига, эртанги куним тимсолига, қизим, умримнинг давомчиси тимсолига айланган. Эҳтимол севги деганлари шудир... Мен унинг ёнига оталик бурчини даъво қилиб, талаб қилиб бораётганим йўқ. Уни бир кўриш учун, у ҳаётимда чиндан ҳам борми, йўқми, шунга яна бир карра гўё исботлаш учун бораётгандайман.

— Уни кўрмаганимга неча йил бўлди?

— Йигирма йил. Роппа-роса йигирма йил.

— Хат-пат ёзиб турадимми?

— Қаёқда. Ким билсин, балки эсидан ҳам чиқариб юборгандир.

— Шахсий ҳаётинг ҳақида сўраб-суриштираётганим учун узр... Сен у билан қачон топишгансан. Боядан бери “У-У” дейсан, Унинг исми нима, қаерда яшайди? Уни қандай топмоқчисан, балки ёрдамим тегиб қолар...

— Хоразмда, Хивада яшайди. Исми — Рома! Йигирма йил илгари Москвадаги ҳарбий госпиталда танишганман. Жарроҳлик бўлими бошлиғи эдим. Уни олиб келишганда аҳволи жуда танг эди. Курагини ўқ ўпириб кетган, сўл оёғи болдири, бошининг орқа қисмини темир парчаси жароҳатлаганди. Замбилда ҳушсиз ётарди. Госпиталда бир йил даволанди. Рома яғриндор, бақувват, дароз йигит эди. Қалин қошлари

остидан мағрур боқувчи кўзларида ҳаёт синовларига дош берган йигитнинг метин иродаси шуъла сочиб турарди. Мен унинг кўзларига қарашга дош беролмасдим. Кўнғирсоч, кенг пешона, қиррабурун, қалин мўйлаби ўзига ярашиб турган бу паҳлавон йигитни ҳар гал кўриқдан ўтказгани палатага келсам оёқларим дағ-дағ титраб, ичимдан нимадир узилиб кетаётганга ўхшарди. Бир алфозда ётса-да, палатага киришим ҳамон ўзини ўнглашга тиришар, оғриқнинг зўридан афт-ангори оқариб кетса-да жилмайишга уринарди. Ўлим жари ёқасидаги йигитнинг ҳаёти учун тунлари мижджа қоқмай ибодат қилиб чиқардим. Иродаси мустаҳкам, ҳаётга интилувчан йигит тасаввурга сиғмайдиған азоб-уқубатларга, кетма-кет қилинган жарроҳлик операцияларига дош берди. Танасининг кесилмаган жойи қолмади ҳисоб.

Орадан ойлар ўтиб йигит соғая бошлади. Жарроҳлик бўлими бошлиғи бўлишимга қарамай кўпинча тунги навбатчиликни ўз зиммамда қолдирардим, тонггача унинг ёнида ўтирардим. Шу бир йил давомида мен унга боғланиб қолдим. Йигитнинг кекса онаси, иккита синглисидан бошқа ҳеч кими йўқ эди. Дадам автохалокатда ўлиб кетган дерди. Даҳшат-а, оилада ёлғиз ўғил, ота йўқ, шундай бўлса-да, у ёққа ҳарбий хизматга олиб кетишган. Мен хизматим давомида кўп кузатганман, у ёққа кўпинча отаси ё онаси йўқ ёки оилада ёлғиз ўғил бўлишига қарамай камбағал, бева-бечораларнинг фарзандларини хизматга юборишган. Бой-бадавлат, ўзига тўқ оилаларнинг болалари, айниқса, раҳбарларнинг фарзандлари, у ёққа юборилмаган.

— Ирина мен тушунмаяпман. У ёққа деганда қаерни назарда тутаяпсан?

— Афғон урушига.

— А-а-а?

— Ҳа. Афғон урушига. Рома ҳам ёлғиз ўғил бўла туриб бош эгиб индамай афғонга кетаверган.

— У ўша ёқда хизматда бўлган дегин...

— Ўша ёқда яраланган. У ёқдан оғир ярадорларни тўғри Москвадаги мен хизмат қилаётган госпиталга жўнатишарди.

— Мен ҳам афғонда бўлганман, — дедим.

Ирина ялт этиб қаради. Танбур эшигининг очик кўзидан урилган шамолда тўзғиган сочлари унинг юз-кўзларини беркитиб ўйнади. Ирина бир зум менга термулиб жим қолди. Бош чайқаган бўлди.

— Шундай де... Беҳудага сенга кўнглимни ёрмаётган эканманда-а?

— Ким билсин... Сен Рома ҳақида гапираётганинг.

— Ҳа, шунақа... Рома соғайгач бир йил Москва яқинидаги уйимда яшади. Мен унга турмушга чиқдим. Қизимиз Маша туғилди. Рома қурилиш бригадасига прораб бўлиб ишга кирди. Уни тушунардим: у ўз юртини соғинарди, юртга қайтишни хоҳларди, кечалари ухлолмай юриб чиқарди. Бироқ ориятли йигит эди, мени хафа қилишни ўзига эп кўрмади. Мени деб кекса онаси, сингиллари азият чекишини эса истамадим. Бундай аҳволда бирга яшаб бўлармиди? Охири Рома ёрилди — онамни, уйимни, Хоразмни соғиндим деди. Қарасам лаблари пир-пир учаяпти, кўзида ёш қалқиган. Мени кечир. Сенинг олдингда

қарздорман... Сен менга кўп яхшиликлар қилдинг. Мен сени яхши кўраман, бироқ нима қилай, онам, сингилларимни ўйлаб юрак-бағрим эзилиб кетаяпти, деди. Унинг қаршисида йиглаб юборишдан кўрқдим. Индамай кўчага чиқиб кетдим. Унга қайтиб келдим, диванда гужанак бўлиб ётибди. Унга сездирмай тортмадан ҳужжатларини олдим. Тўғри аэропортга бордим. Ромага Тошкентга учиши учун авиачипта сотиб олдим. Рома тунги рейсда учиши керак эди. Қизимни опичлаб аэропортга чиқдим. Хайрлашаётиб кўзлари жовдираб, кўзларига ёш қуйилди. Мени, қизимизни бағрига босиб узоқ йиглади. Уйдагиларимни бориб кўраман, бир оз туриб, албатта қайтаман, деди. Бироқ мен унинг қайтмаслигини ички бир ҳиссиёт билан сезиб турардим.

— Демак, бошқа қорасини кўрсатмабди. Номард экан, — дедим чўрт кесиб.

— Нега ундай дейсан? Уни ҳам тушуниш керак.

— Нима бўлган тақдирдаям эркакнинг ишини қилмабди сенинг Романг.

— Дабдурустдан бундай ҳукм чиқаришинг яхшимас.

— Нима дейишимни хоҳлайсан?

— Ҳеч нима дема... Романи муҳокама қилмоқчи эмасман. Айтмоқчиманки, вақт ўтди, йиллар ўтди, ҳаёт ташвишлари, қувончлари ичида улғайиб ақлинг ҳам тўлишиб бораркан. Истакларимни жиловлай олишга куч тополдим. Бироқ қизимнинг хоҳиши, унинг қалбида тинчлик бермаётган галаён ўтини бостира олмадим.

— Қизинг...

— Ҳа, қизим... Дадасини кўриш, ақалли бир марта кўриш учун ҳамма нарсага тайёр эди. Мактабда ўқиб юрган кезларидаёқ Рома ҳақида сўраб-суриштиравериб ҳоли-жонимга қўймасди. Мен гоҳида аччиқланиб, уни топиш осонмас, Рома яшаётган жойга бориб бўлмайди, у ер жуда олисда, одамлари баджаҳл, ёввойи, деб кўрқитардим. У бу гапларимга гоҳида ишонарди ҳам. Ҳалигинда ўзбекларнинг нега ёмонлигини оймдан сўранг, деб кесатганда шунга киноя қилаётганди. Москва Давлат Университетининг тарих факультетида учинчи курсда ўқияпти ҳозир. Кўнглининг тубида чўкиб ётган дадасини кўриш иштиёқини ҳеч нарса билан босолмаяпман. Бўй етган қизни алдаб бўлмас экан. Қизим ҳозир жиззаки бўлиб қолган. Унинг соғлигини ўйлаб қайгураман. Жаҳли чиқса мен ёввойиман, мен ёввойининг қизиман дея чинқириб юборади. Тақдиримнинг қалтис ўйинидан ортган дардлар камлик қилгандай, қизимнинг юрагидаги оғриқдан ҳам азобланаман. У ахир инсон фарзанди, унинг ҳам қалби бор, юраги бор, орзу-армонлари бор, ахир ўз отасини кўришни истайди, унинг қиёфасини ҳаёлида ўзича гавдалантиради, қони тортади, томири тортади, уни кўргиси келади.

Ирина ўзига-ўзи гапирарди. Ўзимни ноқулай сездим. Тамаки тутатдим. Поезд аёлнинг дунё юкидан оғир дардини ортмоқлаб, чинқириб тун қаърида олға интилади. Ҳа, поезд одамларнинг дарду қувончини олиб интилади, самолётлар одамларни дарди қувончини олиб учади, демак, ерда ҳам, кўкда ҳам одамлар қалбининг оғриқлари, шодликлари...

Одамлар эса мана шу тушунчалар бўлмаганида ҳеч ким, ҳеч нарса бўлиб қолаверардилар.

— Ирина...

— Нима дейсан?

— Сен жудаям чиройлисан.

— Қўйсанг-чи.. Мен тақдир, зарбаларига чидаб, қора кунларга кириб, очиқ чеҳра билан қарашга ўрганган, сиртига сув юқтирмайдиган шўрлик аёлман.

— Йўқ, сен чин маънодаги муҳаббат тимсолансан. Нима бўлган тақдирда ҳам Романг, Раҳмат бўладими, Рўзимат бўладими, Рўзиқул ё Рўзивойми, ким бўлганда ҳам бахтли одам экан. Эҳ, эссиз...

— Нега уҳ тортаяпсан...

— Билмадим.

— Сен мени тўғри тушунган бўлсанг кифоя. Хуллас, бошингни оғритиб юбордим. Уҳ-уҳ, совуқ шамол ураяпти. Ёмғир ёғадими дейман.

— Бизда кузнинг ўрталарида ёгингарчилик бошланади. Ҳали эрта.

— Барибир совқотаяпман. Қани, купега кетдик. Ётар пайти ҳам бўлиб қолгандир.

Мен унинг ортидан эргашдим. Купега киришимиз ҳамон қизи нимадир деб гудранди. Уйғоқ экан, ойисини яна чақиб олди.

...Ургенч вокзалида мени дўстларим Рейимбой оға, Нурилла кутиб олишди. Иккови ҳам қадрдоним, минг йиллик қадрдон дейишади-ку, шунақа инсонлар тоифасидан. Рейимбой оға воҳада таниқли тадбиркор. Бой-бадавлат, бироқ ўта вазмин, босиқ, камтар киши. Бели бақувватлигини шундоқ юз ифодаси, ўзини тутиши, гап-сўзидан билиб оласиз. Хоразмнинг машҳур, бироқ ўзига бино қўймаган бойларидан. Нурилла шундоққина Ургенчнинг сўл биқинида, Амударёнинг нариги қирғоғида жойлашган Беруний туманидан. Билсангиз керак, Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида Ургенч билан Берунийни Амударё қирғоқларини туташтирган потон кўприк боғлаб туради.

Хуллас, қадимги Кат водийсининг Аму соҳилида, улуғ аллома Абу Райҳон Беруний бобомиз таваллуд топган юрт бўйида туғилиб ўсганидан ҳамаша фахрланиб юрадиган Нуриллабой анча сўзамол, бир қоп ёнғоқдай шақир-шуқур, гоҳида ёш болалиги ҳали ҳам қолмабди, деган ўй билан феъли-хўйи очиқлиги учун унга ҳавасим ҳам келади. Нурилла туман халқ таълими бўлими раҳбари. Ҳаётнинг паст-баландини кўрган, андаванинг обдовини қайси томондан олишни — вазиятни силлиқлашни, ўзидан катта раҳбарлар олдида сихни ҳам, кабобни ҳам куйдирмасликни яхши билади, тавозе-тавбаси жойида.

Икки оғайним билан ҳам кучоқлашиб кўришдик. Уларни Ирина Николаевна ҳамда қизи Маша билан таништирдим. Дўстларим руснинг икки гўзалига маъиш ё бўлиб бир пас анграйиб туришди. Бир-бирига маъноли қарашди.

— Зўрсан-ку, буларни қаёққа олиб борамиз?

Нурилла пихиллаб кулиб, сўнг дўмбоқ кафтини узатиб ўзича танишган, ўз маданиятини изҳор қилган бўлди. Ирина кулиб қўйди. Маша, кечаги Маша бепарво, бормисан йўқмисан иши йўқ, худди бу дунёдан бешиб бўлгандай ўз кўйида ўзи билан

овора. Маша вокзалда мутлақо ўзгариб қолди, атрофга ҳаяжон билан аланглайди, Рейимбой ога билан Нуриллага умид ва ишонч туйғулари порлаган нигоҳ билан боқади, гўё шулардан қайси бири менинг отам экан дегандай чиroyли бармоқлари асабий ўйнаб, ҳаяжонини босолмайди.

Рейимбой оганинг чўгдай қип-қизил, салобатли “Опел”ида шаҳардаги баобрў меҳмонхонага йўл олди. Ога рулда. Нурилла олд ўриндиқда. Орқада биз — мен, Ирина, Маша. Манзилга етгунга қадар Нурилла меҳмонларга Ургенчни таништириб борди. Улар Нурилланинг таърифларини жон қулоғи билан тинглашади, атрофга ҳаяжон билан олазарак боқишади.

Меҳмонларни “Жайхун” меҳмонхонасига, лоқс хонага жойлаштирдик. Хайрлашаётиб Машадан ҳам ёруғлик чиқди — жудаям чиroyли жилмайди:

— Хафа бўлманг, сиз яхши одамсиз. Мени кечиринг, — деди.

Ғалати бўлиб кетдим. Ирина эшик кесакасига суяниб:

— Ёзувчи, нима дейсан, уни тополармиканман? — деди оҳиста.

Мен унинг кафтини сиқдим. Юзига термулдим — нигоҳимиз тўқнашди.

— Албатта топасан, уни топиш йўлини ўзинг яхши биласан, вилоят ҳарбий комиссариатидан сўроқлайсан. Фалон йиллари афғонда бўлган дейсан, вассалом, — деб уни юпатдим.

— Биламан, шундай қиламан.

— Агар ёрдамим керак бўлса қўнғироқ қил...

Иринага қўл телефоним рақамини қолдириб хонадан чиқдим. Орқамдан эргашган Нурилла:

— Шундай гўзал аёлни, анови фариштадай қизини ташлаб қаёққа борардик, — деб тўнғиллади.

— Тез-тез юр. Қаердаги гапларни қўй. Дарё бўйига борамизми ё Ақчақўл соҳилида дам оламизми? — гапни чўрт кесиб мавзунини бошқа томонга бурдим.

— Бугун бизникида дам оламиз. Эртага тушдан сўнг Ақчақўл бўйига чиқамиз. Ҳамма нарса, тахта-қайиқ тайёрлаб қўйибмиз. Рейимбой аканг ов милтиғи ҳам топиб қўйибди. Хоҳласанг балиқ овлайсан, хоҳласанг ўрдак, қирғовул, товушқон отасан.

Ташқарида, катта йўл четида Рейимбой ога турарди.

— Нега бунча тез қайтдинглар? — деди у маъноли кулиб.

— Э, манови халақит берди. Мақол бор-ку, ҳалиги... ўзи ҳам емайди, бировга ҳам бермайди, деган, — Нурилла ўзигагина хос ҳолда елка учуриб “хухулаб” кулди.

Потон кўприк орқали Амударёни кесиб нарғи соҳил — Бегунийга ўтдик. Йўл-йўлакай уларга Иринанинг тақдирини ҳақида билганларимни сўзлаб бердим. Иккови ҳам жим бўлиб қолганди.

Нурилла уйда зиёфат берди... Эртасига пешиндан сўнг Ақчақўл соҳилига чиқдик.

Оҳ, нақадар кенглик. Уфққа туташ саҳро. Жулғин, саксовул, уюмтиконлар ўсиб ётган бепоён қумликнинг адоғи йўқ.

“Узик” саҳрони қоқ ёриб қум уюмида кучаниб олдинга интилади. Саҳронинг ўртасида нима

қиларканмиз, деб ўйлайман. Чорак соатлар юриб сўлга бурилдик. Мўъжизага дуч келдик. Шундоқ қумтепалар орасида гавҳардай товланиб, милдираб, мавж урган қўл пайдо бўлди. Қўл қирғоғи қуюқ қамишзор. Соҳилда чайла тикланган. Қозон осилган, ўчоқ олов гуриллаб ёнапти. Димоқни қитиқлаб қовурилаётган гўшт ҳиди таралмоқда. Ўчоқ бошида уч киши кўймаланиб турибди. Бири қозон тагига ўтин ташляпти, бири гўшт тўла қозонни узун капгир билан қўзғаяпти, нарироқдагиси эса човғумда чой қайнатапти. “Узик” тўхтади. Мезбонлар бизга қараб тек қолишди. Қўлига капгир ушлагани югургилаб келиб тавозе билан дастлаб Нуриллага қўл чўзди. Сўнг мен билан Рейимбой огага илтифот кўрсатди.

— Дастурхонга марҳамат, меҳмонлар. Айни вақтида келдинглар. Қани, Нурилла ога, меҳмонларни чайлага бошланг.

Чайлада дастурхон ёзилди. Дастлаб “Қоратов” шишалари думалади. Изидан мева-чева, минерал сув идишлари келтирилди. Улкан ёғоч лаганда қовурдоқ тортилди. Қирғовул гўшти газакбоп бўларкан, чанқанган эканмизми гап-гапга қовушиб уч-оғайни ботирлар иккита “Қоратов”ни думалатдик. Бош қизиди. Мана манзара, ана манзара. Чўл. Қумни ёриб чиққан тиконлар тўдаси, саксовулзор, жулғинзор... Биқинимизда ястаниб ётган зумрад қўл саҳронинг сирли ёввойилигига ўзига хос бир жозиба бахш этиб турганга ўхшарди. Қўл томондан салқин шамол эсади, қамишзор шовуллайди, қирғоққа танғилган дамлама қайиқ сув сатҳида лапанглаб солланади. Қум зарралари учади. Тепаликда қум тўзғийди. Кунботарда барча булутлар ботаётган қуёш нурида тилладай товланади, узоқ тикилиб турсангиз уфқ гуриллаб ёнаётган, кўкдан саҳрога олов парчалари тушаётганга ўхшайди. Оқшомнинг қизғиш шуъласи қўл сатҳида ҳам акс бериб борлиқ сирли қирмизтгус ранга чўлганган.

Хушқол кайфиятда қайиққа тушдик. Енгил шамол қайиқни қўл ичкарасига сурди. Сув юзида қалқиб кичик тўлқинлар пайдо бўлади. Яримигача сув босган қамишзор ичкарилагимиз сайин сийраклашиб бормоқда. Олисдаги кўз илғамас тепаликларга тўш урган бепоён қўлга энди чиқиб эдик ҳамки, қамишзор бурчида нимадир потиллагандай бўлди. Нурилла кўрсаткич бармоғини лабига теккизиб “жим” ишорасини қилди. Эпчиллик билан қўшоғизни олиб ўқлади-да, милтиқ милини ўша ёққа тўғрилади. Лаҳзада нимадир қорайиб кўрингандай, сўнг ўзини қамишлар орасига ургандай бўлди. Нурилла тепкини босди, атроф гумбураб кетди, бир гала ўрдак потирлаб кўкка учди, ҳавога порох ҳиди ўрлади. Қамишзор бурчагида нимадир, сувда шалолаб турди-да, жимиб қолди. Рейимбой ога қайиқни илдамлик билан ўша томонга ҳайдади. Сув сатҳи қип-қизил қон. Отилган ўқ сочма бўлса керак, учта ўрдак сув юзида қонга бўялиб ётибди, улардан бири ҳали жон таслим қилмаган — қанотларини ёзиб жон уҳмида типирчилайди. Қамишлар орасини ёриб ичкари киришга, беркинишга уринади. Юрагим увишди. Хушқолликдан ҳеч вақо қолмади. Нурилла ҳеч нарса бўлмагани каби энгашиб ўққа учган ўрдакларни олиб

қайиққа ташлади, мен уларга қарамаслик учун юзимни бурдим. Ўқ солинган халтачани эса сувга ташлаб юбордим. Нурилла анграйиб турди-да, сўнг бобиллаб берди:

— Нега ундай қиласан, ақлинг жойидами? Эссиз, шунча ўқни расво қилдинг-ку...

— Бўлди. Отмайсан, ҳеч нарсани отмайсан. Овпов қилмайсан.

— Сени деб овга чиқдик. Ҳей, қизиқ одам экансан-ку... Кўлда ов қилишнинг гашти бор-ку.

— Жим бўл, оғайни. Кўп гапираверсанг, бу сафар милтигингдан ҳам айрилсан, — дедим.

Қизғиш ёғду оғушидаги соҳилга қайтдик. Ўчоқда ўт гурилляпти. Уч эркак ғимирлаб, яна нималарнидир тайёрлашмоқда. Оқшом чўкиш арафасида — табиатнинг талош палласига хос бўлган гўзалликни таърифлашга сўз ожиз, айниқса кўл бўйида, айниқса саҳрода, айниқса чин дўстлар даврасида.

Соҳилга оёқ қўйишим ҳамон қўл телефоним жиринглади. Аёл овози:

— Салом, Ёзувчи. Бу менман, Ирина...

Телефонда ҳиқиллаб йиғляпти. Юрагим увишиб кетди.

— Нима бўлди? Уни топдингми? Нега йиғляпсан?..

— Қаёқда дейсан. Йўқ. Ҳарбий комиссариатда, вилоятда ҳам рўйхатда йўқ экан. Кун бўйи ҳамма туманларга сўровнома юборишди. Топилмади.

Ирина энтикиб гапирар, йиғидан ўзини туюлмасди.

— Шундай бўлиши ҳам мумкин эканми? Бутун бошли одам йўқ бўлиб кетаверадими?

— Ана, йўқ дейишяпти-ку. Энди нима қиламан? Ёрдам бер, Ёзувчи.

— Нима қил дейсан? Ҳозир қаердасан?

— Меҳмонхонадаман. Роса чарчадим. Бошим қотиб қолди. Маша аза очиб юрагимни қон қилворди. Ўзинг қаерда юрибсан? — Ирина зорланиб гапирарди.

— Кўлдаман. Ов қилаяпман.

— Демак, келолмас экансан... Сиқилиб кетдим.

Ирина уф тортиди. Овозида алланечук ҳазинлик, гамгин ўтинч бор эди. У айни дам мен билан бу кеч негадир кўришишни хоҳлаётганини, бегона юртда ёлғизлик азоби жон-жонидан ўтиб кетганлигини ҳис қилдим.

— Агар сен хоҳласанг машина юборишим мумкин. Кечки кўлни бирга томоша қилардик.

— Жон-жон деб борардим-у, Маша кўнмайди. Тўшакка бурканиб ётиб олди. Унинг ҳархашалари ҳам жонимдан тўйдирди. Ё Худо, айт, Ёзувчи, нима қилай!.. Имконинг бўлса ўзинг келақол. Бирга нонушта қилардик...

— Бўпти, бораман, — дедим қатъий. Шу тобда юрагим гупиллаб урар, Иринанинг қаршисида бўлиб қолишни ич-ичимдан истаётгандим.

Кенг саҳро ҳам, бепоён кўл ҳам, кенг дунё ҳам менга тор бўлиб қолди. Оқшом чўқди. Ҳавони қовурилаётган балиқ ҳиди тутди. Чайлада ёнбошлаб ётдик. Атрофда хизмат қилиб юрган йигитлардан бири шиша чироқнинг ичини очиб керосин куйди. Сўнг пиликни ёқди. Чайла ёришди. Дастурхондаги

ноз-неъматларни хира ёғду чулғади. Нурилла дастурхонда думалаб ётган “Қоратов”дан бирини олиб оғзини очди. Уч пиёла тўлдириб қўйиб, шишани бўшатди. Учовимиз ҳам бир кўтаришда охиригача олдик, сўнг пиёлаларни тўнкариб қўйдик.

— Демак, бормасанг бўлмайди, шундайми, — ўсмоқчилади Нурилла.

— Ҳа, шундай. У кутаяпти-ку, тушун ахир.

— Қандай қилиб борасан? Мен ҳам ичиб олганман... Шундай дам олишнинг белига тепма, — деди норизо оҳангда Рейимбой оға...

— Ваъда бердим. Катта йўлгача чиқариб қўйсанглар бўлди.

— Қайтмайсанми? Нима бало, ўша ёқда қолмоқчимисан, — Нурилла таажжубини яшириб ўтирмади.

— Бунисини билмайман.

— Яхши, бирор йўлини топармиз. Ана, балиқ ҳам тайёр бўлди, — Нурилла ўчоққа ишора қилди. Каттакон бир лаганда қовурилган балиқ олиб келишди. Нурилла ўчоқ бошида турган йигитлардан бирига қичқирди: — Ҳов, Контуж, нега имилляпсан. Дастурхоннинг кўрки қани? Шишалардан олиб кел. Балиқнинг тагида қолсин. Тез-тез бўл, ҳов, нега овозинг чиқмайди. Илдам бўл. Меҳмон кетаман деяпти.

Хизмат қилаётганлардан бири уч шиша “Қоратов” олиб келиб, дастурхонга қўйди.

— Қани, Контуж, оч бун. Ўзингга ҳам тўлдириб қуй. Қани, бошни қотирма, ол, ўзингга яхшилаб қуй. Бизни ўйлама... Қани.

— Ёшулли, узр, мен ичмайман, — деди йигит мулзам тортгандай.

Серсавлат, узун қўллари кенг елкасига мос, гавдасини бироз букиб ўтирган йигит илжайди. Мойчироқнинг ним ёруғида кенг, яполоқ юзидан туртиб чиққан чакка суяги, қирра бурни, ўзига ярашиқли қалин мўйлаби, катта-катта ўткир кўзлари, ўсиқ қошлари, қиёфасига сингиган жиддийлик кишини ўзига тортарди.

— Контуж, сенга хизмат бор. Меҳмон аканг билан Ургенчга ўтиб келсан, прованг ёнингдами? Рейимбой оғангни “Опели”да. Тайёр тур.

Йигит кўксига қўлини қўйиб таъзим қилгандай бўлди. Бироқ миқ этмасди. Сўнг менга ижозатми дегандай ер остидан Нуриллага қаради.

— Контуж, бир оздан сўнг йўлга чиқасан, аччиқ қилиб кўк чой дамла, — Рейимбой оға машина калитини йигитга узатди. Контуж деганлари ўрнидан туриб, лапанглаб ўчоқ томон кетди.

— Бунинг исми ким? Контуж деб чақирасизларми? — дедим Нуриллага.

— Исмини билмайман. Ҳамма Контуж деб чақиради. Кўлда қоровул. Аммо қиёмат овчи. Учаётган қушни уради. Контуж деган отга ўзи ҳам кўникиб кетган.

— Ишқилиб эс-хуши...

— Кўрқма, контуж бўлса ҳам жуда эпчил. Зўр ҳайдовчи. Машина бошқаришда бунга тенг келадигани йўқ.

— Уни яхши танийсанми?

— Тўғриси айтсам, бу ерларга қаердан келиб қолганини билмайман. Ёзда кўлда бўлади, қиш

кунларида одамларнинг уйда хизматини қилади. Ҳар ерда ётиб кун кечиради. Лекин ўта ақлли курмағур, ичмайди, чекмайди.

— Қариндош-уруғлари ҳам йўқми?

— Йўқ, шекилли. Сўққабош. Қўйсанг-чи уни, қани, яхшиси, балиқдан ол. Ҳозир “Уазик” да Контуж икковингни бизниқига олиб боришади. Сўнг “Опел”га ўтириб, Ургенчга жўнайсан. У ёқда ётиб қолма, кеч бўлса ҳам уйга қайт. Рейимбой оғанг билан сени уйда қутамиз.

— Яхшиси, ҳаммамиз бирга кета қолайлик...

— Қаёққа?

— Сениқига, кейин Ургенчга.

— Жиннимисан, ҳов, шундай маишатни ташлаба-а... Биз уйга ўзимиз борамиз. Унга қадар сен ҳам Ургенчдан қайтасан. Тўғри уйга қайт. Бизниқига тунаймиз. Қайтасанми ёки... — Нурилла яна пихиллаб кулди.

— Бўпти, майдалашма. Контужни чақир... Бўлди, куйма, бошқа ичмайман.

Мен ўрнимдан турдим. Ҳайдовчи “Уазик”ни ёндирди. Контуж иккимиз машинага чиқдик.

Чодир томли “Уазик” йўлга тушди. Чодирга ўрнатилган ойна орқали орта қарадим. Гуриллаб ёнаётган гулхан, соҳилдаги чайла тобора олислаб борарди.

Нурилланинг уйига етиб келгач, “Уазик” бизни қолдириб, изига қайтиб кетди. Биз “Опел”га ўтириб Ургенчга жўнадик. Рейимбой оғанинг ишониб калитни топширганича бор экан, Контуж машинани усталик билан бошқарар, кўнглимдагини пайқагандай елдириб борарди. Ургенчга кириб келганимиздагина миқ этмай қовоғини уюб келаётган Контуж ниҳоят тилга кирди:

— Оға қаерга борамиз?

— “Жайхун” меҳмонхонасига ҳайда.

Ранг-баранг нур таратиб порлаган чироқлар оғушида нақадар жозибали кўринган Ургенчнинг қоқ марказида жойлашган салобатли меҳмонхона ёнида тўхтадик. Вужудимни ҳаяжон чулғар, ўзимни атайин сипо, бепарво тутишга уринмай, машинадан тушишга юрагим дош бермасди, агар шу тобда Контуж: “Оға, кетдик, уйга қайтамиз”, деса индамай рўйхушлик беришим ҳеч гап эмас эди. Нега шундай ҳолатга тушганимни ўзим ҳам билмайман денг.

— Оға, энди нима қиламиз?

— Нима қилардик, кетдик, меҳмонхонага қирамиз, — дедим базўр.

Оёқларим ўзимга бўйсунмайди. Вақт ўтказиш учун меҳмонхона ёнидаги дўконга бош сўқдим.

— Оға, у-бу нарса оламизми?

— Албатта, албатта оламиз. Қуруқ қўл билан бормаймиз-ку...

Контуж айтган “у-бу нарса” иккита елим халтага жойланди.

— Оға, менга беринг, мен кўтара қолай.

— Ихтиёринг.

Ичкарига кирдик. Мармар ётқизилган ойнаванд файедан ўтиб, лифт орқали тўртинчи қаватга кўтарилдик. Узун йўлак бўйлаб бораяпман. Ортимда Контуж. Елим халталарни икки қўлтигига қисиб олган. Бепарво. Дунёни сув босса тўпигига чиқмайди. Бунча дўкиллаб қадам босмаса.

Ва, ниҳоят мана, ўша хона эшиги. Икковимиз ҳам тўхтаб бир лаҳза жим қолдик. Контуж ишшайиб турибди. Эшикни тақиллатдим. Ичкаридан қадам товуши эшитилиб, остонада Маша пайдо бўлди.

— Кириг, сизни ойм кугаяпти.

У шеригимга қизиқсиниб қаради.

Кираверишдаги хонада бир-бирига қарши қўйилган айнан ўхшаш иккита диван ҳамда юмшоқ ўриндиқ, бир қаноти қия очилган дераза ёнида байрамона, дид билан безатилган стол. Чиндан ҳам кутаётган экан, деган ўй ўтди хаёлимдан. Контуж эса пошнаси лой, чанг босган қийшиқ пойабзалини ҳам ечмасдан тасур-тусур қилиб кириб келди-да, хона ўртасида қаққайиб туриб қолди.

— Ойим ичкари хонада, ҳозир чиқади. Қани столга марҳамат, — Маша қирқ йиллик кадрдонлардай бизни ўзига яқин олиб табассум қилди.

Ичкари хонадан эгнига барқут халат ташлаб Ирина чиқиб келди. Олтин сочлари елкасида шовуллайди. Мовий кўзлари чақнаб-чарақлайди. Тиниқ, чиройли чехрасида кулги.

— Ёзувчи амаки, бугун ойимнинг туғилган куни. Ажойиб кунда гаройиб саёҳат, — Машада кечаги тундлик, қайсарлик ва бетгачопарликдан асар ҳам қолмаганди.

Мен Иринага қарадим. У туйқус жойида тўхтаб орқага тисралди. Шу пайтда серрайиб турган Контужнинг қўлидаги иккала елимхалта ҳам ерга тушиб кетди, шишалар чил-чил синди. Бу гаройиб манзара лаҳзада содир бўлди. Мен карахт бўлиб қолдим. Маша талмовсираганича деворга суяниб дам ойиси, дам менга, дам Контужга қарайди. Контуж ихради, юзи оқариб, кейин лаблари пирпираб нимадир демоқчи бўлди, гапиролмади. Мен нима бўлаётганини англай олмасдим, Контуж тиззалаб ўтириб, бесўнақай қўллари билан бошини чангаллаб олди. Ирина тик турган кўйи телбавор, афтадоҳол қиёфада Контужга тикилиб турди-да, хаста, ихроқ овозда деди:

— Рома, бу сенмисан?... Рома, бу сенмисан?!

Кейин уввос тортиб йиғлаб юборди.

ТЕНГДОШЛАРИМ БАДИИЙ ОЛАМИ

XX асрда замон шиддат билан янгилинишга киришди. Табиийки, ҳаётнинг бадиий кўзгуси бўлган адабиёт ҳам янгилана бошлади, мамлакатимизда ёшларга яратилаётган имкониятлар уларнинг ҳар соҳада улкан ютуқларга эришишига замин ҳозирламоқда. Адабиётимизда ҳам ёшлар ўрни беқийс. Чунончи, буни шеърят мисолида ҳам кузатишимиз мумкин.

Ҳар йили республика нашриётларида юзлаб ёш шоирларнинг тўпламлари нашр этилмоқда, оммавий ахборот воситаларида эълон қилинмоқда. Бу қувонарли ҳол, албатта. Гуруч курмаксиз бўлмагани каби улар орасида сохта, сифатсиз асарлар ҳам борки, бу ўқувчи савиясини пасайтиради. Шеър қадрини туширади. Ачинарли ҳол... Лекин умумий тарзда оладиган бўлсак, ёшлар шеърятга мақтовга сазовор. Мустақилликка эришганимиздан сўнг, қисқа вақт ичида шеърятимиз жуда илгарилаб, ривожланиб бордики, бу адабиёт-шуносларимиз томонидан кўп бор таъкидланмоқда. Ёшлар ўзларига яратилаётган имкониятлардан унумли фойдаланиб, ўз ижодий ишларини амалга ошироқдалар.

*Оҳорланган сирлар мавжиди,
Чайқалади бир туп гулхайри.
Зарб қилади ҳайратларни тонг,
Бошланади ҳайратлар сайри.*

Ёш шоира Назира Мақсуд қаламига мансуб ушбу сатрлар бизни беихтиёр ўзига жалб этади. Шоира "оҳорланган сирлар мавжиди" ҳайратларни зарб қилади ва ана ўша ҳайрат бизни сайрга чорлайди. Н.Мақсуд шеърларини ўқир эканман, ундаги қуйма сатрлар, образиллик, жонлангириш, мисрадан мисрага тадрижий ўсиб бораётган мазмунни кўриб хурсанд бўламан. Муҳими, унинг шеърлари юрак фарзанди, кўнгли эса ана шу ашъорлар доясида...

Ёш қаламкаш Алишер Исақов шеърлари эса бироз содда, халқона. Унда зўрма-зўракилик, сохталикни учратмаймиз, аксинча оддий сўзлар билан кўнгли сезимларини мисраларга тизиб бериш Алишернинг ўзига хос услубидир. Чунки уларда ҳарорат бор, сеҳр бор, одам қалбига яқинлик бор.

*Атиргул йўқ экан ҳовлиларингда,
Дея юрагимни гашлаб кетди ёр.
Она, дуо қилинг менинг ҳаққимга,
Бизнинг ҳам ҳовлига бир келсин баҳор.*

Жонли тилга жуда яқин бундай шеърлар шаклан оддий туюлса-да, лекин унинг таг маъносига эътибор қаратиш лозим. Шоир халқ тилида халқнинг муаммоларини, иллатларини очиб беради.

*Омилари каромат сўраб,
Зоҳидларни қиларлар изза.
Ахир, тоғдай гуноҳ орқалаб,
Юрмоқ, наҳот эмас мўъжиза.*

Ахтам Рўзимуродовнинг "Ёзнинг ёмғири" номли шеърый мажмуаси ҳам ўқувчилар кўлига бориб теккан. Афсуски, унинг ижод намуналари орасида кўплаб услубий гализлик, шевага хос сўзлар, зўрма-зўракилик ва жўн ифодалар учрайди. Ҳатто шеърят талабларига, яъни вазн ва туроқ масалаларига эътибор бермаганлиги

ҳайрон қолдиради. Шеърнинг биринчи мисрасида айтилган фикр охиригача тадрижий ўсиб бормайди ва биз шоир билдирмоқчи бўлган маънони англай олмаймиз.

*Сенга нима, кўзларимиз бир-бирин еди,
Англолмадим, бир-бирига нималар деди.
Кўндан бери термилгани термилган эди
Нигоҳингни кўзларимдан ажратиб олдинг.
Бечорани тўймасидан тўйдир қолдинг.*

Ёшларнинг умид билан қалам тутганлари кишини қувонтиради, албатта. Чунки улар ўз ички кечин-маларини, қувонч-ташвишларини, шодлигу ҳайратларини, муҳаббату нафратини ўз шеърларида акс этириб берадилар. Лекин баъзида уларнинг машқлари орасида шундай шеърларни учратамизки, унинг муаллифи 18-20 ёшли йигит-қиз деб эмас, балки дунёнинг аччиқ-чучугини тотиб кўрган кекса авлод деб қарашимиз мумкин. Яъни уларнинг шеърларида ёшликка хос шижоат, ҳайрат, қувноқлик етишмайди, балки ҳаётдан нолиш, кенг дунёга сизмаслик, кўз ёшларга гарқ бўлиш, меҳрсизлик ва ўлим масалалари етакчилик қилади. "Ҳаёт. Образ. Туйгулар уйғунлиги. Булар лириканинг уч япроғи. Буларсиз лирика яланғоч ва маъносиз шохдан бошқа нарса эмас" деб ёзган эди атоқли мунаққид Иброҳим Фафуров. Дарҳақиқат, шундай. Айрим шоирларнинг шеърлари эса ана ўша шохга эга эмаслиги сезилади.

Чунончи, Назира Боймуродова, Шоҳсанам Эрманбетова, Гулбаҳор Умарова каби қаламкашларнинг кўлимизга тушган тўпламларидаги айрим шеърларда шундай қусурларни учратамиз.

*Бир ҳабиб излайдир юрагим, бекам,
Содиқ дўстга зордир, унга интилар.
Кўнглим чигалларин ёзмоқ истайдир,
Ёлғизлик, ёлғизлик кўнглим тилкалар.*

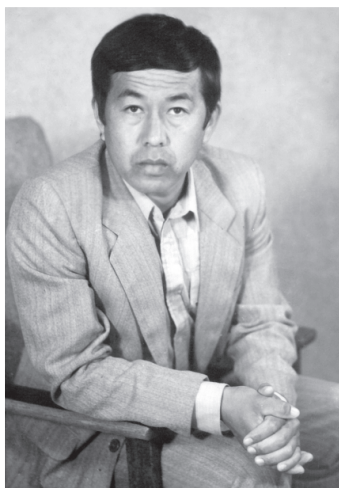
(Г.Умарова.)

*Тилло яхши, тиллойим кўп бўлса қани,
Шоҳсанамман, ғарибим зор ўлса, қани,
Дўст-душманми, ўзимга дўст дедим сани,
Худо мани ғариб қилди-бахтиёрман.*

(Ш.Эрманбетова.)

Бугун адабиёт эшиклари ёшлар учун катта очиқ. Бироқ ҳеч бир нарсага осонликча эришиб бўлмайди. Айниқса, XXI аср ўқувчисини ҳайратлангириш жуда қийин. Табиийки, замон ўтган сари бадиий савияси чархланиб борувчи шеърхонни шаклий гўзалликлар, умумий тавсифлар, ялтироқ ва дабдабали васфлар қониқтирмай қўяди. Чин истеъдод соҳиби бўлган ижодкор ўз қалби ва руҳиятини лирик тадқиқ қилиш натижасида руҳий-маънавий иқлимларни забт эта боради... Шундай экан, ёшлар адабиёт сирларини чуқурроқ ўрганиб, салафлар ижодини пухта ўзлаштириб, шеър нима эканлигини ҳис қилиб, ҳис-туйгулар жунунида образли фикр юритсалар чинакам лирика дунё юзини кўради.

**Мунира ҚҶҚОНОВА,
Фарғона Давлат Университети талабаси.**

Баҳриддин САДРИДДИНОВ

Ўйлар кўзгу каби сирин очадир

ЎЙЛАР

Ўйлар узун, ўйлар қисқа, гоҳ маҳзунмиз, гоҳо шод,
Ўйлар чандир, ўйлар тошдир, ўйлар ҳатто темирдан.
Ўйлар олис ва шафқатсиз, ханжар каби умрбод —
Кесиб чиқар улар дарё, ўрмон, тоғдан ё қирдан.
Ўйлар ҳисоб бермас сенга, ҳеч замонда, ҳеч қачон,
Хушёр бўлгил, унда ҳеч кетмагайсан тойрилиб.
Ўйлар эгри, ўйлар тўғри, ўйлар ростдир, гоҳ ёлгон,
Улар тикка сапчир гоҳо, гоҳ кетади қайрилиб.
Ўйлар — умринг, бошлангану тугарини билмайсан,
Ўйлар ул кун сирин сенга кўзгу каби очадир:
Сен кўнглингда ким бировни то ўлгунча севгайсан —
Ўйлар эса сочларингни оққа бўяб қочади!

БУЛБУЛ

Шомлар, субҳидамлар ўтар қимтиниб,
Бир гузар қавми суйибми, Оллоҳ:
Шундоқ товши келди — куйлар қисиниб,
Булбул пайдо бўпти гузарда ногоҳ.

Сайраган тонгларда гулларга кўниб,
Яратганга айтган ҳамду санолар.
Бу ҳолга қавм аро малаклар кўниб,
Кўнмади жинми-ей, нима балолар.

... "Кўшиқ керак эмас, қуш керак эмас,
Ким сувни ташийди, қўш тортади ким?
Кўшиқ доим кўкда, ҳеч ерга кўнмас —
Бизга йўрға керак, от керак муқим!"...

Ростми, ғазал билан, қорин тўймаса,
Охир замонадан қандай белги бор?
Жинбаччалар абад сени суймаса —
Булбулим, хонишининг не кераги бор.

Азалдан ҳур сатр ўгай, қўвгинди,
Бу ерда ҳеч қандай ҳайроналик йўқ.
Жинлар сендан ҳатто, кўкни қизганди —
От бўлгил, булбулим, от бўлгил, тўриқ...

...Бир кеча кун совуқ. Қор бўлиқ ёққан.
Эрталаб турса қавм-кунга рўпара:
Тўриқ от сув ташир, сув ташир чаққон,
Ғирчиллайди йўлда ёғоч арава.

Ғирчила, арава, секин ғирчила,
Не учун изингдан минг бор қайтянсан:
Ичим куяпти, ҳайронман, нега —
Ғирчилаб, ғирчилаб қўшиқ айтянсан.

Эй қавм, битта от сув ташир ҳадданг,
Эй тўриқ, секинроқ — жоним, тойрилма.
Қўшиқ айтар экан ҳатто араванг —
Юртим, қўшигингдан, илло, айрилма!

* * *

Юлдузлардек сочилган, ажаб,
Бу дунёда дарахтлар сонсиз.
Осмон ҳайрон уларга қараб,
Улар яшай олмас осмонсиз!

Қўл чўзишган мисоли гўдак,
Шамоллар ҳам бермайди уйқу.
Кечалари шеър битса керак,
Барг шивири — шоҳона туйғу.

Қай бирлари эгик, мажнунҳол,
Қай бирлари силкинар беҳол.
Улар балким бизга аталган —
Бир умр ечимсиз, қиёмат савол.

Ўйлаб-ўйлаб ҳайрон қоламан,
Тухматлардан ўлмаганимга.
Ҳар саҳарда афеус қиламан,
Нега дарахт бўлмаганимга.

Шеър — Ҳақ сўзи, шеър асли малҳам,
Дарахт ўсаверар ҳамд-сано айта.
Армоним шул, мен агар ўлсам —
Худойим, дарахт эт сен мени қайта!

УСТУНГА ҲИЙИБ ЁЗИЛГАН ШЕЪР

Тўғрисиан. Хатоинг йўқ. Лек, гуноҳинг кўп —
Сен манов деворга салом бермабсан.
Чанг-чангдан қочгандир бош урган келиб,
Сен девор остини бир супурмабсан.

Бу девор — зўр паноҳ. Даврин сурганлар,
Эгилиб келганни сийлади қанча.
Белларини тутди офтоб урганлар,
Сен эса солмабсан ҳатто кўрпача.

Зил томни тутибсан, елканда доим,
Кеккайиш — зўр гуноҳ. Сал эгилмабсан.
Девор босмасин-да сени, илойим —
Кўнгул-чун, ақалли бир суйкалмабсан!..

САБОҚДОШЛАРИМ УЧУН

Мен-ку шеърни илгариям унча-бунча ёзайдим,
Варақларга гуллар чизиб, туни билан безайдим.
Барибирам тонгдан туриб бор ақлдан озайдим:
Бор ҳушимни бир сабоқдош қизнинг кўзи олайди,
Ўша қизнинг кўзидан ҳам холи жуда қорайди.

Холи борди ўша қизнинг, исмин айтиши ноўрин,
Сал туновги гаплар бу — яғни ўтган сал бурун.
Сабоқдошлар уюштирган то тонггача кўп гурунг,
Мен анқовнинг кўнглимда бир атиргул бўлайди:
Холи бор қиз шеър ўқиса — ҳамма "ўлиб" қолайди...

Шеър бўлмайин шеър ўлсин, шеърлар оқди сойлардан,
Йиллар кетди, йиллар келди — рухсат сўраб ойлардан.
Сабоқдошлар кўп ишўх эди, қолиб кетди қайларда?..
Сабоқдошлар адашмасам нақ йигирма болайди,
Ўша қизга учовининг кўзлари кўп олайди.

Шеър бўлмайин шеър ўлсин, нима бўлди денг кейин,
Уч сабоқдош ўша қизга капалак деб айтмайин.
Капалак гўлга кўнар, бу учови кўнмайин...
Холи бор қиз хонамга шеър ўқинг, деб келайди,
Шеър деб нени ўқисам каптар бўлиб қолайди.

Энг зўр гап шу! Ҳеч орада "миш-миш" деган иш бўлмаган,
Ўша пайтлар ёз бўлгану аканг учун қиш бўлмаган,
Анов учов мушт бўлгану, деразадан киши бўлмаган.
Холи бор қиз овлоқдаям кўп кўнглини ёрайди,
Хуллас бир кун ўша қизнинг кўзлариям қорайди...

Беошликда, учта ўртоқ эшик пойлаб қайтмаган,
Холи бор қиз ҳеч бўлмаса, бир ўғрилиб кетмаган.
Ғўр акангнинг ташаббусга у пайт ақли етмаган —
Савод йўқ-да, у пайтлари кўнгул ҳам тўқ бўлайди,
Ўша пайтлар кинолар ҳам сал бинойи бўлайди.

Мен дебман-ки, ҳой Маширабим, сен хотинни нетасан,
Қиз қувласанг Есениндай ўлиб-сўлиб кетасан,
Сен камбағал бир холни деб қишлоқниям тикасан,
Хуллас, шу кун осмондан ҳам дўл-пул ёғди, торайди,
Холи бор қиз ишгадими ёки кўнглим торайди...

Шу пайтлари эккан хивич соя солган, тол бўлган,
Учта жўрам, Худо билар, учта қайсар дол бўлган,

Ҳозиргача мен акангнинг эси кетиб лол бўлган,
Фақат кўнглим Худойимдан битта ўтинч тилайди:
Холи бор қиз тушиларимга бир кирмаса бўлмайди...

* * *

Дилтанг бўлиб, бир оз чарчаб толганлар,
Ҳайронлик кўзига соя солганлар,
Сочин тўкиб, ё оқариб олганлар,
Сизни ўзи қайси жин уриб қўйди —
Қирққа кириб, яхши кўриб қолганлар!

Қирқ ёшдасиз, қуюлингиз, тўлингиз,
Ҳар бурчакда сизнинг гийбат, кулгингиз.
Муштин қисар сабза мўйлов ўлгингиз,
Қирққа кириб яхши кўриб қолганлар!

Бепарвосиз ўтиб кетар замонга,
Пичирлайди ойлар ботган томонга,
Сизнинг оёқ ерда эмас, осмонда —
Қирққа кириб яхши кўриб қолганлар!

Далли дарё, сал эҳтиёт тўлинглар,
Майсага ҳам энди хуфя кулинглар.
Шеър ёзинлар, шоир-поир бўлинглар,
Бу дунёни тушунмайсиз, тушунмайин қолинглар -
Қирққа кириб яхши кўриб қолганлар!

УЧИНЧИ ТУГМА

Тирбанд жойдан ўтдинг — қоматинг эгма,
Шошилишида, жоним — сен менга тегма.
Кўйлагинг ёқаси нега кўп очик —
Қачон узилибди учинчи тугма!

Бошингни гангитар турфа саволлар,
Туртишиб ўтаёттир эркак-аёллар.
Елкангдан босёттир оғир саволлар,
Қаерларда қолдинг, учинчи тугма!

Кўзларинг ерда-ю, юрибсан ойда,
Хаёлда чўмилиб оляпсан сойда,
Тупроққа қоришиб ётадир қайда —
Кўйлақдан узилган учинчи тугма.

Эси бор бу каснинг, лекин ҳуши йўқ,
Ҳуши кўкка учган, тортар киши йўқ.
Бу кишининг тугма билан иши йўқ —
Қайси кун қадалар учинчи тугма.

Бугун душанбами, қайси кун ўзи,
Асли тўғри бўлсин, банданинг кўзи,
Эсига келмабди "қадаб қўй" сўзи —
Қадалар-да бир кун учинчи тугма.

Дунёни сув босса, тўпиқда лак-лак,
Эшитмас, бақирма, бўласан халак.
Тақдирни ўзгартмас бетугма кўйлақ —
Қадалмаса не тонг, учинчи тугма.

...Бир куни кун бўлар, ойдан ҳам яхши,
Қонингга кирсен-ей селларнинг шашти.
Янги кўйлақ опсан — зўр экан, қақши,
Дилинг дарё бўлгур, тугмаси қани?!

Тоҳир ШОМУРОДОВ

НИКОХ, УЗУГИ

Ҳикоя

...Тўртинчи қаватдаги уйнинг деразасидан мўралаган тонгги қуёшнинг заррин нурлари ётоқда мириқиб ухлаётган Валижоннинг бетини беозор қиздирди. Валижон эринибгина кўзларини очди. Сўнг нимадир эсига тушгандек сесканиб кетди ва ўрнидан учиб турганча столда соатга қаради. Соат миллари роса етти ярмини кўрсатарди.

Валижон ноз уйқуда ётган хотинига разм соларкан:

— Тамом, кечикдим, — дея пичирлади беихтиёр. — Бунинг ухлашини-чи.

— Кечаси билан уйқу бермаганингиздан кейин ухлайман-да, — деган овози келди Ойпопукнинг.

Валижон шоша-пиша кийиниб, даҳлизга чиқди. Оёқ кийимини кияётган маҳал ичкаридан хотинининг:

— Валижон ака, — деб қақиргани эшитилди.

— Нима?

— Валижон ака.

— Гапирақол, — деб бақирди бу сафар Валижон асабийлашиб.

— Нега бақирасиз? — деди мулойим оҳангда даҳлиз остонасида пайдо бўлган Ойпопук эрига ҳайрон боқиб. — Чой-пой ичмайсизми?

— Ярим соатда ишхонада бўлмасам, иш пачава!

Валижон деярли чопиб чиқиб кетди.

* * *

Валижон автобуснинг орқа ўриндиқларидан бирига ўтириб олганча кетиб бораётган эди. Шу пайт тирбанд йўловчилар орасидан бир жувон чиқиб келдию, Валижоннинг нақ биқинида туриб олди. Жувон йигитга аввалдан танийдигандай қаттиқ тикилди. Ноқулай аҳволга тушган Валижон уни эслолмади, аммо ҳар эҳтимолга қарши сўради:

— Кечирасиз, мени кимгадир ўхшатайсизми, хола?

Жувон ғазаб билан ҳаммага эшиттиргудай тарзда ўшқирди:

— Хотин кишига жой берсанг ўласанми?!

Йўловчиларнинг бир қисми ялт этиб шу томонга қарашди.

Валижон ер ёрилмайдию, ерга кириб кетмади. У шоша-пиша ўрнидан туриб, аёлга жой бераркан, хижолат аралаш:

— Марҳамат... марҳамат... — дея олди.

Тик туриб олган Валижонга шопмўйлов, баҳайбат, эллик ёшлардаги, кўзлари атрофга олазарак боқаётган йўловчи қапишиб турарди. Валижон бир-икки марта унинг гавдасини сал нари сурган бўлди. Аммо ҳўмрайиб олган шопмўйлов атай қилаётгандай баттар унга тикилгани тикилган эди.

“Бунгаям жой керакка ўхшайди, — деган ўй ўтди Валижоннинг кўнглидан. — Худди мен еб, у қуруқ қолгандай ўқрайишини...”

Валижон парво қилмасликка уриниб, ойнадан ташқарини кузатиб кетаверди. Аммо йўловчи ҳадеб оғирлигини солавергач, тутқични ушлаган қўллари толиб кетган йигит ахйри чидай олмай бир амаллаб бошини орқага бурди-да:

— Сал ўзингизни ушлаб тулинг, амаки, — деди.

Аммо “амаки” гап таъсир қилмайдиганлар хилидан экан, шекилли, Валижонга еб қўйгудай бўлиб тикиларкан, палағда овозда вишиллади:

— Бу автобус, катта холангнинг машинаси эмас. Ёқмаса, ана, таксида кет, ука!

Баттар дили хира тортган Валижон ноилож тишини тишига босди.

Йигит шу алфозда бир амаллаб зарур бекатга қадар этиб келди ва йўловчилар орасидан аранг сирғалиб ўтиб, автобусдан тушиб қолди. У оёқ излари қолган пойабзалига, гижим бўлган шимига ҳам қарамасдан ишхонаси томон югурди.

Қанча ҳаракат қилмасин, Валижон ишга беш дақиқа кечикиб келди. Йигитнинг бахтига бугун нимагадир бошлиқ шахсан ўзи ходимларнинг вақтида ишга етиб келишини текшириб чиқмабди.

Ҳа, галати одам-да бу Ақобир ака. Ўрни келса-келмаса:

— Меҳнатнинг асоси — тартиб-интизом! — деб такрорлашни хуш кўрадиган бу раҳбар кунда-кунора дарвоза ёнида семиз дафтарни кўтариб олган кадрлар бўлими бошлиғи Ҳанифа опа билан туриб олар ва кимнинг қачон ишга келганини белгилаб қоларди.

Бундай кунлари ишга кеч қолган ходимнинг бошида калтак синарди. Ақобир ака кабинетига келасола барча ўринбосарию бўлим бошлиқларини ҳамда кечиккан ходимларни чақириб, дарҳол ўзи “пятиминутка” деб атаган йиғилишни бошлар ва одатда камида бир ярим-икки соат давом этадиган бу йиғинда ҳамма бошини қуйи эгганча интизом меҳнатнинг асоси эканлиги ҳақидаги эски, сийқаси чиққан, деярли ёд бўлиб кетган маърузани тингларди. Раҳбар йиғилишни ўзи очар, ўзи давом эттирар ва, табиийки, ўзи яқунларкан, ишга кечикиб келган ходимларга ҳайфсан эълон қилишни таклиф этар ва бу таклифини бир овоздан маъқуллатиб олғач, мамнуният ила мажлис баённомасини эринмай ёзиб ўтирган Ҳанифа опага қарата:

— Мажлис қарорини албатта протоколга киритиб қўйинг, — деб таъкидлашни унутмасди.

Ходимларнинг кўпчилиги ишга кечикишдан эмас, раҳбарнинг мана шу маърузасини эшитмаслик учуноқ вақтидан буруноқ ўз хоналарига етиб келардилар.

Шу билан... тамом эди. Яъни Ақобир ака ходимлар кун бўйи нима иш билан машғул бўлиши билан унчалик қизиқмас, тўғрироғи, раҳбарнинг ўзи кун бўйи давом этадиган қандайдир бош-кети йўқ йиғинлардан бери келмасди.

Инжиқ раҳбарнинг “эътибори”дан қутулиб қолганидан мамнун бўлган Валижон ўрганиб қолган одати бўйича бармоғидаги никоҳ узугини айлантириб ўйнамоқчи бўлди. Аммо тўсатдан йигитнинг ранги докадай оқариб кетди. У шошиб бармоғига қаради. Ҳа, узук йўқ эди!

Юзини совуқ тер босган Валижон нимагадир киссаларини титкилади, гижимланган пулларинию дастурмолини ҳам столага олиб, ҳар бирини бирма-бир пайпаслаб чиқди. Кейин “Балки шу ерга тушгандир” деган ўйда полга тўшалган кулранг кигизга чўкка тушганча эмаклаб узукни излашга тушди.

Узук йўқ эди.

Валижоннинг кўз олди қоронғулашиб кетди.

Хонага кириб келган Рамазон ҳамқасбини мана шундай аҳволда кўрдию, кўрқиб кетди.

— Нима гап, Валижон? — деб сўради у жон ҳолатда.

Валижон Рамазоннинг саволини эшитмагандай унга гаранг аҳволда тикилди. Сўнг:

— Узук... — дея пичирлади мажолсиз тарзда.

— Қанақа узук? — деди Рамазон ҳайрон бўлиб.

Валижон жавоб ўрнига никоҳ узуги ўрни муздай бўлиб турган бармоғини кўрсатди.

— Ҳа, тушунарли... Йўқолмасидан аввал шу ерда эдимиз? — деб сўради Рамазон.

Валижон унсиз бош ирғади.

— Шунгайм ота гўри қозихонами? — деди Рамазон. — Йўқолган бўлса топиллади. Топилмаса, ана, марҳамат, бозор тўла узук.

— Нималар деяпсан? — деди Валижон. — Ахир у хотинимдан совға-ку. Унақасини қаердан топаман?

— Пул бўлса чангалда шўрва, — деди Рамазон.

— Барибир унақасини тополмайман-да, — Валижон чуқур хўрсинди. — Хотиним билса яхши бўлмайди. Кейин, ўзинг биласан, бор пулни тўйга совриб бўлганман.

— Нима, уйланганингга уч ой бўлмай туриб, хотинингдан кўрқиб қолдингми, а? — қувлик билан сўради Рамазон.

— Нега кўрқар эканман? Мен уни ҳурмат қиламан, холос.

— Яшавор, Валижон! — деди Рамазон кулимсираб. — Биз эркаклар аёлларни албатта ҳурмат қилишимиз керак.

— Кўп гапирмай, узукни топишимга ёрдам берсанг яхши бўларди, — деди Валижон жиддий оҳангда.

Рамазон бир муддат ўйланиб тургач:

— Қарз ол, — деди.

— Кимдан?

— Мендан эмас, албатта. Ишхонада бирортасидан.

— Бе, қўйсанг-чи, — деди Валижон. — Битта уйлангулик ҳоли бор экан-ку дейишмайдами? Ўзимизникилардан сўролмайман.

— Тўғри айтасан, — деди Рамазон бошини қашлаб. — Унда бошқа йўли бор. Фақат айтганимни қиласан, майлими?

Валижоннинг кўнглида умид чироқлари ёнди.

— Сен айт, айтавер, — деди у. — Узук топилса бўлгани.

— Бўлмаса, иккаламиз бир жойга бориб келамиз.

— Қаёққа?

— Юр, — деди Рамазон эшик томон йўналиб.

— Иш-чи? — деди Валижон столига кўз ташлаб.

— Сенга иш керакми, узукми?

Валижон шошиб Рамазонга эргашди.

* * *

Кўп қаватли уйнинг учинчи қаватига кўтарилгач, Рамазон тўғридаги эшик кўнғироғини босди. Бир муддат ўтгач ичкаридан аёл кишининг:

— Ким? — деган овози эшитилди.

Эшик хиёл очилиб бошяланг, шунинг учун сочларига оралаган оқ шундоқ кўриниб турган кексароқ аёл кўринди.

— Сизларга ким керак?

— Ассалому алайкум, — дегач Рамазон шеригига ишора қилди: — Ишимиз тушиб келувдик олдингизга.

Аёлнинг овози юмшади.

— Нега ҳайкал бўп турибсизлар, ичкарига киринглар, — деди у хижолат торгандек. — Мен сизларни солиқчиларми деб ўйлабман.

Икковлон аёлнинг ортидан ичкарига киришди.

— Бу ерда кундузи сизларга ўхшаган иши тушиб келган ҳожатталабларни қабул қиламан, — дея изоҳ берган бўлди аёл меҳмонларга. — Ўзим дачада яшайман. Қани, ўтиринглар.

Рамазон билан Валижон хона четидagi стол ёнидаги иккита стулга ўтиришди.

— Шаҳарнинг манамаман деган кишилари менинг олдимга келишади. Мен сизларга айтсам, бир пайтлар катта-катта ишларда ишлаганман. Лекин ичи кир, кўролмас бир-иккита каззоб кимсалар уюштирган тўхмат касрига қолиб, ишдан бўшашга мажбур бўлганман. Мана энди, пенсияга чиққач ҳам одамларга нафим тегсин деб савоб иш билан шуғулланяпман. Ўтган куни бир жувоннинг қимматбаҳо тақинчоғини топиб бердим. Аёл бечоранинг йиғлайвери, кўзлари шишиб кетган экан. Ундан: “Тақинчоғини ўзингдан бошқа яна ким тақарди?” деб сўраганимни биламан, зип этганча уйимдан чиқиб кетиб юборса бўладими. Орадан бирон

соатлар ўтиб, олдимга қайтиб келди. Ҳа, эгачи, нима бўлди, хайрниям насия қилиб кетдингиз-у десам, нима дейди денглар. Сизга минг раҳмат, опажон, тақинчоғимни топиб бердингиз. Уни қизим тушмагур ўртоқларимга бир мақтанайин деб мактабига тақиб кетган экан, дейди-я. — Аёл пича тин олгач, яна гапида давом этди. — Ҳозир одамлар шунақа паришон бўлиб қолишган... Хўш, сизлар қанақа иш бўйича келдингиз? — У меҳмонларга савол назари билан қаради.

Рамазон “ўзинг гапир” дегандай шеригини туртди. Аёл:

— Шошманг, — деди, — ўзим айтаман. Сизлар мол йўқотгансизлар.

— Мол эмас, — деди Валижон ҳайрон бўлиб. — Узук... никоҳ узуги.

— Жим бўл, — деди аёл столга косада сув келтириб қўяркан. — Узук мол бўлмай нима? Айтдим-ку шаҳарнинг казо-казолари менга келишади деб.

Аёл косадаги сувга синчиклаб тикилди. Валижон ҳам унга кўшилиб косага кўз ташлади, бироқ унда сувдан бўлак ҳеч нарсани кўрмагач, ҳайрон бўлиб Рамазонга қаради.

— Ана! — деб бирдан қичқириб юборди аёл йигитларнинг капалагини учириб.

— Қани? — деди Валижон шоша-пиша косани кўлига оларкан.

Аёл ундан косани қайтариб олди ва сувга диққат билан тикилишда давом этди.

— Ҳисоб-китобли ерда ишларкансан, — деди у Валижоннинг кўзларига тикилиб. — Қўлинг ҳар ойда пул кўраркан, тўғрими?

— Тўғри, — тан олди Валижон.

Кутилмаганда аёлнинг авзойи бузилиб:

— Латга! — дея бақирди. — Нима қилиб узукни йўқотиб юрибсан!

Валижон аёлнинг дашномидан чўчиб, тили айланмай қолди.

— Мен... мен билганим йўқ, — деди у дудуқланиб. — Кечагина ўзимда эди. Ишга келиб билдим йўқлигини..

Аёл енгил тин олди.

— Вой содда-ей, — деди у энди кулимсираб. — Узукни йўлда йўқотибсан-ку.

— Қайдам...

Аёл яна косадаги сувга разм солди.

— Ишга кўпчилик орасида келибсан.

— Ҳа, автобусда одам кўп эди, — деди Валижон аёлнинг топқирлигидан ҳайратини яширолмай.

— У ерда кимдир сенга ёмон назар билан қараганмиди?

Валижон ниманидир эслашга уриниб пешонасини қашлади.

— Бор эди, — деди у нимадир эсига тушгандай. — Автобусда, шундоқ биқинимда бир одам бекатимгача менга хўмрайиб қараб келди.

Аёл узукни аллақачон топиб бергандай мағрур йўталиб қўйди.

— Одам боласиям шунчалик содда бўладими? — деди аёл ўрнидан тураркан. — Хўмрайса жим кетавердингми? Бор, энди уни излаб топ. Гумоним ўшандан. Ўғри ҳозир сен тушиб қолган бекатда шериги билан автобус кутиб ўтирибди.

Валижон шошиб ўрнидан турасола эшикка қараб юрди.

— Тўхта! — деди аёл унинг ортидан. — Хизмат ҳаққи-чи?

Валижон хижолат бўлиб ортга қайтди ва киссасидан бир дона минг сўмлик чиқариб, столга ташлади.

Аёлнинг бети тиришди.

— Ҳой йигитча, — деди у қатъий оҳангда. — Мен сенга тиланчиманми? Зиқналик қилмасдан ташла.

Валижон ҳамкасбига қаради. Афти буришиб кетган Рамазон гоят норози тарзда киссасидан иккита минг сўмлик чиқариб, столга улоқтирди.

* * *

Рамазон бекатга қадар Валижонга эргашиб келди. Сўнг негадир юраги дов бермай:

— Балки излашни бас қилармиз, — деди. — Ўғрини топганимиз билан икки дунёдаям бўйнига олмайди. Чунки сенда уни ўғри демоққа асос йўқ. Бекорчи гап-сўзларни нима кераги бор?

— Кўрқаяпсанми? — пичинг қилди Валижон. — Сени ушлаб турганим йўқ, Истамасанг кетавер. Ана мен тушган бекат.

Валижоннинг қадамлари тезлашди. Рамазон ноилож унинг ортидан юрди.

Бекатда одам гавжум эди. Валижон йўловчиларга диққат билан назар солиб чиқди. Йўловчилардан бири унинг ҳаракатига ҳайрон қолиб, бармоғини пешонасига ниқтаб айлантириб қўйди.

Валижон бирдан елкасига каттакон сумка осиб олган, ўзига таксида кетишни маслаҳат берган ўша шопмўйлов йўловчини ва унинг ёнида турган айнан ўша, унинг жойини тортиб олган аёлни кўрди! Ҳа, йигит адашиши мумкин эмас эди. Иккаловчи чеккароқда туриб, паст овозда ниманидир гаплашишар эди.

“Демак, булар шерик экан! — деган қарорга борди Валижон. — Бири чалғитиб туради, иккинчиси...”

Валижон шошиб уларнинг ёнига яқин борди ва эркакка ўқрайиб қараркан:

— Қалайсанлар, ўғрилар? — деди.

Шопмўйлов аввал шошиб қолди, сўнг қаҳр билар:

— Нималар деяпсан? — деди. — Мастмисан, нима бало!

— Ўзини гўлликка олишини кўряпсанми бунинг?

— деди Валижон жанжал кўтарилишидан чўчиб турган ҳамкасбига қараб. Сўнг яна шопмўйловга ўтирилди: — Узукни қаерга гумдон қилдинг?

— Қанақа узук? — деди ҳамон гап нима ҳақидалигини англай олмаётган йўловчи. — Сен мени кимгадир ўхшатыпсан шекилли?

— Шекилли эмас, — деди Валижон йўловчининг ёқасидан олиб. — Аниқ сен олгансан. Кўзларинг бежо эди. Чиқар узукни. Яхшиликча чиқарсанг милисага айтиб ўтирмайман. Бўлмаса қаматиб юбораман шеригинг билан қўшиб!

Шопмўйлов бўш келмади.

— Бор, қўлингдан келганини қил! Агар милиса чақирсанг, туҳмат қилганинг учун аввал ўзингни қаматаман!

Шу пайтга қадар нима бўлаётганини тушунолмаётгандай буларга анграйиб қараб турган аёл тўсатдан чинқириб юборди ва дод солганча Валижоннинг юзига чанг солди.

— Одамлар! Ушланглар туҳматчини! Қип-қизил жинни-ку бу!

Валижон то ўзига келиб олгунича аёлнинг ўткир тирноқлари бўйинини тилиб ўтди.

Шопмўйлов ҳам тек турмади. Ногаҳон у бўлаётган томошани ҳайрон кузатиб турган Рамазоннинг юзига мушт туширди. Ўзиям гурзидай мушт экан, бўшашибгина турган Рамазон икки қадам нарига учиб кетди.

Аёл киши билан тенг келиб бўлармиди!

Валижон ноилож ортга чекинди.

Бекатдаги йўловчилар буларни қизиқиш билан кузатиб туришарди.

Шопмўйлов бокс илмидан хабари борми ё кўча жанглари ҳадисини олганми, ишқилиб, туйқус чаққонлик билан Валижоннинг қорнига икки марта тепиб қулатди.

Сўнг шундоқ ёнидан ўтиб бораётган такси машинасини тўхтатди. Шопмўйлов билан аёл худди келишгандай чаққонлик билан машинага чиқишди.

Машина силтаниб олға интилди.

Шарманда бўлган Валижон ихраб ўрнидан турди.

Рамазоннинг аҳволи ҳам уникидан яхшироқ эмасди. Икковлон чеккароққа ўтишди.

— Босқинчилар! — дея пишиллади Валижон. — Бориб милисага ариза бериш керак.

— Тентак бўлма. Бир ками узук қолиб, энди мелисага қатнаш қолувди, — деди Рамазон тўнғиллаб.

— Узукни шулар ўғирлагани аниқ...

— Э, ўша узугингниям!.. — дағдага қилди Рамазон асабийлашиб. — Ҳаммасига ўзинг айбдорсан. Кетса кетар битта узук. Эркак деган ҳам хотинидан шунча кўрқадими?

Валижоннинг кўзлари пирпиради.

— Мен хотинимдан кўрқмайман, — деди у оҳиста.

— Сен яхши одамсан, Валижон, — дея ҳамкасбини юпатишга уринди Рамазон. — Лекин ўлгудек соддасан. Фолбиннинг гапи эсингдами, у сени “соддасан” деди. Сен бўлсанг, унинг гапларига лаққа ишониб ўтрибсан. Ахир сен бармоғингдаги узукни олдириб қўйиб, сезмай қоладиган даражада аҳмоқ эмассан-ку.

Валижон бўш келмади.

— Унда мени нега унинг олдига етаклаб бординг?

— Мен ҳам сенга ўхшаб соддадирман-да, — илжайди Рамазон. — Энди бундоқ, ҳозир сен билан бошқа жойга борамиз.

— Қаёққа? Яна фолбингами?

— Борганда биласан. Юравер, кўрқма, бу гал ҳеч ким дўппосламайди. Қарз олиб турамыз, қарз.

* * *

Рамазон улкан, нақшинкор ёғоч дарвозанинг қўнғирогини босгач, эшикни бир мўйсафид очди.

— Келинлар, — деди у тавозе билан.

Икковлон қарияга салом бериб, унинг ортидан ҳовлига киришди. Сиртидан оддийгина кўринган ҳовлининг ичкарасидаги ҳашамат Валижонни ҳайратга солди. Рамазон эса илгариям бу ерга келиб-кетиб юргандек эътибор қилмади.

Қария бахмал кўрпача тўшалган сўрига чиқиб ўтириб, фотиҳа қилди ва ҳол-аҳвол сўрашгач, меҳмонларга чой узатди.

— Ишларинг яхшими? — деди у Рамазонга. — Бундоқ келай ҳам демайсан?

— Иш кўп, — деди Рамазон пиёгани қўлига олиб.

Қария дўпписини олиб, тепакал бошини қашлади.

— Хўш, иним, бизга нима хизмат? — деди у чой хўшларкан.

— Бир илтимос билан келувдик олдингизга. — Рамазон Валижонга ишора қилди. — Дўстимга пича пул керак бўлиб қолувди. Ўзи яқинда уйланиб, борини сочиб бўлган. Шунга бир ёрдам қилиб юборсангиз. Агар иложи бўлса, албатта.

Қария Рамазоннинг гапига тушунмагандай ҳайрон бўлди.

— Бу нима деганинг, иним? — деди у дўпписини қайтадан кийиб. — Қани, сен менга айт-чи, бу даргоҳдан кимнингдир норизо бўлиб қайтганини ҳеч кўрганмисан?

Рамазон қовун тушириб қўйгандай, ўзини ноқулай ҳис қилди.

— Йўғ-е. Сизнинг қанақа одамлигингизни ҳамма билади. Шу дўстимизгаям ўша сахийлигингизни кўрсатсангиз, дедим, холос.

— Қанча? — деди қария боядан бери одоб сақлаб жимгина ўтирган Валижонга кўз ташлаб.

Рамазон “гапир” дегандек уни секин туртади.

— Юз минг, — деди Валижон минг хижолат билан эшитилар-эшитилмас овозда.

— Юз минг сал кўплик қилмасмикин? — деб сўради қария овозини секинлаштириб. — Ё бизнес-план аниқми?

— Юз минг сўм, ака, — дарҳол изоҳ берди Рамазон. — Ўзимизнинг пулда.

Қария Рамазонга “Кимни олиб келдинг?” деган маънода ўқрайиб қараб қўйди ва ҳафсаласи пир бўлгандай пиёладаги чой тагини нарига сочди.

— Олимбой! — дея овоз берди чол ичкарига қараб. — Олимчик!

Уй ичкарасидан:

— Лаббай, буважон! — деган овоз эшитилди.

Сўнг уйдан қилтириққина ўспирин чиқиб келди.

У меҳмонларга одоб билан салом бериб, буvasига юзланди.

— Мана бу амакиларингга ёрдам беришимиз керак, — деди қария меҳмонларга ишора қилиб. — Бувингга айт, юз минг олиб берсин.

— “Кўк”иданми, бува?

— Сўмда, — деб юборди Валижон шоша-пиша.

Бола ичкарига кириб, бир зумда қайтиб чиқди ва бир тутам йирик пул чиқариб, бирпасда санаб ҳам берди.

— Мана, бува, — дея у қарияга қўлидагини тутқазди.

Қария пулни олиб, Валижонга узатди.

— Аҳ, эсим қурсин, — деди у бирдан неварасига қараб. — Қари чолнинг хотираси чатоқ-да. Олимбой, бу олди-бердингнинг шарти қанақа эди?

Бола ҳафсала билан кўрпачага чордона қуриб ўтирди.

— Ҳозир тушунтираман. — У меҳмонларга бир-бир кўз югуртирди. — Қўлингизда юз минг сўм пул. Бувам гувоҳликка ўтадилар. Тўғрими, бува? — Қария тасдиқ маъносидан бош тебратди. — Муддати ўн беш кун. Йигирма фоиз устамаси билан шу ерда санаб оламан.

Валижонни титроқ босди. Овози қалтираб:

— Қанча?.. — деди. — Сал камайтиришнинг иложи йўқми?

Валижон ўтинч тўла нигоҳини қарияга қаратди. Чол “ундан сўранглар” деган маънода болага ишора қилди.

— Мен битта гапираман, — деди бола катталарга хос қатъий оҳангда. — Ёқмаса, ана, катта кўча...

Икковлон қария билан хайр-хўш қилгач, ташқарига чиқишди. Валижон суюнишини ҳам, куйишини ҳам билмай аросатда қолганди.

Йўлни тўғри бозор томон солишди. Загарлик дўқонида Валижон ойнаванд расталарга кўз югуртириб, айнан ўзининг никоҳ узугига ўхшаш узукни узоқ қидирди.

Сабри чидамаган Рамазон:

— Нима, сеникидақа узук дунёда битта эканми? — деди тўнғиллаб. — Биттасини танласанг-чи.

Валижон ахийри бир узукни танлади. Аммо кўнгли унчалик тўлмаётгани нигоҳидан сезилиб турарди. Қолаверса, болакайдан олган қарзи ҳам узукка етмайди. У Рамазонга жовдираб қаради.

Чўнтагидан сўнгги пулларини чиқарган Рамазон:

— Жин урсин! — деди худди жонини сугуриб бераётгандай. — Билиб қўй, бу пул меники эмас, хотин

аканики. Бир нарса буюрганди. Бир кун алдарман, икки кун. Лекин учинчи куни пул қўлимда бўлиши шарт!

Валижон шоша-пиша бош ирғади.

Барибир, бир олам ишлар йиғилиб қолган экан. Шу сабабли Валижон билан Рамазон юмуш вақти тугагандан кейин ҳам қолиб, икки соатча ишлашга мажбур бўлишди.

Ахийри ҳаммаси тугади.

Икковлон шошиб кўчага чиқишди.

Валижон бу сафар йўловчи кам, ўриндиқлар деярли бўш автобусда қайтди. Шундай бўлса ҳам йўл бўйи узук тақилган қўлини маҳкам мушт қилиб тугиб келди.

Мана, қадрдон уй. Қадрдон эшик. Қадрдон эшик кўнгирағи.

Ойпопук яйраб-яшнаб эшикни очаркан, ўпкалаган оҳангда деди:

— Вой, намунча кечикдингиз? Хавотирга тушдим...

— Мана, келдим-ку, — дея жилмайишга уринди Валижон.

— Сизга нима бўлди? — Ойпопук эрининг чарчокдан киртайиб қолган кўзларига диққат билан тикилди.

— Иш кўпайиб кетди, — ўзини оқлашга уринди Валижон.

— Ишингиз эрта тугарди...

— Ишдан кейин ҳам ишлашга тўғри келди.

Тўсатдан Ойпопук эрининг кўлига қараганча донг қотиб қолди.

Келинчак ичида нимадир “чўрт” этиб узилгандай эрига гарангсиб, карахт аҳволда, ўз кўзларига ишонмаётгандай тикилди.

Ойпопук баногоҳ “оҳ” тортиб юборди ва эрининг кўлидаги узукка ишора қиларкан:

— Демак, яна битта оилангиз бор экан-да... — дея беҳол шивирлади ранги қув ўчиб.

— Ҳа, буми? — бепарво оҳангда гапиришга уринди Валижон. — Бу ўзинг совға қилган узук-ку.

Ойпопук ҳамон карахт аҳволда халати чўнтагини тимирскилаб, ниҳоят тилла никоҳ узугини чиқарди ва оҳиста пичирлади:

— Ўзим совға қилганни кеча кечаси ҳазиллашай деб олиб қўйгандим. Мана у. Бармоғингиздаги бошқа...

Валижон жон-жаҳди билан изоҳ беришга чоғланди. Аммо Ойпопук тўсатдан хўнграб йиғлаб юборди ва иккала кафти билан юзини беркитганча ичкарига чопиб кириб кетиш олдидан темир эшикни эрининг юзига қарсиллатиб ёпди...

НАЗМ

Дилрабо БОБОМУРОДОВА

Сизни дея урсин Юрагим

СЕВАМАН ДЕНГ, АЗИЗИМ

Севаман денг, токи ҳар лаҳза,
Сезиб турай меҳрингиз тафтин,
Қўлларингиз қўлимга қўйинг,
Кафтларингиз куйдирсин кафтим.

Севаман денг, ҳар дақиқада,
Пойингизга тўшалсин қалбим.
Ғунча кўнглим ишқ боғингизда
Очилсин-а, гул каби балқиб.

Севаман денг, токи ҳар сахар,
Кўзларингиз боқсин олов-ла.
Ҳовуридан оташ сўзларим,
Гулхан бўлсин, ёнсин ловиллаб.

Севаман денг, токи бир умр,
Сизни дея урсин юрагим,
Ҳар зарбидан ҳис этиб турай,
Борлигини сизга керагим.

РАДДИЯ

"Аёл ўттизга кирса ўтин бўлади",
деган баъзи бир билағонларга

Аёлни ўтин деманг,
Олов бўлади, билинг.
Қор бўлсангиз ёнишга,
Қалов бўлади, билинг.

Аёлни ўтин деманг,
Гулхан бўлар, кул бўлар.
Бир калима сўз билан
Гулихан бўлар, гул бўлар.

Аёлни ўтин деманг,
Оташ бўлар бир умр.
Йўллари йўлингизга,
Туташи бўлар бир умр.

Аёлни ўтин деманг,
Ловиллаган чўғдир у.

Жароҳати тузалмас,
Қалбингизга тигдир у.

Аёлни ўтин деманг,
Яшанг-да, машамасиз.
Ўттизга киргач аёл,
Ўт билан ўйнашасиз.

Ойбалдоғинг гавҳарига осилволиб,
Сочларингни арқонига ўтиб кетсам.
Қорачингиз қирғоғида ёшдек қалқиб
Қулгичларинг уммонига чўкиб кетсам.

Ранг бўламан, ақиқларинг узра оқиб,
Мени суртиб, қулгичларга қўлинг чўзсанг.
Қошларингизнинг ўртасидан тортиламан,
Ажин бўлиб, агар менадан кўнгили узсанг.

Умарали НОРМАТОВ,
филология фанлари доктори,
профессор.

ЯҚИН КЕЧМИШНИНГ ХОЛИС ВА ТЕРАН БАДИИЙ ТАҲЛИЛИ

Адиб Мурод Муҳаммад Дўст ижодига бир назар

Ўтган аср 70-йилларининг бошлари. Тошкентдан талабалар шаҳарчасининг шундоққина биқинида домлалар учун қурилган бинода оиламиз билан турамыз. Ўша кезлари хонадонимиз бамисоли университет аудиториясининг филиалига айланган эди. Турли муаммолар бўйича бизни китага ташириб буюрадиган талабаларнинг кети узилмасди. Айниқса, ижодкор ёшлар билан хонадонимизда кечган мароқли гурунглари бугун орзиқиб эслайман. Тоғай Муроддай ёрқин истеъдодни шундай гурунгларнинг бирида ўзим учун кашф этганман. Ўша кезлари яна бир ўзига хос истеъдод соҳиби Мурод Муҳаммад Дўст билан айни шу кулбамизда танишганман.

Узун бўйли, озгин, ўйчан қоп-қора кўзлари чақнаб, юзида аллақандай киноя аралаш нимтабассум уфуриб турган бу талаба йигитнинг гап-сўзлари ҳам чехрасига мос аллақандай ёқимли киноявий оҳанг билан йўғрилган эди. У филолог эмас, университетда фалсафа ихтисослиги бўйича таълим оларди. Дастлабки суҳбатдаёқ унинг билим, қизиқиш доирасининг кенглиги мени лол қолдирди. Фарб фалсафаси, руҳшунослиги, тасвирий санъат, мусиқа, архитектура, адабиёт ва санъатдаги янги жараёнлар ҳақида рус тилида чиққан сон-саноксиз китоблар, машҳур кўйлар ёзилган грампластинкалар шайдоси экан бу йигит. Ётоқхонасига сиғдирилмаган китобу грампластинкаларини бизникида сақлайдиган бўлди. Ўз навбатида мен ҳам улардан баҳраманд бўлиб турардим. Кўп ўтмай бу йигит ижодий машқлар ҳам қилиб туришини сезиб қолдим. Илтимосимга кўра “Қайдасан, қувонч садоси” деб номланган ҳикоясини ўқишга берди. Ўқиб қувониб кетдим. Аллақачон ҳаваскорлик босқичидан ўтган, тап-тайёр ёзувчининг асари! Орадан кўп ўтмай ҳикоя босилди. Ҳаттоки Ёзувчилар уюшмасида мазкур ҳикоя муҳокамасига бағишланган адабий анжуман ўтказилди. Одил Ёқубов, Озод Шарафиддиновдек таниқли ёзувчи, мунаққидлар у ҳақида илиқ гаплар айтди.

Бу анжуман, менимча, ёш ёзувчи ижодий тақдирида нафақат чуқур из қолдирди, балким бурилиш ясади. Донгдор композитор ҳаёти ва ижодини теран ўрганиб, билиб, ҳис этиб қалам тебратган ёш қаламкаш асарига тасаннолар айтиш билан баробар жиддий бир эътироз, аниқроғи, истак ҳам билдирилди. Жумладан, устоз Озод ака “Фарбнинг машҳур кишилари ҳақида фарблик ижодкорлар қойилмақом қилиб ёзишган. Муроднинг ҳикояси ўша асарлар билан бўйлаша оладиган даражада. Бу яхши. Энди укамиз ўз одамларимиз ҳақида ёзиб уларни Фарб, балким,

жаҳонга танитиш йўлидан борса, яна ҳам савоброқ иш қилган бўларди...” деди. Бу фикрни бошқалар, жумладан, Одил Ёқубов ҳам қўлаб-қувватлади. Ёш ёзувчи анжуманда бу хусусда ҳеч нарса демасди. Аммо шундан кейин у ижодда миллий заминга кескин юз ўғирди. Бирин-кетин “Дашту далаларда”, “Бир тойчоқнинг хуни” каби ҳикоялари, “Мустафо”, “Истеъфо”, “Галатепага қайтиш” сингари қиссалари эълон этилди. Бу асарларнинг қаҳрамонлари ўзи учун қадрдон маскан — киндик қони тўкилган юрт — Самарқанд вилоятига қарашли Жом қишлоғи одамлари. Бу юртни ёзувчи асарларида “Галатепа” деган чиройли адабий ном билан атайди. Бунинг боиси шуки, муаллиф туғилиб ўсган қишлоғи ҳақида ҳужжатли асар — очерклар туркуми ёзмақчи эмас эди, балки ўша қадрдон масканда туриб таниш манзаралар, чехралар воситасида ўша кезлардаги миллат ҳаёти, ҳолати, руҳиятида кечаётган жараён — эврилишларни, шахсан ўзини қийнаётган ўй-кечинмаларни ифода этишга чоғланади ва бу эзгу ниятига эришади ҳам. Қисса ва ҳикоялар саҳифаларидан қад ростлаган Мустафо, Гуччи чол, Болта қассоб, Ибодулло Махсум, Пиримқул Молия, Эломонов, Бинафшахон, Полвон, Хадича, Тошпўлат Ғайбаров, Раим оқсоқол каби персонажлар худди тирик одамлар каби “адабий аҳоли” сафидан ўрин олди. Муайян сабабларга кўра адабиёт реал ҳаётдан узоқлашиб қолган, соцреализм талаблари асосида яратилган “совет кишиси” образлари ижодий қаҳрамон эталонига айлантирилган бир паллада бир қатор янги авлод ёзувчиларининг китобийликдан юз ўгириб мавзу ва қаҳрамонлар танлашда реал ҳаётнинг ўзига қайтиши, бунда ҳаттоки ўзига таниш маскан қучоғига кириб бориши миллий адабиётимиз ривожига ўзига хос ҳодисага айланди. Мурод Муҳаммад Дўстдан олдинроқ ижод бўстона кўринган Шукур Холмирзаев ўзи туғилиб ўсган Бойсун колоритини адабиётга олиб кирди, Муроджоннинг тенгдоши Тоғай Мурод қиссаларида қаламга олинган воқеа-ҳодисалар ёш ёзувчи она юрти Денов, аниқроғи, Хўжасоат қишлоғи ва унинг атрофида юз беради. Муроддан кейинроқ ижодини бошлаган бойсунлик Эркин Абсам, паркентлик Хайридин Султоновларнинг илк қадамларида ҳам айни шу ҳолни кузатиш мумкин.

Тенгдоши Тоғай Муроднинг “Юлдузлар мангу ёнади, “Ойдинда юрган одамлар” қиссаларидаги каби Муроджоннинг қатор қисса ва ҳикоялари, чунончи, “Дашту далаларда” персонажлари адабиётимизда чиндан-да янгилик бўлди. Уларда сиз урфга айланган

қахрамонларга хос “типик” хусусиятларни кўрмайсиз. Бир қарашда улар “ҳаёт оқимидан ортда қолган” оми, дағал, кўримсиз кимсалар. Бироқ тенгдошлари каби Муроджон ана шу оддий, жўн, балким, кўпол, дағалтабиат одамлар феъл-атвори, қалбидаги нурли жиҳатларни, юксак маънавий бисотни, ўтда куймайдиган, сувда чўкмайдиган оташин севги туйгуларини кўрсатишга, аниқроғи, тараннум этишга эришади. Ўша кезлари айни шундай ҳодиса бошқа қардош халқлар, жумладан, рус адабиётида ҳам содир бўлаётган эди, айниқса, рус адабиётидаги “қишлоқ прозаси” деб ном олган адабий ҳодиса, жумладан, В.Шукшин қаламига мансуб “чудак”лар – гаройибтабиат одамлар образи туфайли “коммунистик ахлоқ кодекси” асосида ясалган “қахрамонлар”нинг “довруғи”га дарз кетди. Айни шундай миссияни бизда юқорида тилга олинган носирларимиз, жумладан, Мурод Муҳаммад Дўст адо этиш шарафига муяссар бўлди.

Адабий жараён бир ерда депсиниб туролмайди, узлуксиз ҳаракатда, ўзгаришда. Айниқса, шиддат билан ўзгариб, янгиланиб бораётган жаҳон адабиёти билан ҳамқадам бўлолмаган адиб миллий адабиётда ҳам ўз ўрнини тополмайди. Буни теран англаган Муроджон адабий билим ва малакасини янада ошириш ниятида Москвадаги Адабиёт институтида таълим олди, бу ердаги адабий муҳит унинг ижодий кредосига талай “таҳрир”лар киритди. Шундан кейин яратган асарларида, айниқса, “Галатепга қайтиш” қиссаси ва “Лолазор” романида ёзувчининг ижодий тафаккур доираси янги кўлам касб этганлигининг шоҳиди бўлди.

Бу икки асарда ҳам муаллиф аввалги ҳикоя ва қиссаларидаги каби миллий заминда қатъий туради, аммо персонажлар доираси хийла кенгайди, оддий, камсуқум қишлоқ одамлари билан баробар, қишлоқдан чиқиб шаҳар кўрган, бинобарин, дунё таниган турфа кишилар – олим, раҳбар ходим, шоир-ёзувчи, спортчи алпинист ва ҳақозолар орасидаги мулоқотлар, баҳсу мунозаралар, уларнинг дарду дунёси, кўнглидаги армону ўкинчлар билан танишамиз. Хилма-хил турфа одамлар қисмати, табиати, руҳияти ифодаси бадий талқинида энди биз миллий анъаналар билан баробар жаҳон янги адабиёти тажрибалари, экзистенциализм, абсурд, онг оқими каби характерли адабий-бадий тамойилларнинг кўринишлари гувоҳи бўламиз.

“Лолазор”да кўлам янада кенгайди. Макон Галатеп доирасидан чиқиб кенг миқёс касб этади. Масъул раҳбар ва унга яқин турган қаламкаш асарнинг етакчи қахрамонлари қилиб олинади. Бу икки қадрдон ошна ва улар қаторидаги ўнлаб персонажлар қисмати, табиати, руҳияти ифодаси орқали бутун бир жамяят, тузумнинг инқирозни бадий таҳлил ва талқин этилади.

“Лолазор” энгил ўқиладиган, осон ўқиладиган асарлар хилидан эмас. Роман тафаккур тарзи, тил, ифода, услуб, усуллар жиҳатидан замонавий жаҳон адабиётидаги етакчи йўналишларга мансуб эканлигини, романдаги тасвирнинг полифоник сержило хусусиятини эслатиш билан баробар, унда тақлидчиликдан асар ҳам йўқлигини алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман. Муаллиф фарб тажрибасини ўзбекона миллий руҳ, бетакрор ўзбекона оҳанг билан қойилмақом қилиб уйғунлаштира олган.

Шуниси қизиқки, бир қарашда асар анчайин содда тилда ёзилгандек, характер ва ҳодисалар хийла одми – жўн бир йўсинда лоқайдроқ тарзда ифода этилаётгандай туюлади. Аммо мана шу жўнлик замирида ўта жиддийлик, гўллик қобигида эса қувлик, теран маънодорлик бор; хушёр китобхон лоқайд бўлиб туюлган нигоҳ, ҳикоя тарзи замиридаги ёзувчининг позициясини, ҳодисаларга аниқ-равшан муносабати, баҳосини сезиб, ҳис этиб туради. Муаллиф Шарқ адабиётида кенг тарқалган “тажохилул – орифон” деб аталган билиб-билмасликка олиш, содда қувлик, донишмандлик усулини ижодий ривожлантириб романнинг етакчи услуби даражасига кўтаради. Айни шу услуб, усул тақозо этадиган истеҳзо, киноя, кесатиқ, пичинг, нозик қочириқлар асарга халқчил миллий руҳ, ўзига хос жозиба баҳш этади. Энг муҳими, бундай усул-услуб орқали ёзувчи романга асос қилиб олинган ҳаётий ҳодисалар, муаммолар, одамлар табиати, қисмати моҳиятини бетакрор тарзда чуқур, ҳаққоний очишга, уларни бутун мураккаблиги, зиддиятлари, мусбат ва манфий томонлари билан кўрсатишга эришади. Ёзувчи услубининг яна бир жиҳати шундаки, асар бошдан-оёқ баҳс-мунозара тарзида битилган. Ёзувчи гоҳ ошқора, гоҳ пинҳона персонажлар билан баҳсга киришади; асардаги персонажлараро тортишувлар фақат улар орасидаги конфликт-зиддият ифодасигина бўлиб қолмай, уларни муаллифнинг ҳодисаларга хилма-хил томондан ёндашуви, баҳс-мунозаралари изҳори деб ҳам айтавериш мумкин.

Роман марказида, юқорида айтиб ўтилганидек, икки қадрдон дўст – республиканинг масъул раҳбари Ошно, шу ошно паноҳида, мададида “донгдор” ёзувчи даражасига кўтарилган, аслида ўртача қаламкаш Назар Яхшибоев тақдири этади. Муаллиф замонавий романчиликда кенг қўлланаётган ретроспектив усулга таяниб персонажлардан бири – ёзувчи Назар Яхшибоев умрининг сўнгги, касалхонада кечган бир неча кўнларини гўё сарҳисоб палласи тарзида олиб, шу нуқтада туриб узоқ йиллик босиб ўтган ҳаёт йўлига назар ташлайди. Бу одам умр йўлида жуда кўп кишиларга дуч келган, улар билан ҳар хил муаммолар бўйича мулоқотда бўлган; аммо унинг тақдирида чуқур из қолдирган, бутун онгли ҳаётига эш бўлиб юрган зот бу – Ошно. Ёзувчи ҳаётидаги барча хуш ва нохуш ҳодисалар, зафарлар, йўқотишлар, хато ва адашишлар, кўргилик ва аччиқ сабоқлар – барчаси шу одам билан алоқадор. Роман муаллифи бу икки шахс умр йўлини, аввало, Назар Яхшибоев нигоҳи орқали ифода этади. Аммо муаллиф бу билан чекланмайди. Агар шу билан чекланганда, эҳтимол, ёзувчи бу икки мураккаб шахс, улар тақдирига алоқадор ҳодисалар, кўплаб одамлар ҳақидаги тўла ҳақиқатга эришолмаган бўларди. Буни сезган муаллиф романга яна бир муҳим фигурани олиб киради – асарда тақдир тақозоси, кўпроқ Назар Яхшибоевнинг ташаббуси, талпиниши туфайли бу одамга яқинлашиб, унинг, қолаверса, турғунлик муҳити таъсирига тушиб қолган, аслида зўр истеъдод эгаси, соҳибдил, ҳақиқатгўй адиб Саидкул Мардоннов отлиқ шахс пайдо бўлади. Саидкул Назар Яхшибоев ҳақида қисса ёзмоқчи. У Яхшибоевнинг ҳаёт йўли, дўсти Ошно ҳақидаги кўрган-билганларини сўзлайди,

йўл-йўлакай ўз ҳаётини ҳам ҳикоя қилади... Шу тариқа асарда марказий фигуралар — Ошно ва Яхшибоевларга нисбатан бошқа бир нигоҳ — қараш, уларни янги томондан баҳолаш, очиш имконияти вужудга келади. Муаллиф воқеаларни гоҳ бемор — Яхшибоев, гоҳ қиссанавис — Мардонов нигоҳи орқали беради; ҳодисаларнинг шу тарзда икки хил табиатли, икки хил маслакли ёзувчи орқали ифода этилиши асарга ўзига хос баҳс, тасвирга эса полифоник хусусият, сержило маъно бахш этади. Роман етук реализмга хос хусусиятлари — муаллиф ҳодисаларни, одамлар тақдири, характери, ҳаттоки, яқин ўтмишда энг жиддий хатолар, жиноятлар қилиш даражасига бориб етган кимсаларни ҳам тарихий муҳитдан ажралмаган ҳолда, уларни тушуниб, юракдан ҳис этиб қалам тебратгани билан ғоят қимматлидир. Зотан, ҳақиқий реалист ёзувчининг вазифаси, А. Чехов айтганидек, гуноҳкор одамни нуқул айблаш, таъқиб қилиш эмас, аксинча, ҳаттоки гуноҳкор кимса ёнини олиб, у йўл қўйган хатолар, табиатидаги қусурлар, қабоҳатлар асоси, илдири, сабабларини таҳлил этиб бериш, инсон жумбоғини ечишга уринишдан иборатдир.

“Лолозор” муаллифи яқин кечмишга катта масъулият билан ҳалол ёндашади, аини шу масалада конъюнктура мақсадларини кўзлаб ҳар мақомга йўрғалайверадиган, калтабин, мунофиқ кимсалар билан ошкора мунозаралар олиб боради. Узоқ йиллар Назар Яхшибоев билан мулоқотда бўлган, уни яқиндан билган, ундан гоҳ яхшиликлар кўрган, гоҳ ранжиган ҳақгўй адиб Саидқул Мардонов пировардида ўз виждонини сўроққа тутди:

“АГАРДА ЯХШИБОВНИНГ ЎРНИДА МЕН ЎЗИМ БЎЛГАНИМДА-ЧИ?

АГАРДА МЕН ЎЗИМ ОШНОГА ОШНО БЎЛГАНИМДА-ЧИ? ЎШАНДА НЕ БЎЛАДИ?

Бу саволларга нима деб жавоб беришни билмайман. Ишоналмайман ўзимга. Шубҳам мўл менинг. Замонлар ўзгача эди. Қутқу деганлари ҳам ғоят улғу эдики, Ошнога ошно бўлсам, олиймақом рағбатлар олсам, мен ўзимнинг ҳам Яхшибоевга айланишим муқаррар бўлиб туюлади.

Ҳар шил ошнолару яхшибоевларга қарши ўз вақтида билак химариб кескин курашганмиз, деб томоқ йиртаётган ва негадир янги садақалардан умидвор бўлаётган тенгдошларимдан фарқли ўлароқ, мен ўзимнинг ўша кезларда ҳам, бугун ҳам жуда ожиз эканимни сезаман”.

Бу ҳалол ва мард одамнинг, чин реалист адибнинг эътирофи! Романнинг “Охирги боб”ида кичик, аммо характерли бир лавҳа бор. Қиссанавис Саидқулнинг орадан йиллар ўтиб бир вақтлар катта доврғ таратган, бугунги кунда эса сири фош бўлиб қамоқда ётган донгдор раис Тўпори юртига йўли тушади, Тўпорининг тус жияни кабобпаз Неъматжонга дуч келади; жиян ҳеч тап тортмай Тўпори қисмати ҳақида қувонч билан гапирди, “Илоннинг боши янчилди, домлажон!” дея суюнчи олмоқчи бўлади. “Билмай юраверган эканмиз, қилган қилғилигини мен айтмай, сиз эшитманг!..” деб дийдиёсини бошлайди. Саидқул лол бўлиб қолади, чунки илк бор бу ерга келганида Неъматжоннинг Тўпори тўғрисидаги гапи, талқини ўзгача эди: “икки гапнинг бирида зикр этардики, “каттамизнинг қамрови кенг, ғайрати улғу, бу кишига битта колхоз торлик қилади, бу

кишига бутун бир республикани ҳам ишониб топширса бўлади!..”

Муаллиф ёзганидек, вақтида жўр бўлиб, кейин четга чиқиб туриш осон. Вақтида жўр бўлиб, вазият ўзгаргандан кейин бутунлай бошқа томонга ўтиб олиш эса ҳаммасидан ёмон. Ёзувчи ўзини, ўз бисотини тафтиш қилишга ўтади: *“Тўпорининг ёнида бунақа неъматжонлар жуда кўп бўлган. Ундан ирганишга иргандим-у, лекин аслида ўзимнинг ҳам ундан беҳроқ эмаслигимни англадим. Тўпорини яратган ким ўзи?! Наҳотки неъматжонларнинг бу ишга қурби етса! Йўқ, Тўпорини биз сўзамоллар яратдик, Яхшибоев, мен... Бошқалар ҳам қараб тургани йўқ. Мақтадик, мақтайвердик, юксакларга олчиқиб, ўзимиз настда қолиб, пировард унинг соясига сизинадиган бўлдик... Ичимда аччиқ кулги уйғонди...”.*

Мана шу аччиқ кулги, истехзо, йўл қўйилган хатолар учун ҳам оммавий, ҳам шахсий жавобгарлик, уят, иқрорлик ҳисси — роман реализмининг туб негизини ташкил этади.

80-йилларда адабиётда “гап айтиш”, “проблема кўтариш”га мойиллик кучайиши муносабати билан нуқул қуруқ гапбозлик, проблемабозликдан иборат асарлар кўпайиб кетди. Адабий асар оддий публицистика, проблематик мақола ҳолига тушиб қолди. Адабиёт биринчи навбатда инсоншунослик, характершунослик эканини унутмаслик даркор. Ҳар қандай ўткинчи ижтимоий муаммо, катта гап — фалсафа асарда бевосита инсон характери, тақдири таҳлилидан табиий равишда келиб чиқмас экан, ҳаёт ҳақиқати бадий ҳақиқатга айланмайди. Уни чинакам бадий асар деб аташ маҳол. “Лолозор” муаллифи ҳаммадан бурун инсоншунос-характершунос тарзида иш кўради; ёзувчининг ўша пайтга қадар бу борада тўплаган ижодий тажрибалари, хусусан, “Галатепага қайтиш”, “Истеъфо” қиссаларида қўлга киритган ютуқлари романда қўл келган, янада сайқал топган; асарни ўқиётганда Ошнони ҳам, Назар Яхшибоевни ҳам, Саидқул Мардоновни ҳам, етакчи персонажлардан ташқари ғаройиб табиатли Тўпори, терс, аммо мард, самимий йигит Абдужаббор, индамас, олижаноб аёл Олия, бадангарбиячи аёл Анбар, Симхо, Робия, Курбоной, Шариф, Валломат, Александр Шоймардонович, Мойра, Муяссархон, яна ўнлаб персонажлар, асарда кенг ва оз ўрин олишига қарамай, тирик инсон сифатида бетакрор хусусиятлари билан шундоққина кўз олдимизда гавдаланади; улар шунчаки индивидуал образ — бетакрор характер бўлиш баробарида концептуал хусусиятга эга, муайян ижтимоий ҳодиса моҳиятини очишга хизмат этадилар.

Ёзувчининг энг катта хизмати — Яхшибоев ҳаёти маъноси, умр сабоқлари, яхшибоевчилик моҳиятини чуқур таҳлил этиб берганидадир. Дадил айтиш мумкинки, Яхшибоев асарда давр типи даражасига кўтарилган. Боя айтилганидек, бу одам — мураккаб шахс; қалби эзгу туйғулардан холи эмас, ёзувчи сифатида ўзининг нимага қодирлигини, ожиз томонларини ҳам билади, ўзгаларга, муҳтожларга мурувват, ҳиммат қўлини чўзишга ҳам тайёр, дўстларга содиқ, кўп ҳолларда ҳақиқатга тик қарайди, ҳақ гапни айтишга, ёзишга интилади... У Ватан учун жанг қилган, Ватан топшириқларини баҳоли қудрат бажо келтиришга уринган. Бу одам,

эҳтимол, бошқа бир шароитда, фавқулодда “омад” кулиб боқмаганда, балким қурби, иқтидори етганича меҳнат қилиб, ҳалол ижод этиб, шу камтарона меҳнати самараси билан ҳаётда ўзига яраша ўрин, чин обрў топган бўларди. Аммо вазият ўзгача бўлиб чиқди, тақдир уни бениҳоя “сийлади”, иқтидори, меҳнатидан кўра юқори обрў-эътиборга, катта имкониятларга эришди. Унинг яқин дўсти Ошно юртнинг масъул раҳбари даражасига кўтарилгач, унинг соясида, мададида патриарх – “Ота ёзувчи”га айланади; бошда у қалб амрига бўйсуниб шаккоклик қилиб ҳам кўради, ҳақ гапни айтишга чоғланади, аммо бу иш Ошнога маъқул тушмайди, замона зайлига зид бўлиб чиқади, шаккокликнинг андак жабрини ҳам татийди. Сўнг у Ошно раъйига, замона зайлига қараб иш кўрадиган, катталар рухсатини олиб ҳақиқатни айтadиган ёзадиган бўлади. Бора-бора Ошно раъйига, замона зайлига қараб иш кўрган бу аллома ижодда, бинобарин, ҳаётда боши берк кўчага кира бошлайди. Бир вақтлар эзгу туйғулардан, олижаноб мақсадлардан, қалби саховатлардан холи бўлмаган Ошнонинг ўзи ҳам бора-бора нохуш бир оқимга тушиб олиб, шу оқим бошида туриб бутун бир халқ ҳаётини танг аҳволга солиб қўя бошлайди.

Тўғри, Ошно бир ўзи юртни шу даражага олиб бориши мумкин эмас эди; у бутун мамлакатдаги вазият, ижтимоий-маънавий иқлим, марказдаги бош таянчи, илҳомчиси, йўлбошчиси Катта Пахтақор таъсири, рағбати остида шу ишларни қилади, авом, жумладан, яхшибоевлар эса унга бор ҳақиқатни айтишга журъат этолмайди, аксинча, ҳар боб билан ҳурматли арбобнинг ҳурматини жойига қўйиш пайида бўладилар. Ошно ўйлаган режалар бир рўё, унинг ташаббуси, мадади билан кўтарилган қаҳрамонлар сохта қоғоз гуллар, жиноятчилар бўлиб чиқади. У туғилган юртига бир ариқ сув чиқариб бермоқчи эди, шунча йиллар ўтиб қишлоқ сувсиз қолди; бутун юртни лозазорга айлантirmoқчи эди, юрт эса харобазорга айланди...

Назар Яхшибоев умри охирида шу фожиаларнинг ҳаммасини ўз кўзи билан кўриб, бу ишларда ўзининг ҳам ҳиссаси борлигини ҳис этиб эзилади, қоврилади. Худди Ошно каби ўзининг ҳам қисмати танг – умр йўлдоши худбин, беоқибат; фарзандлари бемехр, бемаслак; умрининг сўнгги дамларида ишониб юрак розини айтадиган, дардини тушунадиган одами йўқ, ёзган асарларида амал қилган эътиқоди самарасиз, асарлари тиригидаёқ умрини тугатган; энг даҳшатлиси, бир вақтлар “Юлдузни кўзлаган қиз” деб улуғлаган қаҳрамони Қурбоной унинг кўз олдида фожиали тарзда жон таслим этади, ўлими олдида ўзини бир вақтлар улуғлаб, хато йўлга бошлаган адибга надоматлар ёғдиради... Яхшибоевнинг касалхонадаги умрининг сўнгги дақиқаларида Қурбоной билан учрашуви лавҳаси асарнинг энг таъсирчан ўринларидан. Қурбоной фожиаси бу яхшибоевлар фаолиятининг аччиқ меваси, яхшибоевчиликнинг фожейи самарасидир.

Яхшибоевдан ижодкор сифатида доғ қолди, айни пайтда ундан яхшигина бир боғ қолди. Умрининг сўнгги йилларида ўз фожиасини тушуниб, ўзи тушиб қолган йўлнинг охири вой эканини сезган бу одам туғилган юртига бориб ҳалол пуллари эвазига бир боғ яратди. Ҳамюртлари, фарзандлари унинг ижодий меросига эмас, ундан қолган боққа эҳтиром, эътибор кўрсатадилар... Бунда чуқур рамзий маъно бор. Бу боғ ҳеч қанақа ошоларнинг таъсирисиз, раъйисиз, ёрдамисиз, кўнгилдан чиқариб эл-юрт, келгуси авлод манфаатини ўйлаб қилинган бегараз меҳнат самараси. Фақат ҳалол меҳнат самарасигина эътиборга молик. Эҳтимол, бу одам ижодда ҳам шундай йўл тутганида, ошолар раъйига қарамай фақат қалб амри билангина ижод этганда ўз иқтидори, ҳалол меҳнатига яраша адабиётда ҳам қадрини топган бўлармиди... Яхшибоев умр йўли таҳлилидан келиб чиқадиган энг муҳим сабоқ, маъно — шу.

“Лозазор” кенг, чуқур таҳлилларга, теран ўй-мушоҳадаларга, хилма-хил баҳс-мунозараларга асос берадиган асар. Биз асосан биргина етакчи персонаж устида тўхтадик, бошқа кўплай персонажлар, уларди илгари сурилган гоявий-бадий концепция хусусида бирма-бир, батафсил тўхталиш мумкин эди. Аммо шу бир етакчи персонаж тўғрисидаги мулоҳазаларнинг ўзиёқ романнинг гоявий-бадий даражаси, асарнинг ижтимоий-эстетик салмоғи, замонавий руҳи ҳақида муайян тасаввур беради, роман етук санъаткор ёзувчи қаламига мансуб эканини тасдиқлайди.

“Лозазор” романи яна бир бор шундан далолат берадики, бадий ижодда ҳақиқатни кашф этишнинг энг тўғри, синалган йўли ҳодисаларни, инсон ва унинг қалбини бутун мураккаблиги, зиддиятлари, мусбат ҳамда манфий томонлари билан ҳалол ва теран таҳлил этишдан иборатдир. Шундай иқтидорга – тафаккур йўсинига эга адиб ҳеч қачон замоннинг ўткинчи эпкинлари олдида тебранмайди, замонлар ўзгарганда ҳам авлодлар олдида юзи шувут бўлмайди.

“Лозазор” китоб ҳолида чиққанидан кейин икки йил ўтиб романда акс этган бедаво дард – чуқур бўҳронлар гирдобиди ич-ичидан нураб бораётган тузум ҳалокатга учради. Ниҳоят, халқнинг асрий орзуси ушалди, мамлакат ИСТИҚЛОЛГА эришди. Энди бир қатор озодлик иштиёқида ёнган сафдошлари қатори Муроджон ҳам бадий ижодни йиғиштириб қўйиб шу ушалган асрий орзу – истиқлол ҳимояси, равнақи йўлида амалий ишларга ўтди. Салкам йигирма йилдирки, у масъул лавозимларда сидқидилдан хизмат қилиб келмоқда. Ўзининг 60 ёшлиги арафасида “Тафаккур” журналидаги суҳбатида шу йиллар давомида бой ҳаётий тажриба тўплагани, ижод устида ўйлашдан ҳеч қачон тўхтамагани, яна ижодга қайтиш нияти борлиги, кўнглида янгидан-янги асарлар бўй кўрсатиб келаётгани хусусида гапирди. Суюкли адбимизнинг муборак ёши билан қутлаган ҳолда бу эзгу ниятларнинг тезроқ рўёбга чиқишини тилаб қоламыз.

Нафиса ОМОНОВА

Кўзимда бир ИЛИНЖ йилтирар

* * *
"Шеър ёз" деди бу оқишом кимдир,
Юрагимга йўлини солиб.
"Шеър ёз", деди, ўйчан бу тунлар,
Хайлларга ёнбошлаб олиб.

Шеър ёзаман. Туш кўриб мени -
Ойдаи тўлиб ухлаб ётасан.
Қирқ кокил деб атайман сени,
Ёлгонларга тўлиб кетасан.

Кўзларингга экаман майса,
Кулгучингга чўкиб кетаман.
Шу дам мен Мажнун, сен Лайлисан,
Эртақларга олиб кетаман.

Ёзганим рост, қанча ёлгондан,
Бошқасига тегиб кетганинг.
Бирида жонимни оласан,
Бирида жонингни тутганинг.

Бўлди. Энди ростин айтаман,
Бўлмаса ҳам сочинг қирқ кокил.
Тўгриси, гўзалсан гўлдан ҳам,
Кўнглимда бор экан бир кўнгли.

Эртақларга бошлайвераман!

* * *
Кўз очдим, баҳорнинг куртақларида,
Сени баҳорларда кўргим келяпти.
Айтинг, менга ишқининг эртақларини,
Тунларнинг сочини ўргим келяпти.

Кўксимга йиғлади отган тошларинг,
Сен кетдинг кўнглининг кўчаларидан.
Ёқангдан тутуди ҳали ёшларим,
Ҳижроннинг минг битта кечаларида.

Кўнгли ипларининг узукларини,
Энди осмонларга улаб қўяман.
Сенсиз пешонамнинг чизиқларини,
Ўзимга билдирмай силаб қўяман.

Сочимдан ранг олди кўргуликларим,
Қошим қаролари қаламга юқди.
Битта сўз демай ўлгудек бўлсам,
Бахтим, баҳорларда кўкариб чиқсин.

Кўз очдим баҳорнинг куртақларида!

* * *
Тушда ё, ўнгдами — билмайсиз,
Яшайсиз ёлгонга алданиб.
Билмайсиз, нимага билмайсиз,
Яралдим бир сизга аталиб.

Ҳасратим тунларга ой бўлди,
Аламлар қошимга эндилар.
Шундоғ ҳам ёшларим сой бўлди,
Кўксимга хазонлар қўндирманг.

Шундоғ ҳам ғамларга бекаман,
Жонимга қадайдисийнасин.
Шундоғ ҳам соғинчга эркаман,
Бағримни туғунлар гинангиз.

Сизмадим бағрингиз — қирларга,
Кўзимда бир илинж йилтирар.
Бу дунё етмаган сирларга,
Кетаман, кўксимни тўлдириб.

Отганда сўнг бора эртангиз,
Йиғламанг бўғзимга қадалиб.
Жон олиб, жонимга эркасиз,
Яшайман бир сизга аталиб.

Тушда ё ўнгдами — сезмайсиз!

СЕТОРАГА

Сен дилимга улаб қўйган сетормидинг,
Сенам ишқдан кўнгли тўла озормидинг.

Худо хоҳлаб учраштирган кунлар нурли,
Тушларингга райҳонзорлар кезармидинг.

Сени кўриб қишлоғимни эслаяпман,
Кокиллари узун-узун дугонамни.
Булоқларнинг ёқасини қумсаяпман,
Қумсаяпман дилга яқин бегонамни.

Қўлларингга етгунича гулим ёнар,
Юрагингга юриб борар йўлим ёнар.
Сен кўксимда ёниб турган гулгунимсан,
Опа десанг, бағрим ёнар, дилим ёнар!

Худо хоҳлаб, учраштирган кунлар нурли!

* * *
Кет дединг, дилимга тош отиб,
Кел дедим кўзимга ёш олиб.
Келмадинг. Мен кетдим. Имконлар —
Кетдилар бизлардан бош олиб.

Имконлар — дилимда қотган тош,
Ишқимиз ўзини тиғлади.
Имконлар аламим, азизим,
Имконлар... Ўрнингга йиғлади.

Йўқ дедим, йўқлади хотира,
Ўзини оқлади хотира.
Қанийди юборсам учуриб,
Сувда ҳам оқмади хотира!

...Азизим, зум ўтди асрлар,
Кўксимга кўргизди қасрлар.
Қасримнинг тахтига кишандбанд,
Исмингиз, исмингиз асирдир.

Кет дедим. Кет дединг. Кетмади.
Қолди У тунларда ой бўлиб.
Муҳаббат кўнглини сотмайди,
Яшайди ошиқ-да бой бўлиб!

Кел дедик. Келмади имконлар!

Умид ЯЎҚУБОВ

ЙЎЛ, ЙЎЛОВЧИ, МАНЗИЛ...

Инсон ботанида уч ҳаётбахш водий ястаниб ётади: онг ости ҳислари, ақл ва онг усти ҳислари... Бу уч унсур бирлашиб Ўзликни ташкил этади.

Ботин мамлакатининг йўлаги Сўз. Ки, унинг ҳар қатрасида тўшалган япроқлар — текисланиш учун гижимланган, жамланиш учун йиртилган, қайтиш учун ўз бандини тарк этган...

*"Менинг гижимланган, йиртилган умрим
Найзанинг учиди ўтказар кунни..."*

Одам — кунни қаритади, лаҳзалар Одамни. Моҳиятан ҳар иккала ҳолатнинг айнияти — ягона жараён. Ўзлик эврилади. Ва шу йўлда "навосиз навога чўкиб бораётган" Йўловчининг "занглаган қилични симириб" ичаётган жасади Рухга торлик қилади: "вужуди қонталаш, аянчи юлуқ..."

"Ваҳданиёт дарёси" устига қурилган Ўлим Дарбозасига қадар "қаноти қирқилган тоғлар", "иштонини кўтариб қўяётган безовта шамол", "ўпкаси тўлиб кетган осмон" аро "кўзларида тош гижирлаётган" Одам шубҳа ва умид оралигида саргардон. У "умр шевасига паноҳ излаб" "Тақир Ибтидо"дан йўлга чиққан эса-да, "ўликхўр дунё"да гангиб юрибди. Эсанкираш тасаввурни чайқалтирган: Денгиз-Осмон. Ойнинг тили тушовланган, қаноти қирқилган, оёғи занжирбанд, алҳол "фақат қориндан иборат". "Думбаси лорсиллаган бу шаҳар"да ҳис йўқ, ҳирс бор, холос...

*"Чириган изтироб — хатарли гумон
Шамол илиб кетар жирканчларимни
Кўчани тўлдириб оқар оломон..."*

"Ўлимнинг чўнтагидан тушиб қолган чақа" — "мен". У бетиниму бетизгин ўз-ўзини "сургун қилмоқ учун" излайди. Кўзгуга тикилса — ит. Аянчлиси, у "бўроннинг улushiга хамир ётган ой" гувоҳлигида "барига кўниккан ўрмон" томонга қараб увиллаб қўяди: "мен сени изладим, йўқотмоғим шарт..." Ўзига етиш учун "ўз"ини енгиши — йиртиши, парчалаш, алҳол, эврилтириши лозимлигини иллаган ва шу асно худбинчалиш "мен" бошқарувидаги Одам барча адашганлар сингари даставвал ўзидан бошқа ҳаммани беҳуда сандироклаб юрганлар деб ҳисоблайди:

*"Шамол силкатади ғазабларимни,
Бекорга навбатга турманг оломон
Қимматга сотаман азобларимни".*

"Оқармас дунёнинг ёлгон косаси"дан луқма ошаётган Йиртиқ Одам "армоннинг остонасида тўкилган" кўйи "оммавий сароб" сари сирғалишда маъни кўрмайди. Унинг саргардонлиги — кўлмак руҳиятидек ғариб.

*"Юракларимиздан
Тортилган чизиққа
писта сотиш учун
Ҳаёт
ўтириб олган".*

Кўлмак суви зоҳиран сокин туюлса-да, унинг ички реакцияси ниҳоятда шиддатли. Ғариб Одам — четдан қараганда ўз йиртиқларини теваракка ошкор этаётган телба, аслида эса Ўзлигини тозалаётган, К.Г.Юнг айтмоқчи "ички теранлик"ка ёвуқ келаётган Йўловчи. Ҳар ҳолда либос ўзгартиргувчи детерминизм меваси — катарсис ҳамиша мавжуд. Йиртиқ Одам ямоққа зўр бериш баробарида тагин йиртила боради, қуроқланиш асносида яна қиёфа истаб боради. Ҳирсият кемираётган бору йўғи мунавварланиб боради.

*"Тунлар йиртиламан ўзимдан-ўзим
Бу қандай хиёнат, бу қандай тўзим
Рубъи маскун ичра йўқ менда имкон
Ичимда кўринмас қурилган дорим
Қаҳратон жисмида қалтирайди жон"*

Манзил — олис. Шубҳа — улов. Балки у қай нуқтададир тўхтаб қолар. Эҳтимол, ҳаммасини ойдинлаштириб олиш керакдир. Наҳотки, унинг "топгани — туманли тўрва"? Аслида у излаган нимарсаю кимарсаннинг шаклу шамойили бормиди? Йиртиқ Одамнинг нимаси бор, ўзи? У айнан шу саволга эвриларкан, таянчини инкор қилиб муаллақ қолган япроққа қулаш арафасидагина сезиладиган даҳшатли (ва ўта жўн) сукунат теграсини чирмаркан, "ҳар кун тўшагини супураётган ўлим" "табассуми чакиллаб томаётган Соя"га сингиб бораркан, қалбига азалаёқ экиб қўйилган Янтоқ илдизи Борлиғу Йўқлик меҳвари бўйлаб вақт ҳаракати йўсин сокину шиддатли айланаётган Асл Сувдан узилмаганлигини туяди: "...уйим йўқ, жойим йўқ, жойнамозим бор..."

Қачондир шу заминга улоқтирилган Одамнинг исми — одим. Унинг ўзи — йўл, Ўзи — йўловчи. Ўзи —

манзил. Агар ўзи адашишни истаса шайтонга ҳожат йўқ. Ўзи тўғри йўлга тушишни хоҳласа раҳмонга ҳожат йўқ, дейишади: "шайтон ўзинг, раҳмон ўзинг..." (Э.Воҳидов). Ваҳоланки, Ўзгармас Манзилга нисбатан турли йўналишларда жойлашган йўллар узоқ ва яқиндир, холос. Одамнинг тупроққа қайтажак лаҳзалари — Асосга яқинлашиш, бинобарин, Йиртиқ Одамнинг бутунлашиш, жамланиш онлари ҳам шу, унинг исёну итоатидан қатъи назар ибодати ҳам шу: "титроқнинг тупроққа тараннуми — ҳаж..."

Муҳаммад Фаффор ҳеч қанақа Дорилфунунни тугалламаган эса-да, шоир. Аслида ҳам шоирликнинг мактаби йўқ, матлаби бор, холос. Матлабки, қанотлар манфаат бижғиган уфунот сарҳадларини ёриб ўтиши шарт. Қўнгилга қайтиш учун уни тарк этиш... Қалбдан ажраш учун дилга сингиш: "ўзимга сиғиндим, ўзимга ботдим".

"Чўмилаётган дарё" китобига сўзбоши ўрнида киритилган хотини Раҳиманинг ёзган хатидаги мана бу сатрларга эътибор беринг: "Бугун уни ташлаб кетаяпман. Одамлардай яшаш учун, ҳеч кимдан кам бўлмаслик учун, ёлғизгина қизимизни бахтли қилиш учун... Лекин... лекин унинг шеърлари ҳеч қачон мени тарк этмайди..."

Йўқ. Оригиналлик ёки бодилик ҳақида гапирмоқчи эмасмиз, шунчаки... унинг битикларида кўб учрайдиган чизги — "устга ёпилган кўрпанинг сирғалиб тушиши" — айнан шоирнинг фитрати ва тийнатиға ҳамоҳанг, аниқроғи, уни шоир қилган ҳам айнан шу ҳолат. Йўқ. Шоирлик даражасига чиқиш — унинг асл мақсади ҳам эмас, шунчаки... у да бору йўғича яшаб юрган одамлардан бири. Фарқи — кечмишларини ифодалашга уринади.

"Қора табассум"га сўзбоши ёзган Баҳром Рўзимухаммад М.Фаффорни модернчи шоир сифатида эътироф этган: "Эҳтимол, унинг битиклари реализмга кўниккан ўқувчиларга ёқмас, бироқ шу турдаги (яъни, модерн ва постмодерн — У.Я.) шеърларни қониқиб ўқийдиган ихлосмандлар талайгина бор..."

Билмадим, меҳмонга бораётган ота-она фарзандининг (у воситасида Ўзининг) борлиғи (йўқлиғи) ҳақида эмас, балки унинг сочларига қайси рангдаги бантик (ёки дўппи) ярашиши хусусида баҳслашишгани сингари "изм" талашини ва уларнинг бирини иккинчисидан устун қўйишни тўхтатиш мавриди келгандир. Зотан, одам тирик экан ва у Ўзлиги ҳақида ўйларкан, мазкур фикр оқимининг маълум шакл (метафора)ни олиши — тусию таъмидан қатъи назар Соф Бадиият бўлаги бўлиб қолаверади, барибир. Бинобарин, бирор— бир буюмни ўғирлаб кетаётган ўғрининг ҳам ўз ҳақиқати бор ва бу ҳақиқатларга (томчиларга) Асл Ҳақиқат (Денгиз)

туяри сифатида қараш лозим. Альбер Камю айтган ўша "воқелик ва ҳаёлот, инкор ва эътироф, исён ва итоат уйғунлиғи" асосига қурилган Соф Бадииятнинг даражасини, агар кўрсатиш шарт бўлса, ифодалаш маҳоратига қараб белгилаш керак, менимча. "Реализм эскирди", "модернизм — бизга ярашади" ёки "реализм — катта адабиёт", "модернизм — шайтоний васваса" — жуда кулгили гаплар, ахир Соф Бадиият мезонини ҳеч қачон бирор— бир "изм" белгиламаган, белгиламайди ҳам. Зотан, ҳар бир асарга баҳо бериш шарт бўлса, унинг Ўзлигидан келиб чиқиш лозим.

"Хулоса —

хунаса деган сўзга

қуйиб қўйилгандай қофия.

Шунинг учун

ёмон кўрсам керак қофияни..." дейди М.Фаффор. Рост: ёзувчининг ҳукм айтишга ҳаққи йўқ, бироқ ботинда кечаётган жараённинг ўз исми (моҳияти), ўз номи (шакли)ни ҳам Ўзи топишини шоирда инкор этмаса керак, ҳартугул ақл билан шеър ёзиб бўлмайди. Зотан, ақли манфаат бор, чегара бор.

"Шеър —

Армоннинг этаги қизғалдоқ

Бир тўғрам нон жабр

Човутсиз осмонга осилган ардоқ

Қўнқайишга кўниккан қабр..."

Муҳаммад Фаффорнинг шеърлари ўтган асрнинг 70-80 йилларида ўзбек адабиётини музайян этган айрим шоирларнинг битикларига руҳан яқин.

Бироқ айниятан ўхшаш кайфиятни ифодалаш ва кўр-кўрона тақлид орасидаги фарқни илғаш, керак бўлса, ажратиш лозим. Ҳар ҳолда М.Фаффорнинг "Оқ кўйлақлар"и — кўп бора мурожаат этадиган образлари бу шоир ўхшаса ўзига ўхшашини далиллайди: "Йиртиқ чўнтак", "Осмон етолмаган қиз — Нилуфар", "Устдан сирғалиб тушаётган кўрпа", "Кўзда қотиб қолган сурат".

Нима бўлган тақдирда ҳам ўзбек адабиёти қиёфасизлик воситасида қиёфа, тартибсизлик орқали тартиб, номсизлик эвазига исм излаб — топиб — йўқотиб яшаётган яна бир Қорувли Шоир билан бойиди. Оддий бир ўқувчи сифатида шуниси мени хурсанд қилди. Зеро, унинг битикларидаги ўз-ўзига бешафқату мунгли, қайсару ожиз тикилиб турган, тубсиз куч билан сўфорилган тийран нигоҳ бор.

"Кўз ўлдирар мени —

Ғижимлар гужганак гиротий алам

Қалмоқ қовоғида қотган қиёмат..."

Баҳса ҳожат йўқ. Одам — чексиз муҳораба, ўзидан ўзи энгилиб, ўзини ўзи энгиб яшайди.

Ориф ТҶУХТАШ

Ҳеч туганмас ҳикматимсан

ҚАСИДА

Элатимсан, миллатимсан,
Нон-тузи беминнатимсан.
Ёруғ дунёдаги борим,
Ҳақдан келган Ҳимматимсан.

Тупрогингни кўзга суриб,
Сени севдим, сенда туриб,
Садоқатлар ошён қуриб —
Олган дилда Ҳимматимсан.

"Юртни севмак имондандур",
Бу сўзга қалб ишонгандур,
Ярай олсам кунинга бир —
Расул айтар:
— Умматимсан! —

Сени қанча куйдасам ҳам,
Дунёларга суйласам кам,
Ҳамроҳим сен ўзинг ҳар дам,
Қадри баланд, қимматимсан.

Осмонингдан кабутарлар,
Парвозин пастлаб ўтарлар,
Такрор ё дастлаб ўтарлар —
Икромори шу: жаннатимсан.

Шарқдан чиқиб келган офтоб,
Сенга шошар, сени мақтаб,
Бошинг узра қолар тўхтаб,
Кўёш-ла ҳамсуҳбатимсан.

Тунларингни нурга чулғаб —
Турган ойни тутар тўлғоқ.
Юлдузларнинг кўзи уйғоқ,
Ҳар нигоҳда ҳайратимсан.

Нурлар эниб бу заминга,
Кўрк баҳш этар кўкларинга.
Шивирлайди руҳлар менга,
Ҳеч туганмас Ҳикматимсан.

Дил астари — ҳур нијатдан,
Баҳра олдинг ҳурриятдан.
Янги даврон қураётган —
Замондошга зийнатимсан.

Ватан сўзин танламоққа,
Ва ул недур, англамоққа —
Мадҳиямиз янграмоқда,
Эзуликка даъватимсан.

Дил соғинган, дил тилаган:
Бошинг узра ҳилпираган —
Байрогингни тутай баланд,
Дунёларга шавкатимсан.

Бироз олис қўйсам қадам,
Ёдга тушдинг сен дам-бадам,
Ҳаммасидан, ҳа, ҳаммадан —
Азиз бўлган хидқатимсан.

Бағрингда кўз очдим, бу чин,
Сенга сарфдир қурбим, кучим,
Лек даъвоим — сўнгим учун,
Тупроқ дариг тутмагин сан!

СЕВИШ КЕРАК

"...Ҳаром бўлсин муҳаббатсиз
ўтган куним..."
Муҳаммад ЮСУФ

Кунлар ўтар шошиб-шошиб,
Ташвишлари бошдан ошиб.
Кеч англадим, эҳ, мен ношуд —
Севиб яшаш керак экан!

Ҳаётига излаб мазмун,
Муҳаббатни топди Мажнун,
Кулфатидан Лайли мамнун,
Севиб яшаш керак экан!

Умрким — бир марталиқдур,
Жон — бу ҳуркак андалиқдур,

Севмаганлар алданибдур,
Севиб яшаш керак экан.

Ишқ нима?
Билганим бордир,
Бағрида кулганим бордир,
Лек ҳажрдек ганим бордир,
Севиб яшаш керак экан.

Севгисиз, ҳиссиз кунларим —
Бесамар, изсиз кунларим,
Дегайман, эсиз кунларим,
Севиб яшаш керак экан!

ҲУРЛИК ИШТИЁҚИ

Кўксимдаги кабутарим,
Ногоҳонда потирлайди.
Қафасига қанот уриб,
Неларнидир хотирлайди.

Озод учиб юрмоқ йўлин,
Ором билмай ахтаради.
Қонга бўяб ўнг-у сўлин,
Кўксимни ҳўб лахталади.

Сезиб ҳурлик сафосини,
Кўзларида ёшлар билан.
Синдирай, деб қафасини,
Ураётир тошлар билан.

Кўлим тутсам, кўксимдаги —
Ғалаёнлар тингани йўқ.
Кабутарим ўксинади,
Ҳали қафас сингани йўқ.

Аммо унинг шашти баланд,
Мақсудига етмоқ истар.
Озодликнинг гашти билан
Осмонларга кетмоқ истар.

Бор вужудим эзилмоқда,
Туганмас тош зарбалари.

Кўксим узра сезилмоқда,
Мағлубият шарпалари.

Кабутарим, бироз чида,
Кечир мени гап аввали.
Фоний дунё курашида,
Иштироким бордир ҳали.

Ҳали кимнинг олдидаги,
Узилмаган қарзим турар.
Навниҳолнинг барги каби,
Бурчдай буюк орзум турар.

Ҳаммасига етмоқ қийин,
Бунда сен ҳам тинч турмасанг...
Кўзи ортда кетмоқ қийин,
Раҳминг келсин ҳеч бўлмаса.

Майли, қанча қасосинг бор —
Кучайтирма зарбларингни.
Балки бунга асосинг бор,
Билмай келдим дардларингни.

Худбин яшаб келдим чоги,
Сени озод қўёлмадим.
Бу дунёга тўғрироғи —
Тўёлмадим, тўёлмадим!

Қанча озор берган бўлсам,
Олай шунча жазоларни.
Эрта-индин сен ҳам хурсан,
Кучарсан кенг фазоларни.

Фақат!
Бунча шошма, жоним,
Сабринг менга марҳаматдир.
Ҳозирчалик озодман-у,
Келар куним қаро, баддир.

Қайтар дунё дегани рост,
Ушанда кўр томошани —
Сен самога этсанг парвоз
Мени гўрга қамашади!

АЛАМЛИ АРАЗ

Ҳузуримда бир қиз —
Ғоятда дилдор,
Ғоятда чиройли ийманиш билан,
Кўзимга боқарди хўркак, беозор,
Менга ҳам ўздай қийналиш тилаб.

Жилмайиб қўярди кулгичи ботиб,
Билмам, нимагадир уринар эди.
Хўрсиниб қўяркан, юзимга латиф
Ва майин нафаслар урилар эди.

Тушунмоқ истамас эдим очиги,
Менга боғлиқ экан унинг қай дарди?..
Нозик бармоқлари қумрол сочини-
Қулоғин ортига қўйиб қайтарди.

Бир сўз айтсам эдим.
Балки тилим лол?
Балки ўжарлигим боис...
Билмадим!
Қадримни оширмоқ бўлдим эҳтимол,
Мен фақат тингладим.
Тинглаб... қийналдим!

Биргина сўз бўлди дариг тутганим,
Ҳатто саволлари жавобсиз қолди.
Тухфа этолмадим балки кутганим,
Кўксиди эримай парча муз қолди.

Кўзларимга боқди охирги марта,
Китоб ўқигандай ҳижжа-ҳижжалаб.
Сўнг шитоб жўнади хўрсиниш торта,
Кўз ёшини кесиб қатор мижжалар.

Юрак толаларим узилди, ҳайҳот!
Менинг-да кўзларим ёшлана кетди.
Энди мағрурлигим бўлганча барбод,
Унга муҳаббатим бошлана кетди.

О, унинг ҳолатин англадим энди,
Ўзимга қайтди-я айблаганларим.
Туйгулар элитди телба дилимни,
Жонимдан тўкилди айтмаганларим.

Бироқ бу сўзларни тинглагувчим йўқ,
Йўқдир кўзларимга кўз қадаган қиз.
Ҳар кеч тушларимга киради гулруҳ,
Дейди: "Адашганман!..
Адашмагансиз!"

Эҳ, менинг гўрлигим, киборлигим-а,
Ойнинг яғринига етди оҳларим.
Билиб туриб дилни гўборладим-а,
Тазарру танимас бу гуноҳларим.

Энди ҳар бир сўзим ўзимга ёвдир,
Синдираман, кўрсам ойнада аксим.
Хайларим — хаста, ўйларим — довдир:
Узр сўраб борсам ҳайдамасмикан?

Бордим... афсус, сўзим эшитмади у,
Назар ҳам ташламай кетди йўлида.
Дунёга қўл силтаб қўйган каби у —
Борарди қарамай ўнг-у сўлига.

...Мени тушунгувчи, айтинг, дил борми?
Ситамидан сабрим сўнгига етди.
Мен тинглаб...
қийнаган эдим дилдорни,
Умени... тингламай қийнади — кетди!

ЮРАК

Қара, манов боғларни,
Япроқларни синчиклаб қара.

Учратмайсан бунда доғларни,
Гўборлардан холи манзара.

Ювинтирмиш уларни ёмғир,
Кўмиб шивирларга, титроққа.
Андоза ол улардан, ахир,
Ўхшайсан-ку сен ҳам япроққа.

Кўзни яшнатади неки бор,
Фунчаларнинг кулгусида шаён.
Бутун борлиқ қандай бегубор,
Сен нималар қайгусидасан?

Вужудимда сени деб қийноқ,
Айт, нимадир истаган нарсанг?
Ҳасратингдан айлагил огоҳ,
Балки сен ҳам ёмғир кутарсан?!

Афсус, бунда ўжарлик бекор,
Қилолмайсан сен ёмғир талаб.
Ахир сенга кўз ёшим етар
Оққанлари...

ичимга қараб!

ТАҚДИР

Осмон — катта култена,
Юлдузлар чўққа ўхшар.
Ой безовта.
Кутгани —
Келгани йўққа ўхшар.

Ўтга солиб-бир замон,
Ёрининг мактубларин.
Энди эса кўзига,
Сурмоқчидай кулларин.

Кезинади умидлаб,
Кўзларини ёшлайди.
Парча-парча булутлар —
Ёшим арта бошлайди.

Ё ой сеҳрли кўзгу,
Унда ўксик қиз акси.
Таниш чеҳра.
...Балки у —
Мен севган қиз эмасми?

Тан олмайин вақтида,
Жўшқин муҳаббатимни,
Қиймалаб, сўнг оловга —
Отган эди хатимни.

Энди...
Осмон — бир ҳовли,
Юлдузлар изга ўхшар
Ой эса...
Бир зулматга —
Тўй бўлган қизга ўхшар.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, кинорежиссёр Ҳотам Файзиев — жаҳон кинематографияси дурдоналари сафидан муносиб ўрин эгаллаган ажойиб фильмлар яратган, улкан ижодий изланишлар олиб борган ижодкор, ўзбек кинеси операторлик цехининг йирик вакилларида бири. "Сен етим эмассан", "Тошкент — нон шаҳри", "Севги фожияси" сингари бугунги кунда классик фильмларга айланган кино асарларига операторлик қилган, "Оқ бино оқишомлари", "Кичкина одамлар" сингари бадиий фильмларга саҳналаштирувчи режиссёр бўлган Ҳотам Файзиев илтимосимизга кўра кинематография тарихида муҳим ўрин тутган операторлик санъати ҳақида ўз мулоҳазалари билан ўртоқлашди, гурунг орасида машҳур "Сен етим эмассан" фильми қандай тасвирга олинганлигини эслаб ўтди. Айниқса бугунги кунда, хусусий студияларда суратга олинаётган айрим бачкана фильмлар сабабли кино санъатини жуда осон иш экан деган хулосага келиб қолган ёшлар учун бу фикрлар маълум маънода сабоқ вазифасини ўтайди деб ўйлаймиз. Зеро биз одатда телевизорда ёки кинотеатр экранида берилаётган тасвирларни томоша қилиб ўтирарканмиз, бу кадрлар ортида операторнинг машаққатли меҳнати ётганини кўпинча эсдан чиқариб қўямиз. Ҳолбуки, айнан кадр ортида қоладиган оператор меҳнати киносанъатида мўъжиза яратади, яъни тасвир пайдо этади.

ТАСМАГА МУҲРЛАНГАН АБАДИЯТ

Кинооператорлик санъати — кинематографиянинг кам ўрганилган соҳаси. Фильмнинг тасвир қисмини сўз билан ифодалаш жуда мушкул: тасвирни кўриш керак ва айнан шу сабабли кинооператорларнинг кўп йиллик бадиий фаолияти етарли даражада ўрганилмаган.

Кинооператорлар ҳақида кам ёзилади. Кинофильм деярли ҳаммиша гўёки ягона ижодкори бўлган режиссёр номи билан боғланади. Фильмлар ҳақида ёзишганда ҳам асосий эътибор режиссёр ва бош роллар ижрочиларига қаратилади. Кинооператор ишига эса нари борса икки-уч сатр ажратилади, холос.

Ҳолбуки, кинооператор — мусаввир, фақат мўйқа-

лам ва холст ўрнида киноаппарат ишлатади ва у ўз асарларини тасмага ёзади. Унинг санъати — кўра билиш санъати. Нигоҳ санъати.

Кинооператор иши ҳақида бутун фильм қандай олинганлигига қараб ҳукм чиқарса бўлади. Бу иш биттагина кадрда ҳам намоён бўлади: пейзажда ёнги актёр юзида акс этган кайфиятда.

Операторлик санъати қоидалари мусаввир учун кўплаб йиллар бурун мавжуд бўлган қоидалардан иборатдир. Шу сабабли рассомни тасвирий санъатнинг ота-онаси деб аташ жоиз бўлар.

Бироқ кинооператор ижодида рассомлар учун анчайин нотаниш бўлган шундай ўзига хосликлар ҳам бор: у физика, химия, оптика фанлари, суратга олиш техникаси билимдони бўлиши керак.

Фан орқали — ижодга. Кинооператорлик йўли шундан иборат.

Ёдимда, ўтган асрнинг 60-йилларида "Ўзбекфильм" киностудияси ишлаб чиқарилаётган фильмлар сони камайиб кетиши муаммосига дуч келди. Бу талабга жавоб берадиган сценарийлар ҳамда ижодкор кадрлар етишмаслиги оқибатида рўй берди.

Шунда студия раҳбарияти ёш ижодкорларга алоҳида эътибор қаратди ва уларга ишонч билдирди. Режиссёр Шухрат Аббосов етакчилигидаги ёшлардан иборат ижодий гуруҳга "Сен етим эмассан" фильмини суратга олиш топширилди.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида ўн тўрт етим болани ўзига фарзанд қилиб олган темирчи Ш. Шомамудов оиласи ҳақидаги сценарий таниқли ўзбек носир Раҳмат Файзий қаламига мансуб эди.

Режисёр Шухрат Аббосов билан мен сценарийнинг адабий асосига таянган ҳолда режиссёрлик сценарийсини ёза бошладик. Бу жараёнда кўп бор сценарийнинг кинематографик ифодасидаги асосий моҳиятни ифодаладиган муқобил саҳналар устида ишлашга тўғри келди. Ҳамма ўйлаб топганларимиз ҳам ўзимизга ёқавермасди, шу сабабли биз таъсирчан ва қисқа саҳналар топганимизга қадар изланишда давом этардик. Аста-секин, асарга "шўнгиб кетиш" асносида биз унинг жонли ифодасини ҳис эта бошладик. Зеро, ишлаётган материалларимиз руҳан бизга жуда яқин эди, ахир бизнинг болалигимиз ҳам уруш йилларида тўғри келганди. Биз ҳам бола пайтимизда "уруш-уруш" ўйнаганмиз, оч қолганмиз, совуқ мактабларга қатнаганмиз, фронтдан қайтган ярадор жангчиларни кўрганмиз. Сценарий устида ишлар эканмиз, биз ҳар бир персонажни, унинг характерини, воқеа кечадиган жойни, либосларни, декорацияларни аниқ-тиниқ ҳис қила бордик.

Биз учун фильмнинг қандай кўринишида олиншининг аҳамияти бор эди: ранглими ёки оқ-қора. Ҳар бир вариантнинг ўз ижобий ва салбий жиҳатлари мавжуд эди. Мисол учун, турли миллат болаларини рангли тасвирда кўрсатиш картинани бойитарди, аммо бу ҳолда биз машаққатли уруш йилларини тўла ҳис қила олмасдик. Ранглар беихтиёр тасвирларга шодлик оҳангини олиб кирарди, бу эса уруш даврининг шафқатсиз воқелиги йўқолишига олиб келарди. Фильмни оқ-қора кўринишда суратга олишга қарор қилдик.

Биз Эски Тошкентнинг жами кўчаларини пиёда айланиб чиқдик. Бунга анча вақтимизни сарфладик. Бизга уруш йиллари ҳолатини, руҳиятини эслатадиган кўча ва ҳовлилар керак бўлганлиги учун бу ишга масъулият билан ёндашдик.

"Маҳкамолар ҳовлиси" декорациясини Чилонзорда бунёд этдик. "Маҳкамолар хонаси" павильонда қурилди.

Қўлланилаётган оптика етарли ёруғлик кучига эга эмасди. Картина вазни 65,5 килограмм бўлган "Москва" синхрон камерасида суратга олинди, оператор кадрни тасма қатлами ортида, қалин қора ёпинчиққа ўралиб олган ҳолда кўрарди. Ёз кунини қора ёпинчиққа ўралиб суратга олиш дўзах азобининг ўзи эди.

"Сен етим эмассан" фильмини суратга олар эканман, мен ёруғликдан тасвирга турлича характер бера оладиган ва бўлиб ўтаётган воқеаларнинг моҳиятини очадиган драматургик восита сифатида фойдаланишга аҳд қилдим. Болтиқбўйидан Маҳкамолар хонадонига ўзининг фарзандини излаб келган, аммо Дзидрага рўпара бўлган онанинг пайдо бўлиш саҳнасини суратга олар эканман,

мен актёрлар чехрасини гоҳ нур тасмаси билан ёритадиган, гоҳ қоронгулатиб кўядиган ёритиш усулини қўлладим. Бундай ёритиш усули тасвирга драматизм ва хавотир бахшида этди. Шундай усулдан натурала "болаларнинг уруш-уруш ўйини" саҳнасини суратга олишда ҳам фойдаланилди. Абрамни қийнаш саҳнаси эски Тошкентнинг тор кўчаларидан бирида тавсирга туширилди.

Фильм устида ишлаш жараёнида мен учун асосий вазифа ёруғлик ёрдамида кадрдаги лозим кайфиятни бера билиш эди. Узоқ вақт "Дзидранинг туғилган кунини" эпизодига қалит тополмай юрдим, мен маъқул келадиган ёруғликни қидирардим. Айнан ёритиш орқали Дзидранинг маъюслигини, кайфиятини кўрсатиб, унинг дардига шерик бўлишни истардим. Суратга олиш бир неча маротаба кейинга қолдирилди. Мен ҳали тайёр эмасдим, қахрамонини жойлайдиган атмосфера топилмаганди. Ниҳоят бу саҳнани қуёш ботиши олдиан, бутун табиат ҳарир мовий тутунга чулгангандай таассурот уйғонган пайти суратга олдик. Натижада мен мазкур саҳнанинг шоирона ва образли бўлишига эришдим.

Ёруғлик билан ишлар экан, кинооператор актёрлар билан ўзаро алоқа ўрнатиши лозим. Актёр ёруғликнинг бадиий аҳамиятини тушуниши ва операторнинг барча кўрсатмаларини аниқ бажариши керак.

Бизнинг фильмимизда эса картинада банд актёрларнинг каттагина қисми болалар эди. Уларни кадрда чироқни ҳис қилишга ўргатиш зарурати мавжуд эди. Павильонлар ва тунги суратга олишлар улардан максимал диққат-эътиборни ҳамда режиссёр ва операторнинг барча кўрсатмаларини аниқ бажаришни талаб этарди. Ролни ижро этарканлар, улар бир лаҳзага ҳам ўзларига йўналтирилган нурни ёддан чиқармасликлари лозим эди. Профессинал актёрлар Лутфихоним Саримсоқова ва Обид Жалилов ёруғликни жуда яхши ҳис қилардилар.

Фильм узоқ суратга олинди. Бунга объектив сабаблар бор эди. Йил фасллари ўзгарарди. Дарахтларнинг яшил барглари зарғалдоқ тусга кирарди. Агар дастлабки саҳналар ёз иссиғида суратга олинган бўлса, якуний қисмни дарахтлар яланғоч бўлган пайтда тасвирга туширдик.

Дзидранинг кинотеатрдан уйга югуриб келиши саҳнаси режиссёрлик сценарийсида жуда қисқа ёзилган эди. Тасвирга олиш жараёнида эса бу саҳнага ижодий ёндашдик. Болаларнинг ҳиссиётга бой ижроси камеранинг шиддатли ҳаракати билан мувофиқлаштирилди. Дзидра энтикканича "Ойижон!.. Ойижон!.." дея чопиб кетаркан, камера содир бўлаётган қувончли воқеада иштирок этаётгандай қахрамон ёнида елиб борарди.

Фильм устида ишлаш жараёнида мен режиссёр Шухрат Аббосовнинг ҳар томонлама қўллаб-қувватлашини ҳис этиб турдим. У кишидан сценарий, режиссура, монтаж устида меҳнат қилишни, актёрлар билан ишлашни ўргандим.

Жўшқин наволарга

Самариддин ШУКРУЛЛАЕВ

СЕВГИ ДИЛГА ОШЁН ҚУРГАН УМИДЛАРДАН

Ой ботар...
Зардобга ботган баркашдай.
Уфқдан нарида ийманар офтоб.
Кўксимда чалажон руҳим саргашта,
Тонларим байт истаб бўзарар шитоб.

Сўз бўлиб тўкилар ҳар лаҳза, ҳар он,
Тун йўли айланиб борар сўқмоққа.
Йиғлаб юлдузларин кўймоқда осмон,
Мен эса қорийман руҳни тупроққа.

Гул кўнглимда кузак, бошимда баҳор,
Ишқимда хурларнинг ҳижрони тутқин.
Телбаваш умримга қисмат қурган дор —
Шеърят — буюк дард, бир қучоқ афсун.

Тонг отар самонинг бағрин пичоқлаб,
Боғларда ногоҳон бузулар сукут.
Ҳайҳотдай дунёнинг дардин қучоқлаб,
Мен — кўкка осилиб қолган пок вужд.

Дунё ҳайрон умр гирён юрак вайрон,
Даво истаб ичганимиз бўлди заҳар.
Иккаламиз икки соғинч, икки ҳижрон,
Ёт боғларда тентирайди бизнинг баҳор.

Тонлар отар. Оптоқ тонлар дийдори йўқ,
Севги дилга ошён қурган умидлардан.
Кўринмаймиз, гарчи ишқнинг девори йўқ,
Тонлар қулар биз сақлаган сукутлардан.

Иккаламиз - икки дарё, икки қирғоқ,
Сўниб битган бахтнинг чаман райҳонлари.
Кўришмаймиз. Икки ўлим - бир кўришмоқ,
Кўксимизда дардимизнинг осмонлари.

Нилуфар РАҲИМОВА

МУДОМ СИЗНИ ЭСЛАРМАН ЁНИБ

Кузнинг хазонлари каби тўкилди,
Орзу гулларимнинг олтин япроғи.
Тақдирнинг бешафқат аччиқ шамоли,
Заҳридан ёшланди кўзим қароғи.

Қишининг изғиринли совуқ кунлари,
Муздек юрагим-ла бўлди ҳамсуҳбат.
Сўлим баҳор келди юртимга аммо,
Ўксик қалбим ила бўлмади улфат.

Шаффоф ёмғир бўлиб она заминнинг,
Бағрига жимгина сингиб кетсайдим.
Қай бир кун майса ё гиеҳдек униб,
Қучогингда бахтли кулиб турсайдим.

БОЛАЛАР УЙИНИНГ БОЛАЛАРИГА

Кўзларингда не бор, болажон,
Маъносина термуласан жим.
Юзларингда ним табассуминг,
Бироқ қалбинг йиғлайди сим-сим.

Нималарни қиласан хаёл,
Маъсум чехранг маънос ва ўйчан.
Бошгинангда фақат бир савол,
Ота-онам кўрарман қачон?

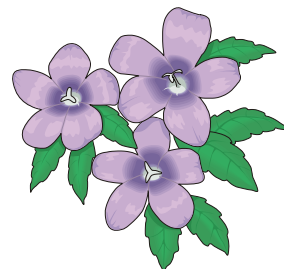
Йиллар, ойлар, кунлар ҳам ўтиб,
Улғаярсан, бўларсан ота.
Шунда сен ҳам азиз фарзандинг,
Тақдирига ўтмишинг солма.

СИЗНИ ЭСЛАРМАН

Мудом сизни эсларман ёниб,
Хаёлларим тортар паришон.
Макон излаб кезган соғинчга.
Куюк кўксим бўлади ошён,

Мудом сизни эсларман ёниб,
Ҳасратларим тўзгитар еллар.
Такрор сизни ёдимга солиб,
Жилмаяди бағри тош гуллар.

Мудом сизни эсларман ёниб,
Эслайсизми сиз ҳам ўша дам.
Хаёл суриб овунган чоғим,
Бахтиёрлик сурури ҳамдам.

тўла юраклар...

Ҳилола ИСМАТОВА

ТИНАЁТГАН ЁМҒИР ТОВУШИ

* * *

Вақт бу - кетиш,
Давом этиш,
Тўхтамаслик.
Сўнга интилаётган сўнгсизлик.
Мен эса шохлари қуриётган дарахт -
Томирлар ҳеч қачон ўлмас -
Тирик.
Кўнги - катта кўнгилисизлик,
Умид тугилаверар азоб бағирда.
Умид -
Ҳар лаҳза тугилган оғриқ.
Интилиш - сабрсизлик,
Интилмаслик - қўрқоқнинг қилиғи.
Вақт, кўнги, умид -
Уч боши илон бағримда,
Қариндошим бўлган уч бегона,
Фақат тупроқ,
Ватаним, онам,
Қабр - қиймат қадар сабр этган
Ҳомиладор она.
Вақт - юраётган иккита оёқ,
Дунё эса хона,
Ҳаммасини ютиб юборган хона.

* * *

Мен эсам ёмғир,
Деразангни қанча чертсам,
Осмондан қанча ерга қуласам -

Қалбинг қулф.
Шовдираб, шовдираб тўкилсам,
Жовдираб, жовдираб термулсам,
Барибир бу йиғи - сўзмас,
Кўнгила сиғмас...
Қанча ёғсам,
Ича олмасан.
Ёмғир тилин тушунолмасан.
Тупроқларга қоришмагунча,
Кўз ёшимни тинглаёлмасан...
Мен —
Йўлда қолган ҳасрат.
Ғамга ботгинг келса бир қара,
Қайгу чеккинг келса қарагин.
Бунча ғамгин,
Бунчалар ғамгин...
Тинаётган ёмғир товуши...

Зурафо НАРЗУЛЛАЕВА

БОҒЛАРДАН ГҮЛ ИЗЛАДИМ

ОҚДАРЁ ҲАҚИДА ҚЎШИҚ

Она дарё, соҳилларингни,
Соғинаман билсанг эрта-кеч.
Сенга меҳрим тушган кунидан,
Айрилмадим хаёлингдан ҳеч.

Шов-шувларинг онам алласи,
Тўлқинларинг бешигим бўлди.

Сувларингни ҳовучлаб ичиб,
Болалигим нурларга тўлди.

Уйғоқ бўлсин шалолаларинг,
Она дарё, эй тиниқ дарё.
Сен йўлдошсан абадиятга,
Чин инсонга бер доим зиё.

Ҳаётимга тўлқинлар солиб,
Юрагимдан ўтмишдур изинг.
Сенга меҳрим айлади изҳор,
Олислардан Зурафо қизинг.

МУҲАББАТ, ҚАЙДАСАН

Учар бўлсам қанотим,
Кўшигим ҳам баётим.
Сенга фидо ҳаётим,
О, муҳаббат, қайдасан?

Бердим сенга кўнгилни,
Шайдо этиб, булбулни.
Қуёш уйғотди гулни,
О, муҳаббат, қайдасан?

Тонлар отди, келмадинг,
Кунлар ботди, келмадинг,
Бахтим ёрти, келмадинг,
О, муҳаббат, қайдасан?

Учай десам қанотим йўқ,
Чорлай десам қарорим йўқ,
Борурга ихтиёрим йўқ.
О, муҳаббат, қайдасан?

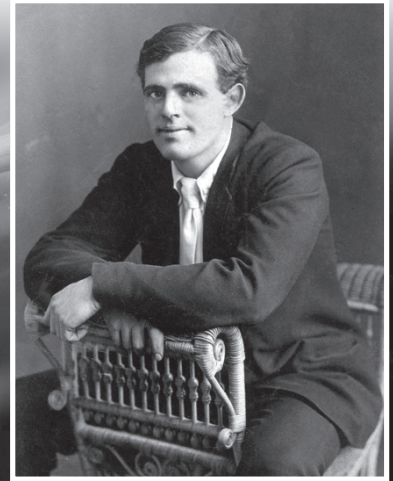
Бу ёқларда кунлар ботди,
У ёқларда тонлар отди,
Қуёш гулларни уйғотди,
О, муҳаббат, қайдасан?

Аҳли ошиқ девонадир,
Юраклар ўтди ёнадур,
Қишга баҳор бегонадир,
Эй, муҳаббат, қайдасан?

Жек ЛОНДОН

ОҚ СУКУНАТ

Ҳикоя

— Кармен яна икки кун судралишга ярамайди. Мэйсон муз парчасини туфлаб ташларкан, шўрлик панжорга беписанд қараб қўйди. Кейин итнинг панжалари орасида қотиб қолган муз бўлақларини тиши билан тозалай бошлади.

— Жимжимадор лақабли қанча итларга дуч келганман, одатда улар ҳеч нарсага ярамайдилар, — у ўз ишини тугатиб, итни нарига итарди. — Улар заифлашадилар ва охир оқибат ҳаром қотадилар. Сен оддийгина Касьяр, Сиваш, Хаски лақабли итлар билан қандайдир кўнгилсизлик юз берганини сира эшитганмисан? Ҳеч қачон! Шукумга бир қарагин...

Анча узоқлашиб қолган кўппак бирдан ўқдай учиб эгасига сапчиди ва бақувват тишлари билан Мэйсоннинг бўғзига чанг солмоқчи бўлди.

— Хаёлингга нима келди, а?

Бошига қамчи дастаси билан туширилган қаттиқ зарба итни қорға қулатди. У безовта қалтирар, сўйлоқ тишлари орасидан сарғимтил сўлак томчилар эди.

— Шунинг учун ҳам Шукумга қара деяпман-да, у хато қилмайди. Гаров бойлашим мумкин, бир ҳафтага қолмай у Карменни ҳолдан тойдиради.

— Мен бўлсам, — сўзланди Мэйлмют Кид музлаб қолган нон бўлагини гулхан устида айлантирар экан, — гаров ўйнайманки, манзилга етиб бормасимиздан бурун Шукумни сўйиб еймиз. Сен бунга нима дейсан, Руфь?

Ҳинду аёл қаҳвани совутиш учун идишга муз бўлагини ташлар экан, аввал Мэйлмют Кидга, сўнг эрига қаради. Сўнгра итларга назар солди, бироқ лом-мим демади. Негаки, вазият шундоқ ҳам маълум эди. Қаршиларида бошқа йўл қолмаганди. Улар яна икки юз миль йўл босишлари керак. Овқатлари кўпи билан олти кунга етади. Итларга эса берадиган егуликнинг ўзи йўқ...

Икки овчи ва аёл гулханга яқин ўтириб ночорларга хос тарзда нонушта қила бошлашди. Итларни чанадан бўшатишмади, бу шунчаки қисқа муддатли танаффус эди, жониворлар одамлар оғзидаги ҳар бир луқмани адоват билан кузатишарди.

— Эртадан бошлаб нонушта ҳам йўқ, — деди Мэйлмют Кид. — Кейин итлардан кўз узмаслик керак. Улар бизга бўйсунмай қўйишди. Эътиборсиз бўлсак, пайт пойлаб ташланиб қолишлари ҳеч гап эмас.

— Мен эса бир пайтлар услубчилар ташкилотини бошқариб, якшанба мактабларида дарс берганман.

Нима учундир бу мавзуда сўз очган Мэйсон мокасиначиларини¹ томоша қилганича ўйга чўмганди. Руфь унга қаҳва узатиб, хаёллар чангалидан озод этди.

— Худога шукр, ҳозирча бизда чой бор. Мен ҳовлимизда, Теннессида, чойнинг қандай ўсишини кўрганман. Айни пайтда иссиққина жўхори нони учун нималарни бермасдим-а? Қайгурма, Руфь, яна озгина қолди, шундан сўнг очликдан қутулсан, мокасиначи кийиб юришга ҳам ҳожат қолмайди.

Бу сўзлардан кейин аёл ортиқ хўрсинмай қўйди. Кўзларида оқ танли хўжайинига бўлган муҳаббат учқунлари порлай бошлади. Мэйсон у дуч келган биринчи оқ танли одам, унга аёл сиймосида қандайдир ёқимсиз ҳайвонни эмас, ўзгача бир хилқатни кўриш ҳам мумкинлигини аниқлаган биринчи эркек эди.

— Ҳа, Руфь, — эри икковларигина тушунадиган тилда давом этди, — тез орада биз бу ерлардан қутуламиз, оқ танли кишининг қайиғига ўтириб оламиз-да, Шўр сув бўйлаб сузиб кетамиз. Ҳа, бу ёқимсиз, айқирган сув — мисоли сувдан бунёд бўлган тоғлар гоҳи юқорига, гоҳ пастга силжиётгандек туюлади. Бу сув беҳудуд, унда узоқ сузишга тўғри келади! Ўн уйқулик, йигирма, йўқ, қирқ уйқулик йўл, — аниқ ҳисоблаш учун Мэйсон кунларни бармоғида санарди, — ҳамма вақт сувни, ёқимсиз сувни кўрасан. Кейин катта дунёга етиб борамиз, одамлар кўп, ёзги ботқоқ пашшалари сингари ҳамма тенг. Кулбалар шу қадар баландки, — ўн, йўқ, йигирмата қарағайни устма-уст қўйгандек! Эҳ-ҳе!

У сўз тополмай жимиб қолди. Ва шафқат сўрагандек Мэйлмют Кидга боқди. Сўнг ҳафсала билан йигирмата қарағайни қандай қилиб устма-уст жойлаштириш мумкинлигини қўлларида кўрсата бошлади. Мэйлмют Кид истеҳзоли кулди, Руфнинг кўзлари ҳайрат ва бахтдан чақнаб турарди. Аёл эрим ҳазиллашяпти деб ўйлаган ва бу илғифот шўрлик аёл қалбини тўлқинлантираётган эди.

— Кейин эса қутига ўтириб оламиз ва... жўнаб кетамиз. — Мэйсон сўзларига изоҳ берган каби бўш кружкани ҳавога олди ва чаққонлик билан илиб олиб қичқирди: — Мана, бир зумда етиб келдик! Эй, улуг шомонлар! Сен Форт — Юконда юрасан, мен Арктик — Ситида бўламан. Орамин йигирма беш уйқулик йўл. Ўртамизда узун арқон, мен арқоннинг бир учидан ушлаб олиб, сенга гапираман: "Алло, Руфь, қалайсан?" Сен жавоб берасан: "Сенмисан, эргинам?" Мен "Ҳа" дейман. Сен яна гапирасан: "Нон

пиширолмайтман, сода қолмабди." Шунда мен жавоб берман: "Қазноқни қарагин, ун қопининг орқасида турган эди. Хайр". Сен қазноққа борасан ва керагича сода оласан. Ва бу пайтда сен Форт Юконда, мен эса Арктик-Ситида бўламыз. Шомонлар шундай қудратли!

Руфь бу сеҳрли эртакни тинглаб, шундай самимий жилмайдики, эркаклар кулавериб думалаб қолишди. Бир-бирларини ғажишга уринаётган итларнинг шовқини олисдаги мўъжизакор ўлка ҳақидаги ҳикояни бўлиб қўйган эди. Улар итларни ажратишга уринаётганларида аёл чаналарни бирлаштиришга улгурган, йўлга тушиш учун ҳамма нарса шай эди.

Мэйсон қамчини эпчиллик билан сермади, итлар секин ҳаракатга тушиб арқонни торта бошлагач айлан-тиргич таёқни маҳкамлалади. Шу тарзда музга ёпишиб қолган чаналар жойидан қўзғала бошлади. Руфь иккинчи чана билан эрининг ортидан борар, Мэйлмют Кид эса унга ёрдамлашган кўйи саф охирида ҳаракатланар эди.

Хўкизни ҳам бир зарб билан ўрнидан қўзғатишга қодир бўлган бу бақувват ва шафқатсиз одам итларни қамчилмас, уларни қўлидан келганча авайлашга уринарди, бу эса Шимол сەҳратчиларининг одатларига мос келмасди. Бир сафар Мэйлмют Кид бечора жониворларнинг аҳволига қараб, ҳатто йиғлаб юборди.

— Қани, олға, оқсоқлар! — минғирлаб қўйди у оғир чаналарни қўзғатиш учун қилинган беҳуда уринишлардан сўнг.

Ниҳоят унинг бардоши муносиб тақдирланди, оғриқдан бироз итоткор бўлиб қолган итлар ўз сафдошларини қувиб етиш учун ҳаракатга тушдилар.

Сухбат тинди. Машаққатли сафар йўли бунга имкон бермас эди. Шимол бўйлаб юриш—оғир, ҳалокатли меҳнат. Бунда фақат орсизларча сукут сақлаб йўл қийинчиликларга дош берган ёки ўзи учун янги сўқмоқни кашф эта олган инсонгина бахтлидир.

Дунёда янги йўл очиш каби одамни ҳолдан тойдирадиган юмуш бўлмаса керак. Кенг, тўқима чангилар ҳар қадамда емирилади, оёқлар тиззагача қорга ботади. Ана ундан сўнг оёқни эҳтиёткорлик билан суғуриб олиш зарур. Тик йўлдан дўймнинг арзимас бўлагича четга чиқиш ҳам қулфат келтиради. Негаки ҳали чананинг юқори қисми қордан фориг бўлмаган. Бу ҳолда олдинга бир қадам ташлайсан ва энг камида ярим ярд чуқурликдаги иккинчи оёгини кўтаришга урина бошлайсан. Биринчи бўлиб йўл очётган одам эса, ҳатто шунгача чангиларини бир-бирига уриб олманган ва хиёнаткор қорга ишониб бор бўйи билан қуламаган бўлса—да, юз ярддан кейиноқ ҳолдан тойиб йиқилади.

Бунда кун бўйи бирор марта итлар оёғи остида қолманган одамгина тоза виждон ва ғурур билан уйқу қописа киришга лойиқ эди. Буюк Шимол сўқмоғи бўйлаб йигирма беш уйқулик йўл босган кишига эса ҳатто Илоҳлар ҳам ҳавас қилишарди.

Кун шомга туташди. Оқ сукунат залворидан эзилган йўловчилар тушкун ва жим тарзда йўл оча бошладилар. Табиатда инсонга ўзининг фоний эканини англатишнинг турли усуллари мавжуд: сув сатҳининг бетўхтов кўтарилиб-пасайиши, бўрон ваҳшати, қўрқинчи ер силкинишлари, осмон артеллериясининг ваҳмали гулдираклари. Бироқ энг кучлиси, энг қайғулиси — Оқ сукунат ва унинг бепарволигидир. Қимирлаган жон кўринмайди. Ҳаво сайқал берилган мис каби тиниқ, бунда ҳатто ожиз шивирлаган овоз ҳам шаккоклик бўлиб туюлади ва инсон ҳатто ўз товушидан ҳам кўрқади.

Тирикликнинг бу яғона зарраси, ўлик дунёнинг хаёлий саҳроси бўйлаб ҳаракат қиларкан, ўзининг бор-йўғи ожиз бир қурт эканини англайди ва ўз жасоратидан

қўрқувга тушади. Бунда ўз-ўзидан тушуниксиз фикрлар тугилади. Тириклик сирлари ўз маъносини излайди. Инсон шуурини Ўлим, Яратувчи ва Ёруғ Дунё қаршисидаги қўрқув ҳисси, айна пайтда—тирилиш умиди, ҳаёт ва умрибоқийлик қайғуси, занжирбанд онгнинг беҳуда уринишлари ишғол қилади! Демак, инсон қачонлардир ўз Яратувчиси билан юзма-юз қолади.

Кун шомга туташди. Бу ерда дарё ўзани кескин бурилган эди, Мэйсон муюлишни кесиб ўтиш учун чанасини тор бурунга томон бошлади. Бироқ итлар қанча уринмасин, тепаликка кўтарила олишмасди. Руфь ва Мэйлмют Киднинг бор кучлари билан итаришларига қарамай, чаналар нуқул ортга сирланиб кетарди. Яна бир аламли уриниш... Бадбахт, очликдан силласи қуриган жониворлар сўнгги кучлари билан тортилдилар. Бетўхтов уринишлардан сўнг чаналар қирғоққа чиқиб олди. Лекин қутилмаганда йўлбошчи ит ўнг томонга тортиб кетди, чана эса Мэйсоннинг чангиларига бориб урилди. Натижа жуда қайғули эди. Мэйсоннинг оёғи чиқиб кетди, арава қайишга ўралашиб қолган итлардан бири қорга кулади, чаналар эса хомутларни эргаштирганича пастга сирланиб борар эди.

Қарс! Қурс! Қамчи овози эшитилди, калтакнинг кўпи йиқилиб қолган итнинг чекига тушди.

— Бўлди қил, Мэйсон! — орага тушди Мэйлмют Кид. — Бечора шусиз ҳам жон берай деб турибди. Тўхтаб тур, ҳозир меникиларни кўшамиз.

Мэйсон у гапириб олгунча кутиб турди, — узун қамчи айбдор ит атрофида ўралиб айлана ҳосил қилганди. Бу Кармен эди. У шикоят қилгансимон ангиллади, қорга ётиб олди, сўнг қийинчилик билан ёнбошига ағдарилди.

Бу йўловчилар учун оғир, машаққатли дақиқа эди: ит жон берапти, икки дўст ўзаро жанжаллашмоқда. Руфь уларга навбати билан ялингансимон боқарди. Бироқ кўзларида аччиқ таъна акс этиб турса—да, Мэйлмют Кид ўзини вазмин тутар, итнинг олдида чўккалаб олганича қайишларни кесар эди. Йўловчилардан ҳеч бири огиз очмади. Чаналарни бирлаштиришди. Улар тепаликка чиқиб олишган эди. Яна йўлга тушишди.

Кармен сўнгги кучини тўплаган кўйи энг орқада судраларди. Ҳозирча ит юришга лаёқатли бўлса, уни отиб ташлашмайди, унда ҳаёт учун охириги имконият қолади; у ҳам бўлса кўнимгоҳга етиб келиш, бу ерда эса эҳтимол одамлар лось овлашар...

Ўз қилмишидан пушаймон, бироқ қайсарлиги боис буни тан олишни истамаётган Мэйсон олдинда борар ва юз беражак хатар ҳақида ўйламасди. Улар қалин бутазорни оралаб пастқамликка етиб келишди. Ён томонда, эллик футча нарида кекса қарагай қад ростлаб турарди. У бир асрдан буён шу ерда турар ва тақдир бир асрдан буён унга, бир пайтнинг ўзида Мэйсонга ҳам қутилмаган интиҳо ҳозирлаётган эди.

Мэйсон мокасинининг бўшашиб қолган ипларини боғлаш учун бир муддат тўхтади. Чаналар ҳаракати тинди, итлар жимгина қор устига чўзилдилар. Теварақда мудҳиш жимжитлик ҳукмрон, қор қоплаган ўрмон узра жон асари сезилмасди. Совуқ ва сукунат юракни музлатар ва бир зум табиатнинг титроқ шивирларини бўғиб қўярди.

Бирдан ҳавога хўрсингансимон сас таралди. Улар аввалига буни эшитишмади, лекин тез орада бу сас руҳсиз саҳродаги ҳаракат нишониси эканини илғаб қолишди. Мана, йилларнинг чексиз жабру ситамлари ва қор залвори остида буқилган улкан дарахт ўзининг ҳаёт фожеасидаги сўнгги ролини ўйнади. Мэйсон қасир-қусур овозларини эшитди, ён томонга сакрамоқчи бўлди,

бирок қаддини ростлашга ҳам улгурмади — елкасига зарб билан урилган дарахт бутун танасини босиб тушди.

Қутилмаган хатар, оний ажал — Мэйлмют Кид уларнинг ҳар иккиси билан ҳам тез-тез тўқнашарди! Дарахтнинг игна барглари ҳали қимирлаб турар, у эса аёлга кўрсатма бериб, дўстига ёрдамга етиб келишга улгурган эди. Ҳинду аёл ҳам ҳушдан кетиб йиқилмади ёхуд ўзининг оқ танли опа-сингиллари сингари бесамар кўз ёшларини тўкмади. Мэйлмют Киднинг илк сўзларини эшитгандаёқ, эрининг инграшига қулоқ тутган ҳолда танасининг бутун оғирлигини таянч мослама вазифасини бажарувчи таёқ устига ташлади. Мэйлмют Кид эса болта билан дарахтни чопа бошлади. Дарахтнинг музлаган танасига урилган пўлат қувноқ жаранглади, Мэйлмют Киднинг зўриққан, оғир нафаси болта зарбаси билан бирга эшитиларди.

Ниҳоят Кид яқиндагина инсон шаклида бўлган аянчли қолдиқларни қор устига қўйди. Бирок аёлнинг юзидаги унсиз мотамсаролик ва унинг надомату умидворликка тўлган кўзлари дўстининг қийналишларидан кўра даҳшатлироқ эди. Бир неча сўз айтилди холос. Шимол аҳолиси сўзнинг беҳудалиги ва ҳамма вақт ҳаракатда бўлишининг тенгсиз қийматини бошқалардан олдинроқ англашади.

Нақ олтмиш беш даража совуқда инсоннинг қор устида узоқ ётиши мумкин эмас. Улар чанага боғланган арқонларни кесиб олишди, шўрлик Мэйсонни ҳайвон терисига ўраб, шох-шаббалардан ясалган тўшак устига ётқизишди. Гулхан аланга олди. Ёқилги учун ўша, бахтсизликка сабаб бўлган дарахт ишлатилди. Гулхан тепасига ибтидоий усулда парда ўрнатилди: дагал канопо мато бўлагини иссиқликни яхши ушлаб туриши ва пастга қайтариши учун таранг тортиб боғлашди. Бу физикани табиатнинг ўзидан ўрганган одамларгагина хос бўлган усул эди.

Ўлим тўшагида ётиб кўрмаганлар унинг чорловини тез илғашади. Мэйсоннинг бутун танаси шикастланган эди. Бу бир қарашдаёқ маълум эди: ўнг қўли, бели ва умуртқаси синган, оёқлари ишдан чиққанди, ички аъзоларининг эзилгани ҳам аҳтимолдан йироқ эмасди. Ҳар замонда инграб қўйишигина бечоранинг ҳали тирик эканидан дарак берарди.

Ҳеч қандай умид йўқ эди, бирор нарса қила олмасдилар. Бешафқат тун секин яқинлашмоқда эди. Руфь уни ўз миллатига хос тарзда сокин бир тушқунлик ила қаршилар, Мэйлмют Киднинг бугдойранг юзидаги ажинлар эса кўпайган эди. Моҳиятан олиб қараганда, энг оз жабр кўрган одам Мэйсон эди. У аллақачон хаёлан Шаркий Теннессида, Буёк Туманли тоғларда юрар ва ўз болалигини қайтадан яшаётган эди. Қулоқларига аллақачон унутилган жанубий шаҳарнинг таъсирчан оҳанглари эшитиларди. У алаҳлар, кўлда чўмилгани, енот овига боргани, тарвуз ўғирлаш учун елиб-югурганлари ҳақида гапирар эди. Бу овозлар Руфьга тушуниксиз алаҳсираш бўлиб туюлар, бирок Кид ҳаммасини англаб турар, Мэйсоннинг ҳар бир сўзи унинг юрагини эзарди — бу туйғуни узоқ йиллар ҳамма нарсдан Мосуволикда яшаган, ҳар лаҳзада цивилизациянинг чорловини эшитиб турган инсонгина ҳис қилиши мумкин.

Ўлим бўсағасидаги одам тонг пайти ҳушига келди, Мэйлмют Кид эса унинг пичирлашларига яқинроқдан қулоқ солиш учун энгашди:

— Эслайсанми, биз Тананда қандай учрашган эдик. Бу йилги шовуш даврида² шу воқеага ҳам тўрт йил бўлади... Уша кезлари мен Руфьни унчалик севмасдим, у шунчаки ёқимтойгина эди... Шунинг учун унга мафтун бўлдим. Кейинчалик эса бутунлай боғланиб қолдим. У

яхши рафиқа эди, оғир дамларда ҳаммиша ёнимда бўларди. Бу эса бизнинг ишимизда жуда муҳим, ўзинг биласан, бу борада унга тенг келадигани йўқ... Эслайсанми, у Буги шохи қоясига қандай сузиб келган, сув юзасига бетўхтов урилайётган ўқ ёмғири остидан бизни қандай қутқарган эди? Нуклукайтодаги очарчиликни-чи? У муз устида қандай югурарди, бизга хабар етказиш учун қанчалар шошилар эди-я? Ҳа, Руфь менга баъзи аёллардан яхшироқ рафиқа бўлди. Сен менинг олдин ҳам уйланганимни билармидинг? Сенга бу ҳақда айтмовдим? Ҳа, штатларда, ҳали уйда эканимда, оилали инсон бўлишга уриниб кўрганман. Бу ерларга келиб қолишимнинг сабаби ҳам шунда. Ахир мен биринчи рафиқам билан бирга улғайган эдим. Унга ажралиш имконини бериш учун ҳам жўнаб кетдим. У истаганига эришди.

Руфь бошқа масала. Мен бу ердаги ишларимни битириб, келгуси йили у билан бирга жўнаб кетмоқчи эдим. Бирок энди бу ҳақда сўзлашга кеч бўлди. Руфьни орқага, ўз қабиласига жўнатиб юборма, Кид. У ерда унга жуда оғир бўлади. Ўйлаб кўр, тўрт йилга яқин вақт ичида биз билан ловия, дудланган гўшт, нон ва қуритилган меваларни еб яшасая, кейин яна балиқ ва бугу гўштига мослашган ҳаёт тарзига қайтса! Анчайин энгил турмуш тарзи борлиги ҳақида билиш, унга кўникиш, кейин эса эскича ҳаётига қайтиш жуда оғир бўлади. Унга гамхўрлик қил, Кид... Нима учун сенга айтман... эй йўқ... ахир сен ҳамма вақт аёллардан узоқроқ юрасан. Мен ҳалигача бу ерларга нега келиб қолганимни билмайман. Унга раҳминг келсин, уни Штатларга иложи борича тезроқ жўнатиб юбор. Бирок ватанини соғинса, қайтишига ёрдам бер.

Фарзанд... У бизни янада яқинлаштиради, Кид. Умид қиламан-ки, у ўғил бўлади. Бир ўйлаб кўргин-а, Кид. У менинг пушти камаримдан яраладиган жон. Унинг бу ерларда қолиши мумкин эмас. Агар қиз бола бўлса... йўқ, бундай бўлиши мумкинмас. Менга тегишли териларни сот. Улар учун анчагина пул олишинг мумкин. Ташкилотда ҳам улушим бор. Ишларимизни йўлга қўй. Умид қиламанки, бизнинг талабномамиз ўзини оқлайди. Боламга яхши таълим бер, энг муҳими, Кид, у ҳеч қачон бу ерларга қайтмасин. Бу жойлар оқ танли одам учун эмас.

Менинг қўшигим тугади, Кид. Бахтли тасодиф ҳолатида ҳам уч ёки тўрт кун қолди холос. Сизлар кетишингиз керак. Сиз олға кетишингиз шарт! Ёдингда туг, улар менинг рафиқам ва ўғлим... Эй Худойим, фақат ўғил бўлсин! Ёнимда қолманглар. Мен жўнаб кетишингизни буюраман. Жон бераётган одамга қулоқ солинглар!

— Менга уч кун муҳлат бер, — ўтинди Мэйлмют Кид. — Балки аҳволинг бироз ўнганлар, ахир ҳаммаси қандай тугаши ҳозирча номаълум-ку!

— Йўқ.

— Фақат уч кун.

— Кетинглар.

— Икки кун.

— Улар менинг рафиқам ва ўғлим, Кид.

— Бир кун.

— Йўқ! Буюраман!

— Жиллақурса бир кун муҳлат бер. Биз бир амаллаб овқат топамиз. Балки мен лось овларман.

— Йўқ! Хўп, майли... бир кун, ортиқ бир дақиқа ҳам сўрама. Ҳа, яна Кид, ёлғизликда жон беришимга йўл қўйма. Биргина ўқ, фақат бир мартагина тепкени босиб қифоя. Тушундингми? Буни ёдингда тут. Эслаб қол! Менинг зурриёдим, мен уни кўролмайман... Руфьни ёнимга чақир. Мен у билан хайрлашмоқчиман. Унга

ўғлимиз ҳақида ўйлаши кераклигини, жон беришимни кутиб ўтирмаслигини айтаман. У сен билан бирга кетишга кўнмайдиганлар тойифасидан эмас. Алвидо, дўстим, алвидо! Кид, тўхта... бояги жойни чуқурроқ қазिश керак, уқдингми? Мен у ерда ҳар сафар қирқ центдан тўплаб кўярдим. Яна бир нарсаси, Кид...

Мэйлмют Кид жон бераётган, гурурини жиловлаган инсоннинг сўнгги икромларини илғаб олишга уринди:

— Мени кечир... нима учунлигини биласан-а. Кармен учун!

Кўз ёши тўкаётган аёлни эрининг ёнида қолдирган Мэйлмют Кид паркасини³ эгнига илиб, чангиларини кийди ва милтигини елкалаган кўйи ўрмон ичкарасига кириб кетди. Бу унинг бешафқат Шимол билан биринчи тўқнашуви эмасди, бироқ ҳеч қачон унинг зиммасига бу қадар машаққатли юмуш юкланмаган эди. Умуман олганда, бу оддий арифметика эди: уч умр биттасига, яъни ўлими муқаррарига қарши. Бироқ Мэйлмют Кид иккиланмоқда эди. Уни Мэйсон билан беш йиллик дўстлик риштаси боғлаб турарди. Улар қидирувлар ва қароргоҳларда, сўқмоқлар ва дарё бўйлаб қилинган сафарларда, овда, очлик пайтларида, тошқин маҳали елкама-елка туриб қарши олинган ўлим хавфи чоғида ҳам бирга эдилар. Муносабатлари шунчалик мустақкам эдики, Руфь ораларида пайдо бўлган илк кунданоқ у қалбида аёлга нисбатан ғалати рашк ҳиссини туйган эди. Энди эса бу муносабатни ўз қўллари билан узиши лозим.

У самодан унга битта, биргина лосни жўнатишни ўтига бошлади. Бироқ ҳайвон мамлакатни тарк этганга ўхшарди. Мэйлмют Кид кечкурун ҳолдан тойганича куруқ қўл ва юрагидаги оғир юк билан қайтиб келди. Итларнинг қулоқни батанг қиладиган даражадаги вовуллаши ва Руфьнинг чинқирган овози уни тезроқ юришга ундар эди.

Мэйлмют Кид кўнимгоҳга етиб келганида, ҳинду аёл атрофида ириллаётган тўданинг ҳужумини болта билан қайтараётганди. Итлар, хўжайинларининг темир қонунини бузиб, овқат заҳирасига ташланган эдилар. Кид милтиқ қўндоғи билан ўқталганича ёрдамга шошилди, шу он табиий танланишнинг қадимий фожеаси ўзининг ибтидоий шафқатсизлиги ила намоён бўлди. Милтиқ ва болта навбати билан кўтарилиб тушар, гоҳ мўлжалга тегиб, гоҳ тегмасди. Итлар тўлганиб ўзларини ҳар томонга ташлашар, кўзларида ғазаб ўти ёнар, иржайган жағлари орасидан сўлак томчилар эди. Инсон ва ҳайвон ҳукмронлик учун жазава билан курашар эди. Кўп ўтмай, мағлуб бўлган итлар яраларини ялаган кўйи юлдузларга арз этгансимон увлаб гулхан ёнидан узоқлашишди.

Қоқбалиқ заҳираси талон-тарож қилинган эди, олдиндаги икки юз чақиримдан ошиқ йўл учун беш фунтга етар-етмас ун қолганди. Руфь эри ёнига қайтди, Мэйлмют Кид эса боши болта зарбидан мажақланган итлардан бирини ҳалоллаб, ҳали совиб улгурмаган гўштни бўлақлай бошлади. Кейин гўшт бўлақларини ишончли жойга беркитди, тери ва ичак-чавоқларни эса ўлдирилган итнинг собиқ дўстлари олдига ташлади.

Тонгни янги ташвишлар билан қарши олдилар. Очлик чангалига тушган итлар бир-бирларини гажи-

шарди. Бу ваҳший тўда кутилмаганда ҳали ҳам ҳаётга интилаётган Кармен устига ташланди. Бу сафар қамчининг аёвсиз зарбалари ҳам наф бермади. Ҳар сафар қамчи кўтарилганида, итлар ангилаганча ерга қапишиб олишарди. Бироқ тўда тарқалганда Кармендан на бир бўлак тери ва на суяк қолганди.

Мэйлмют Кид яна хаёлан Теннессида юрган, узуқ-юлуқ сўзлари билан ҳамроқларини неларгадир ундаётган Мэйсоннинг алаҳлашларига қулоқ тутганча ишга киришиб кетди.

Яқингиналарида қарағайлар қад ростлаб турарди, Мэйлмют Кид ишини тезда тугаллади. Руфь унинг овқат заҳирасини росомах⁴ ва итлардан сақловчи ибтидоий юкхона ясабини қузатиб ўтирар эди. У иккита дарахтнинг шохини ергача эгилтирди ва бугу терисидан эшилган арқон билан бир-бирига маҳкам боғлади. Сўнгра, итларни қамчи билан бўйсундириб, аравага кўшди. Унга бечора Мэйсон ўраб кўйилган теридан бўлак ҳамма нарсани жойлаштирди. Мэйлмют Кид дўстининг танасини арқон билан тангиди, арқоннинг бошқа учини эса қарағайнинг тепа шохига боғлаб қўйди. Зарур бўлган пайтда пичоқни бир марта сермашнинг ўзи кифоя эди. Қарағайлар лаҳзада қад ростлаб Мэйсоннинг танасини банданга кўтарар эдилар.

Руфь итоаткорона тарзда эрининг сўнгги тилагига қулоқ тутар, шўрлик аёлни итоатга ўргатишнинг ҳожати йўқ эди. У ҳали қизалоқлик чоғидаёқ эркак киши олдида, бутун тириклик ҳукмдори қаршисига таъзим қилар эди. Руфь эридан сўнгги бор бўса олаётган пайтда Кид уни юпатишни лозим кўрмади. Бу одат унинг халқига бегона эди. Кейин эса аёлни олдиндаги чанага бошлаб келди ва чангиларини кийиб олишига кўмаклашиб юборди. Руфь сўқир одам сингари ихтиёрсиз тарзда йўғон хода устига жойлашди, қамчини сермаб итларни ҳайдаганича йўлга тушди. Шундан сўнг Кид ҳамон беҳуш ётган Мэйсон олдида қайтди. Руфь аллақачон кўздан гойиб бўлган, у эса гулхан ёнида дўстининг ўлимини кутар ва ажалнинг тезроқ келишини сўраб илтижо қиларди.

Оқ сукунат ичра аламли ўйлар билан ёлғиз қолмоқ осон эмас. Зулумот сокинлиги муруватли, у гўё инсонни кўз илгамас ҳиссиётлар ила илтиб ҳимоя қиладиганга ўхшайди. Бироқ пўлат тусли осмон остида бепарво ястаниб ётган Оқ сукунат совуқ ва шафқатсиз эди.

Ордан икки соат вақт ўтди ҳамки, Мэйсон ҳамон тирик эди. Кун ярмида, ҳали уфқда кўёш кўринмай туриб осмон ёришди, бироқ тез орада атроф яна қоронгуликка бурканди! Мэйлмют Кид оғир мажбурият юки остида Мэйсоннинг тепасига келиб чор томонга аланглади. Оқ сукунат уни таҳқирлаётганга, устидан аёвсиз қулаётганга ўхшарди. Унинг юрагини кўрқув ҳисси чулғади...

Лаҳза ўтмай қисқа ўқ овози янгради. Мэйсон юксакка, ўзининг самовий қабристонига кўтарилди. Мэйлмют Кид эса итларни жон-жаҳди билан қамчиланган кўйи қорли саҳро узра елиб кетди.

Рус тилидан Гулноз МҶМИНОВА таржимаси

¹Мокаси́на — Шимол аҳолисининг теридан тикилган оёқ кийими.

²Шовуш даври — Муз эрийдиган пайт.

³Парка — бугу терисидан тикилган устки кийим.

⁴Росомах — сувсарлар оиласига мансуб ҳайвон.

Манзура БЕКЧОНОВА

Коронгу кечада ой ёлғиз

* * *

Илинжлар бутоққа илинди,
Чинорлар барг тўкди хирмонга.
Муҳаббат йўқлиги билинди,
Орзулар айланди армонга.

Ҳаёти йўрғакка ўралган,
Ғичирлаб тебранар беланчак.
Туйғулар қанотсиз яралган,
Аллалар алдамчи бир чўпчак.

Севгининг келмади омади,
Мужгонлар чайилди кўз ёшга.
Бахтим деб эркалай олмади,
Эришмай бахтиёр бўлишга.

Тубсиз кўк қўйнида сайёра,
Гарчи кўп атрофда нур - юлдуз,
Йўлдоши олисда бечора,
Коронгу кечада ой ёлғиз.

* * *

Дил ўртанди...

Бу зил азобларингдан,
Тим, кулмас денгизлар қирғоқдан ошди.
Қандоқ қутилар шўр гирдобларингдан?
Ишқнинг уммонида ҳислар адашди.

Режалар тузар ишқ кўнглингда ҳалак,
Кўнглингни овлашга тополмай чора.
Уни ҳам гангитди бу танг чархпалак,
Дўзахдан бахт излаб бўлди овора.

Бардош косалари яна чил-парчин,
Сени сизлаганди ўзини сенлаб.
Ёш умрини тикди борлигинг учун,
Сен жон деб гўрига қўйдинг ғишт қалаб.

Дил ўртанди...

Тилсиз томчилар томди,
Кўнгли гўшасининг айвонларига.
Шубҳа ва хиёнат бедор тўлганди,
Беркиниб ҳаётнинг ёлгонларига.

Дил ўртанди...

Бетга тарсаки еди,
Севгисизнинг совуқ нигоҳларидан.
Тўлмасди паймона, киймаса эди,
Тўқилган чимматни гуноҳларидан.

* * *

Қошимга қиличнинг сояси тушди,
Кўзим дарёсида лойқаланди сув.
Чилбир чўлларидида ақлим адашди,
Ишқсизлар севгимга солганда қутқу.

Мен Барчин бўлишни хоҳладим, Алтим,
Қирқ кокилни ўраб, чамбарак қилдим.
Бардошимга аза очмади қалбим,
Вафони ўзимга сингил деб билдим.

Осмонлар дўқ урса, қовоғи осиқ,
Рўмолим тушса ҳам эллар қўлига.
Тутинган синглимни бағримга босиб,
Бедор термуларман Алтим йўлига.

Қайтингиз, Алпомиш, баҳор ҳам қайтди,
Кўнглим мулки ичра танҳо тўра - Сиз!
Булбул тушимда ёр-ёрлар айтди,
Мен-да куйлаб юбораман, кўрасиз!

Қайтинг, йўлингизга тўшалай чимдай,
Бахтимиз боғидан чечак терамиз.
Баҳорга интизор оқ ўригимдай
Гуллаб юбораман, ҳали кўрасиз!

Абдурашид ТУРСУНОВ

Лайлодан ҳам ортиқсан

* * *

Ёнимда дарё, вале сув ичгали мажолим йўқ,
Йўл олис, э воҳ, нетай, энди сабру қарорим йўқ.

Дил маъдул, ўзим гўмроҳ, нотавон эрса манман,
Ҳеч ишга маним эмди бирон-бир ярорим йўқ.

Муҳаббат истағали на ғайрат бор, на тилак,
Ҳолимнинг расволиғига бир бора қарорим йўқ.

Ялғон бирла овунарман, умр ўтиб борадир, дод,
Дил сўроримдан узоқман, ёнига ҳеч борорим йўқ.

Сўзлагулик ишим йўқдир, мақтаганим ёлғон асли,
Яшабман йигирма бир йил, иш қилмоқдан сўрорим йўқ.

Ҳолим аён санга Раҳмон, чора қилғали сан яхши,
Минг бир ваъда айласам ман, бир бор анда турорим йўқ.

* * *

Сендан ўзгани ўйламак хато,
Фалак чаппа айланса ҳатто.
Мен сени дегаймен, сен мени десанг,
Кел, менга ўзингни қилиб бер ато.

* * *

Бугун бу дунёда қолибман якка,
Чорасиз бошимни урдим ҳар ёққа.
Асли сенсан, ўзга дўст-ку йўқ экан,
Кетиб бораяпман яна қайёққа?!

* * *

Сўзинг устун икки дунё қонунларидан,
Кел, энди кечайлик, жоним баридан.
Ёнингга қуш бўлиб учайин десам,
Айро тушган менман болу паридан...

Ўқтам МИРЗАЁР

СОВҒА

Ҳикоя

1

Икки букланган лўлаболишга ёнбошлаган кўйи бир лаҳза хаёлга берилган Бардамқулнинг маънисиз нигоҳи хотинининг шарбати сўрилган ҳусайнидек буришган бармоқларига тушиб, тўхтаб қолди. Ҳар икки куннинг бирида болаларнинг кирини чангаллайвериб оқем бўлган бармоқлар пиёлани қимтинибгина тутиб турарди.

"Ўл-а, хотинни абгор қипсан-ку" деган ички нидо қулоқлари остида жаранглагандай бўлди. Қаддини чаққон ростлаб, дарҳол пиёлани олди.

Бардамқул ёши элликлдан ошган, гўлабирдай, оқ-сарикдан келган паст бўйли, саводи эл қатори, орзу-ҳавасли одам. Катта идоранинг кичкинагина бўлими бошлиғи. Ёши ўтиб, тўлишгани боис чаққон ҳаракатлари кулгили туюлади.

— Ишларинг яхшими? — деди Бардамқул меҳри ийиб.

— Тинчликми, ҳол сўраб қопсиз? — деди хотини ҳам ўсмоқчилаб.

— Йўқ, ўзим, — деди эр чойини бир ҳўплаб, пиёлани хонтахта устига қўяркан, — шунчаки ўзим. Нима, ҳол сўраб ҳам бўлмайдимиз? Сўрамасам, сўрамади, дейсан, сўрасам яна бир бало... Энди шу кир-пирларингни келинга ювдирсанг ҳам бўлаверарди. Ўргансин. Ўзингни чарчатиб қўйма, дейман-да, хотин.

— Хайрият-е, бунчаям меҳрибон бўлмасангиз, нима гап, айтаверинг?

Бардамқул юрагига тугиб юрган орзу-ҳавасини шу дам хотинига айтмоқчи бўлдию, ҳали ўзи бирор қарорга келмагани учун гапни айлантирди.

— Йўқ-йўқ, ўзим шундай...

— Ўларсиз, нияти бузуқ.

— Нима, ўзингни чарчатма, соғлигингни асра, десам ёмонми? Икки куннинг бирида кир, хамир... ярим кечагача ивирсиб юрасан. Тўшакка киришинг билан чарчадим, деб гум-гурс ётганинг-ётган. Бундай, ўзингни ҳам асра, дейман-да. Мана, келининг ҳам балодай ёнингга кириб қолди.

— Биласиз, рўзгор катта, адаси, қуда-андалди бўлганимизда тўзиб ўтирсак яхшими?

— Орасталикка-ку нима етсин, хотин, майли, жонингга тўзим берсин, яхши бўлиб қолар... Шунча бўлди, хўжа бўлди.

2

Оқшом дастурхон бўйида ўгли билан ёлғиз қолган Бардамқул кўнглини очди:

— Латифбой, онанг билан келинимга битта зўр кирмошин оберсам, нима дейсан? Сабил, рўзгорнинг тўрва халтаси ҳам кўпайиб боряпти.

Латифбой Бардамқулнинг тўнғичи. Уйланганидан бери уйим-жойим, дейдиган бўлиб қолган. Уддабурон йигит. Оила хўжалигини бутунлай қўлга олишга ҳаракат қилади. Фармонбардорликка мойил. Унинг ҳаракатларидан ота ич-ичидан мамнун бўлса-да, жиловни бутунлай бериб қўйгиси йўқ. Ҳали эрта.

— Йўт-ей, сизга шундай кўринаётгандир-да ота, ҳеч ортиқча ҳаракат қилишаётгани йўқ. Менга қолса, аёл кишининг иши кўп бўлгани яхши. Бўш қолса ё гийбат, ё гурбат кўпаяди.

— Ўғлим, шу фикрлар ўзингдан чиқяптими? Онангни авайласак нимаси ёмон? Бечоранинг қўлига қара, нақ косов-а! Ҳадемай келининг ҳам аҳволи шу бўлади. Имконият борида шароит яратиб берайлик-да! Сендан пул сўраётганим йўқ-ку!

— Жуда оққўнғил одамсиз-да, ота! Мана мени айтди, дерсиз, ҳали шу айбингиз сизга кўп панд беради! Биламан, онамга ачинапсиз. Лекин аёлларнинг рўзгорда қиладиган ўз юмушлари бор. Қилсин, тикиш тиксин, кир ювсин, хамир қориб, нон ёпсин, қозон-товоқ, дегандай... Аёл аёллигини қилсин. Бекордан Худо безор. Кўп эрк бериб юборсангиз бошга чиқиб олади.

— Оббо! — деди ота ўғилнинг кескин гапларидан оғриниб, — менга қара, оққўнғиллик қачондан бери айб саналиб қолди? Кимдан таълим оляпсан ўзи? Ҳамма бало сенларнинг китоб ўқимаётганларингга. Ўзинг ҳам шу палағда фаросатинг билан ҳали кўп панд ейсан. Одам отасига ҳам шундай дейдими? Гап деганни бундай ўйлаб гапиради-да, ўғлим, мен фарзандим бўй тортиб, қанотимга кирди, деб қувониб юрсам...

Латиф отасини хафа қилиб қўйганини англаб, яна қовун тушуриб қўймаслик учун гапни калта қилди.

— Кечирасиз, — деди юввош тортиб, — ортиқча маблағингиз бўлса, менга беринг, демоқчи эдим-да! Оборотга қўшардим. Фойдасидан уй харажатларини тўлаб бораман. Пулингиз ҳам бус-бутун туради.

Бардамқул эндигина ҳаёт измига тушиб бораётган ўглидан шундай қаримсиқ фикрларни эшитаман, деб ўйламаганди. Азбаройи ранжиганидан мум тишлаб олди.

3

Меҳнат таътилининг ҳисоб-китоби туфайли Бардамқулнинг ҳамёнида анчагина маблағ йиғилиб қолди. Картошка пули, моддий ёрдам, мукофот пуллари қўшилиб унинг белини куйдира бошлади. Салкам бир миллион сўма! Нима қилса экан? Худога шукр, тўйнинг харажатларидан қутилганига анча бўлди. Рўзгор харажатларининг ўз ўрни бор. Ўглининг топгани ярим рўзгорни кўтаряпти. Буёғи мол-ҳол, дегандай... Хуллас, шундай бир иш қилиш керакки, рўзгор бут, хотин ҳам хурсанд бўлсин. Ошиқча уринмасин. Бу ўлар дунёда одамга ўхшаб яшасин-да! Тамом, телевизорда тинимсиз кўз-кўз қилинаётган ўзи ювиб, ўзи қуритадиган кирмошинанинг зўридан хотини билан келинига битта олиб беради...

4

Бардамқул савдо марказидаги дўконларни кечгача айланди. Охири қадди хивичдай, қошига алам билан қалам тортилган сотувчи қизнинг даъватига ён берди. Кафолати уч йил, олиб бориб бериши, ўрнатиши текин бўлган бундан бошқа жойни тополмаслигига амин бўлди. Олти юзи эллик минг сўмни санаб, кассага топширдию бир парча паттани ён чўнтагига солиб, уйига равона бўлди. Мана бунди суюнтириш, деса арзийди. Узоғи билан эртага кечгача ўзи ювиб, ўзи қуритадиган "ВЕКО" русумли кир ювиш машинани Бардамқулнинг суюкли хотини Марҳаматойнинг ҳукмига қўйиб бўлиб туради.

Марҳамат анча қийинчилик кўриб вояга етганига қарамай қиличдай аёл. Турмуш қуриб, суяги тинчиди. Меҳнаткаш. Аммоси шуки, калга ўй. Кейинги пайтда рўмолини дакана ўраб, сал нарсага жизғанаги чиқадиغان бўлиб қолган...

Бардамқул уйига қайтгач, сир бой бермай телевизор томоша қилиб ўтираверди. Куйманиб юрган хотинининг эртага кирювар машинани олиб келишганида қанчалик хурсанд бўлишини тасаввур қилиб, ҳар замонда илжайиб кўяди.

Хотини билан келини бир суюнсин.

Кир-пирларини шундай ювгидонга ташлайди-да, мурватни бурайди, тамом. Машинанинг ўзи қувурдан сув олади, ўзи керакли даражада иситади, ўзи махсус қутичадан кирсодани олиб, кийим-кечакни ивитади ва бир соат мобайнида эзгилаб ювиб, уч марта совуқ сувга чайиб, қуришиб беради. Ана — тараққиёт! Бардамқулнинг хотини ҳам яйрасин-да! Бечоранинг қўли қўлига тегмайди. Сочи—супурги, қўли—касов. Бу туришда эллика бормай кампир бўлади-кўяди.

Насиб бўлса, Бардамқул хокисор, меҳнаткаш хотинини меҳнатнинг остида қаритмайди. Ҳурматини жойига қўяди. Тўғри-да, имкониятнинг борми, шароит ярат. Рўзгорни обод қил. Фаровонлик хонадондан бошланади.

5

Сотувчи қиз танти чиқди. Ваъда қилинганидек, эртаси куни соат ўн бирларда кир машинани кўтариб икки нафар барваста йигит кириб келди.

— Бардамқул аканинг уйлари шуми?

Жавобни ҳам қутмай қутини ҳовлига олиб киришди. Марҳамат уларнинг истиқболига пешвоз чиқди.

— Кимсизлар?.. Бу нима? Эбий, кирмошинами? — у орқасида эшик қулочкашлаб талтайиб турган эрига саволмуз юзланди.

— Ҳа, кирмошина ойиси, сен билан келинимга совга.

Бардамқул эгнига тўнини илиб, унга эргашиди.

Бардамқулнинг ҳовлиси унча катта бўлмаса ҳам ҳамма нарса бадастир. Ҳовлининг айланасига — икки хўжаликка мўлжаллаб солинган олти хонанинг ҳаммаси банд. Кўздан паналатиб солинган ҳаммомнинг бор-йўқлигини дафъатан кирган одам билмайди.

Эр-хотиннинг савол-жавоби тугамасидан йигитлар "ВЕКО"нинг устидаги елим гилофни чаққонлик билан йиртиб, ўрнатиладиган жойни сўрашди.

— Вой, ишингиз курсин, — деди хотин норизогина бош чайқаб, бир оғиз сўрамабсиз-да. Қимматга ўхшайди?

— Пулига ишинг бўлмасин, хотин, жойини кўрсат. Ҳаммомнинг даҳлизи кенгроқ, шу жой маъқулми, дейман. Сувга яқинроқ бўлсин...

Марҳамат йигитларни ортидан эргаштириб, ҳаммом томон бошлади.

Уста—уста-да! Ҳаш-паш дегунча алламбало ускуналари билан қувурни тешиб, машинанинг шлангини улади, бир зумда чиқинди сув шлангини ҳам ҳаммомнинг қувурига тиркашди.

— Кенайи, кир-пирларингизни олиб келинг, вақтимиз зиқ. Қандай фойдаланишни кўрсатамизу кетамиз. Яна борадиган жойларимиз кўп, бўлақолинг, — деб шоширди улардан бири.

Марҳамат болаларининг бир қучоқ кир кийимини олиб чиқди. Йигитлар уларни турига қараб саралади. Пахтадан тўқилганларни бир тараф, сунъий толадан тўқилганини бир томонга тўплаб, тушунтирди. Улардан бири кийимларни ювгидонга ташлаб, мурватларни бураб турди. Иккинчиси унинг ҳаракатларини шарҳлади.

— Кенайи, яхшилаб билиб олинг, пахтадан тўқилган кийимлар учун мана бу мурватни мана бу жойга келтирасиз. Мана бу 90 сони ҳароратни билдиради. Истагингизга қараб 40-60-90 градусгача қўйишингиз мумкин. Мана бу қутичага кир содасини соласиз. Иложи борича сифатлироғидан фойдаланинг. Мана бу ойнача остидаги мурватни боссангиз кирни қуритиш учун буюртма берган бўласиз. Истагингизга қараб, кирни чала, бутунлай қуритиш мумкин. Чала қуритилса дазмоллашга осон бўлади. Хуллас, ихтиёр сизда. Мана бу мурват эса, кирни ярим соат, бир соат ва ҳатто вақтингизга қараб буюртма берсангиз ишдан қайтиб келгунингизча ўзи ювиб, ўзи қуришиб қўяди. Хуллас, ихтиёр ўзингизда. Қилган харидингиз учун миннатдорчилик билдираемиз. Саволларингиз бўлса марҳамат. Ҳа, дарвоқе, сув-пув қуймайсиз. Ўзи керагича сув олади, керагича иситади. Чиқинди сувни ўзи чиқазиб ташлайди. Саволлар борми?

Қаршисидаги йигитларнинг тўтидай сайраши Марҳаматни гангитди. Рўмолини ечиб яна қайтадан ўради. Ўзини бегона жойда тургандек ҳис қилиб, нима дейишини ҳам, нима қиларини ҳам билмай атрофга хангу манг термулди. Бўсагада иршайиб турган эри гап қўшди:

— Мўъжиза-а? Ҳақиқий мўъжиза! Мана, энди кир ювавериб бармоқларинг ҳам чарчамайди. Белинг ҳам толмайди. Қолганини ўзим тушунтираман, раҳмат йигитлар, барака топинглар.

Йигитлар лаш-лушини йиғиштириб жўнашди.

— Мана бунди тараққиёт деса бўлади. Бугундан бошлаб оиламизда фаровонлик сари бир қадам қўйилди. Энди олга!—деди Бардамқул машинанинг олдида ҳамон лол турган хотинининг белидан чимчилаб.

— Ўларсиз, шунақа бузуқ хаёлга бориб, мени аяётганмидингиз? Нарироқ туринг-ей! Болалар кўриб қолади! Ишчиларга хизмат ҳақини бермадингиз-ку!

— Пули тўланган, ойиси, ҳаммасининг пули тўланган, — деди Бардамқул қувончдан боладай тантаналаниб, чимчиллаш учун хотини томонга яна қўлини чўзиб...

— Башарангиз курмасин, ҳа айтгандай, неча пулга олдингиз бу матоҳни...

Улар кирювар машина атрофида уймалашиб бир соат деганда тўртта кийимни ювишди. Аниқроғи, машинанинг ўзи ювди. Ҳақиқатан ҳам ўзи сув олди, иситди, кир содани қутисидан сўриб олиб, кирни ивтитди, ювди, чайди, қуритди. Улар эса фақат томоша қилиб ўтиришди.

— Вой, ордона қолсин, ўзи алламбало нарса экану, бир соатдан бери ювган кири шу бўлди? Одам бунингизнинг атрофида ивирсиб, кир ювгандай ҳам бўлмас экан, — деди хотини тоза кийимларнинг бирини олиб, кўздан кечирар экан, — терлаб-пишиб, гарсса-гарсса кир ювганимга нима етсин. Бир соат ичида дунёнинг кирини ювардим... Айтганча, неча пулга олдингиз?

Хотинининг тушқун кайфиятини кўриб Бардамқул ҳам талмовсирай бошлади. Ҳақиқатан ҳам хотини ҳақ. Бир соатдан бери тўртта кийим ювилди. Қўлланмасида ювидонга солинадиган кирнинг оғирлиги беш килодан ошмасин, дейилган-да.

— Нима бало, кармисиз ҳой киши, неча пулга олдингиз бу матоҳни деяпман?

Хотинининг овози йўғонлашаётганини кўрган Бардамқул жанжал бошланишини сезиб, саросимага тушди. Энди оқшомгача бобиллаб юради. Уни тинчитмоқчи бўлди.

— Хотинжон, сенга ёрдам бўлар, девдим-да, бармоқларингга қара...

— Бармоғимга нима қипти? Нима, тирноғимни бўяб, лабимга лолоп суртиб, юзимга упу уриб, биқинингизда қилпиллаб туришимни хоҳлаганмидингиз? Ҳадемай неварали бўладиган чолнинг аҳволини қаранг. Няитингиз бузилиб юрганини сезувдим-а! Айтинг, неча пулга олдингиз?!

— Олти юзга олдим. Олиб келиб бериши, ўрнатиши текин...

— Вой ўлмасам, — хотин бошини чангаллаб, шанғиллаганича ҳовлига деярли отилиб чиқди.

Шу пайтда Латифбой хотини билан хушчақчақ, туртишиб дарвозадан кириб келаётувди. Онасининг аҳволини кўриб, кўрқиб кетишди. Марҳамат уларга қараб ҳаволанди:

— Вой ўлай, отанг жинни бўлиб қолибди. Қилган ишига қара!

Латифбой онаси ишора қилган ҳаммом эшигини қия очиб, богинолмай мўраланди. Ичкарида кир машинага мажолсиз суяниб турган отасининг аҳволини кўриб гап нимадалигини англади ва қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди.

— Ҳорманг ота, мен нима дегандим? Раҳмати насия бўлдими?

Шу дам Бардамқул қўлига тушган нарсани олиб, ўғли томонга отишга чоғланди, аммо олган нарсаси аёлларнинг буюмилигини кўриб, тескари ўтирилди.

— Менга қара, ўғлим, ҳалиям бўлса қайтариб беринглар, — деди онаси ростакамига беҳаловат бўлиб, ёлворгансимон, — ўлиб қоламан. Олти юз минг сўм-а! Вой, одам бўлмай кетинг! Шунча пулга олган матоҳингиз қурсин! Бир соатда тўртта кир ювди-я! Пулингиз бор экан, бир оғиз сўрамайсизми? Кечагина қайнингиз тўйга қарз сўраб келувди. Поччангиз пул йўқ, сўрама, деб қайтарибман! Укам шўрлик эшитса, нима деган одам бўламан? Жилла курса жондай синглингизга уч юз-тўрт юз мингини бериб турсангиз бўлмасмиди,

шўрлик, қизини чиқаролмай ўтирибди. Бу машинада оқбилак хонимчалар кирини юваверсин... Ёлингиз оқарсам одам бўлмапсиз-а!..

Тишини тишига қўйиб ўзини базўр босиб турган Бардамқулга суюкли хотинининг сўнгги ибораси қаттиқ ботиб, безовта бўла бошлади. Аммо яна ўзини босди.

— Вой, ойижон, нимаси ёмон? Менинг орзуйим-ку бу, — деди келини Барноҳон Латифнинг қўлтигидан чиқиб, қип-қизил, баданига ёпишиб турган тор шимининг пойчасини кўтариб, ҳаяжон ва қизиқиш билан кирювар машина ёнига бориб тиз чўкаркан. Тиз чўкканида кастюми калталитидан унинг орқа бели очилиб қолди.

— Ҳой, ҳой, нималар деяпсиз келинпошша? Туринг ўрнингиздан, ёқиб қолган бўлса, ана ойингиз олиб берсин. Чарларда бир кучоқ гул кўтариб, саланглаб кириб келмасдан шунақа нарсаларни олиб келсин эди... "Орзуйим" эмиш, "орзуйим" эмиш...—лабини буриб келинини масхара қилди Марҳамат кесатиб, — ўргилдим, кўнгилнинг кўчасидан...

Шу пайт унинг кўзи келинининг белига тушди.

— Менга қара, ҳой яшшамагур, думи юлинган товукча ўхшаб қақақламасдан уятингни ёп, — сўнг илкс ўлига қаради, — бунақа ярим ялонғоч кийинма, десанг тилинг кесилади? ..— Уят борми ўзи сенларда? Буйрагинг шамоллаб, пуштинг совиб кетади, ярамас! Юрасан, кейин рамақижон бўлиб.

— Ҳой, ҳой..., — ҳимояга ўтди Бардамқул, — буларда нима айб?

— Ойи, нима бўлди сизга, хафа бўладиям, демай-сиз... — Латифнинг гапи бўғзида қолди.

Барно калта кастюмининг этакларини тортқилаб эрининг ортига ўтиб пиққиллай бошлади.

— Ҳа, жинни бўлдим, жинни бўлдим, шундай десам кўнгилларинг тўладими? Мени ақлдан оздирган мана шу отанг бўлди, — деди онаси табора зориллаб.

— Нега ундай дейсан, хотин?

— Бўлди, бас қилинг пиққиллашни, ёқмас аана катта кўча...Бундан кейин менинг олдимда гапга суқилманг, билдингизми ойимча?! — деди Марҳамат ҳамон ҳовридан тушмай келини томон қўлини пахса қилиб.

Иззат-нафси поймол бўлган келин кафтлари билан юзини бекитиб, ўкраб, уйига кириб кетди. Унинг ортидан Латиф эргашиди.

Бардамқул машмашанинг янада газак олишидан, бўлиб ўтаётган ҳангомадан қўни-қўшнилар хабар топиб қолса, шарманда бўлишидан чўчиб, хотинининг ҳоврини тушириш учун қўлтигидан олиб ёғоч каравот томон судради:

— Менга қара, ойиси, ҳаддингдан ошма, келин бечорада нима айб?!

— Нима айб?! Кўрмайпсизми? Кувичасини лиққиллатиб, яримялонғоч юришини, мен гапирганда сиз жи-и-м ўтирсин, мен қора деган нарсани оқ, деб турмасин. Эртага яна бир нима дейди, индинга қарабсизки, ҳисоблашмай кўяди. Сиз жим ўтиринг, хўпми! Шу баҳонада келинингизни босиб оламан.

— Шунча одамни босганинг етмайди, хотин? Қўни-қўшнилар эшитса шарманда бўламан-ку! Уялмай-санми?!

Шу пайт дарвозахона томондан аёл кишининг "ихи, ихи", деган товуши эшитилди. Унинг кимлиги маълум бўлмасдан ҳалигина ичкарига йиғлаб кириб кетган келин каттагина сумкасини елкасига осиб, орқасидан эргашиб келаётган эри Латифбойга ўзича бир нималар деб пўнгиллаб, дарвоза томонга интилди. Унинг фақат "орқамдан бориб овора бўлманг, елкаминг чуқури кўрсин бу ҳовлини", дегани қулоққа чалинди, холос. Бардамқул "Аввал шарманда бўлмасам ҳам, энди

шарманда бўлдим", деб бошини чангаллаганича қайтиб ҳаммомга қочиб кирди. Келин дарвозахонада турган кўшни аёлга урилиб тўхтади.

Марҳамат унинг ёнида ким турганига ҳам аҳамият бермай дам келинига, дам ўғлига ўшқирини давом этди:

— Ҳой, ҳой, йўл бўлсин, биратўла кўрга- тўшагингни ҳам олиб кет. Елкангнинг чуқури тўлади. Қайтиб келмас эмиш-а, келасан, келмай кўр-чи?! Сўнг яна ўғлига юзланди: — ҳа, сизга йўл бўлсин, куёвтўра?! Қорасоч-мўлланг асал ялатганми, дейман, ўт бу ёққа-ей, бунча... — у энди икки кўлини биқинига тираб дарвоза ёнида келинининг биллагидан ушлаб нима қиларини билмай турган кўшнисига ташланди: — Ҳа, Куқубону, гап тергани келдингизми? Келинг, келинг, мана сизга қанча гап керак бўлса етиб ортади, териб олинг, "ту-ту-ту-ту"....

Куқубону башаранг курсин, дегандек кўлини силтаб қайтиб чиқиб кетмоқчи бўлганида ортидан кириб келаётган маҳалла хотин-қизлари раиси Маъмура опага урилиб кетди.

— Ҳа, Марҳаматхон, сизни жин чалдими? Бутун маҳаллага томоша кўрсатясииз. Бунча бўғиласиз?

Шу пайт ҳаммом томондан "гурс" этиб ниманингдир ағанагани эшитилди. Хотинига етиб олиб ҳалидан бери уни юпатишга уринаётган Латифбойнинг қўлоғи динг бўлди. У ҳаммомга деярли чопиб кирди. Ҳамманинг эътибори шу томонга қаради. Ичкаридан Латифнинг "Ота, отажон, ҳозир, ҳозир", деган хавотирли товуши эшитилди. Келин сумкасини ташлаб ёрдамга шошилди. Ҳаммом эшиги очилиб отасининг қўлигидан судраб чиқаётган Латифнинг орқа тарафи кўринди. Марҳамат, келини, Куқубону унинг ёнига чопиб бориб, Бардамқулнинг оёғидан кўтариб, уйга олиб кира бошлади. Маҳалла хотин-қизлари раисаси эса дарҳол кўйнидан қўл телефонини чиқариб, "Тез ёрдам"га шошиб кўнғироқ қила бошлади. Шошганидан гаплари адашиб кетди шўрликнинг: "Ало, ало, тез ёрдам қилинг, хотин-қизларданман, ҳа, ҳа, огир, касал. Огир, юрак... ҳушидан кетган... адресми? Йтолмас кўчаси, 98, фамилияси Эсанов Бардамқул, 50 ёшда..."

Эрини кўтаришиб бораётган Марҳамат ортига бошини буриб:

— "49"да, "49"да, — деди.

— "49"дами, "50"дами, энди бари бир, шундай эрни расво қилдинг, тилинг кесулгур, — деди Куқубону ёнида эрининг бир оёғидан кўтариб бораётган Марҳаматга зарда қилиб.

Улар Бардамқулни ичкарига олиб кириб тўшаққа ётқизишди.

Бардамқул кўксини чангаллаган кўйи тинимсиз ихрарди. Марҳамат унинг юзига сув сепди. Келин қутичадан валидол топиб, беморнинг оғзига тиқди.

— Мени тинч қўйинглар, — деди Бардамқул норизо қўл силтаб, зўрга.

Бардамқулнинг аҳволини кўрган хотини кўрқа-писа унинг бошига энгашди.

— Адажониси, мени кўрқитманг, ўзингизни қўлга олинг. Майли, бўлар иш бўлди, мен розиман, — деди Марҳамат дағал бармоқлари билан эрининг боши аралаш юзини силаркан.

Бардамқул ич-ичидан тўлқинланиб-тўлқинланиб келаётган дардни ютди. Кўзига қуйилган ёшни кўрсатмаслик учун девор томонга бош буриб, "кет" дегандек яна кўлини силтади.

"Тез ёрдам" машинаси зум ўтмай етиб келди. Дўхтирнинг айтишича, асаб бузилиши оқибатида қон томир кескин қисқариб юракда санчиқ пайдо бўлибди.

Ҳалиям Худо, деган одам экан, калта қайтибди. Бўлмаса нақд инфаркт ҳолати содир бўлган экан.

Тинчлантирувчи муолажадан сўнг, зум ўтмай Бардамқулни уйқу тортди. Латифбой хонадагиларга "чиқинглар" дегандек имо қилди.

Хотин-қизлар раисаси, Куқубону, қайнона билан келин оёқ учида чиқиб кетишди.

Куқубону супада сочилиб ётган кир машинанинг қутиси ва елим қопламаларнинг ёнидан ҳайрон бўлиб айланиб ўтиб, Марҳаматга саволомуз юзланди. Унинг кетидан бораётган раиса ҳам ёнига "ВЕКО" деб ёзилган кутига синчиклаб қаради.

Ҳамма бало шуни деб бошланди, — деди йиғламсираб Марҳамат энги билан кўз ёшини артаркан, — қизишиб, шунча пуллик нарсани бекор олибсиз, — дебман-да. Гапга гап уланиб, бошимга шунча балони орттириб олдим....

— Эй, ҳа, — деди раиса, — бечора эр хотинини аяб шундай кирмошина олиб берсаю сиз ноз қилдингизми? Шўрликни адо қилдингиз-ку! Шарманда, шарманда! Одамлар эрга ёлчимамай юрибди...

Бу билан у Куқубонуга шаъма қилдими, ё ўзини назарда тутдими, ҳар ҳолда шу гапини чин дилдан айтди.

— Қайдан билай, опажон, — деди ҳамон пиқиллаб Марҳамат.

— Одамнинг захри илонникидан ёмон, дейишади, — деди раиса жиддий, — яна шундай тўполон қиладиган бўлсангиз масалангизни маҳалла муҳокамсига қўяман. Мен билан ҳазиллашманг, хўпми? Нима еб, нима ичаётганингизгача биладан, ҳа... Ҳамманики иккита бўлса менинг кўзим тўртта, билдингизми? Раҳбарман-а?!

— Чақиб олган-да! Бир чақса ёмон чақади бу... бу..! — давомини айта олмади Куқубону ҳам ҳимоячи топилганидан руҳланиб, Марҳаматдан аламини олиш учун.

— Товба қилдим опа, мановингизга айтиб қўйинг кўча-қуйда вайсаб юрмасин...

Латиф отаси ётган уй деразасидан бошини чиқариб нарироқ кетинглар, дегандек онасига имо қилди. Марҳамат кўшнилари кири машина томонга бошлади.

— Мана қаранг, қандай гамхўрлар-а, — деди ўкубону гуё бир нарсани тушунадигандек пилдираб бориб, машина мурватларига ёзувларга кўзини қисиб бир-бир тикиларкан.

Ҳол сўраб чиққан уч-тўрт аёл ҳам уларга келиб қўшилди. Бардамқул қолиб машинанинг тарифи қизиди. Марҳамат уларга машинанинг кир ювишини тушунтира бошлади...

Элакка чиққан хотиннинг эллик оғиз гапи бор, деганлари рост экан. Улар тарқалишганда шом туша бошлаган эди. Бу орада Бардамқул уйқудан анча тетикланиб турди. Ҳар хил хаёлларга бориб ўтирган Латифбой ўзича отасига меҳрибонлик қилди. Энди хонаки кийимларни кийиб олиб, зиппиллаб уй ишларини қилиб турган хотинига ҳозироқ қайноқ чой, кечки таомга тузукроқ дастурхон тузаб, туғуноши қилишни тайинлади. Бардамқул ҳаммадан хафа бўлгандек қовоғини солиб, хомуш аҳволда, ҳеч кимга эътибор қилмай, ёнбошлаган кўйи ёнидаги овозкўтаргични олиб телевизорнинг овозини баландлатди...

Бўлиб ўтган воқеанинг ҳаммаси эрталаб унут бўлди. Бардамқул ишга отланаётганди. Ичкаридан Марҳаматой кеча кир машинада ювиб, дазмоллаган опшоқ қуйлакни олиб эрига узатди.

Марҳаматнинг юзидаги сирли табассум Бардамқулга ҳам кўчди...

*Пердабой НУРЖОНОВ,
катта илмий ходим.*

УЛКАН АСАРГА КИЧИК НАЗАР

Адабиётимизнинг ўрта бўғинига мансуб, истеъдодли адиб Ўрозбой Абдурахмоновнинг "Остона" романида, асосан, иккинчи жаҳон урушидан кейин халқимизнинг турмушида юз берган ўзгаришлар, қарама-қаршиликлар қаламга олинган. Асар чуқур реализм руҳи билан сугорилган. Ёзувчи ўша тузум кирдикорларини, конфликтларини ёрқин, таъсирчан бадиий бўёқларда чиза олган.

Албатта, романнинг ютуқлари фақат шундагина эмас. Ўрозбой Абдурахмонов бир-бирига ўхшамаган, ҳар бири ўзига хос феъл-атворга, хусусиятларга эга, ўқувчи ёдида узоқ вақт сақланиб қоладиган образлар галереясини яратган.

"Остона" қаҳрамонлари — Тўрабой, Гулжон, Тавбоев, Асия, Муфтулла ва бошқалар шундоққина китобхон кўз ўнгида жонланиб туради, ўз хатти-ҳаракатлари, қиёфалари билан завқ-шавқ улашади.

Айниқса, ёзувчининг поэтик маҳорати конфликтларни тасвирлашда яққол кўзга ташланади. Масалан, муаллиф Гулжоннинг Ниятбой билан турмуш қуришга рози бўлиши, турмуш қуриб эса бахтсизликка дучор бўлишини бирдан айтмасдан, буни Назарнинг Тошкентга ўқишга келишидан бошлайди, Гулжоннинг хатлари орқали гавдалантиради. Яъни, конфликтлар аналитик йўл билан, қаҳрамонларнинг ҳис-туйғулари, кечинмалари орқали фикрлар дунёсидаги зиддият ва қарама-қаршиликларни оғзидан гапиртириш усулида гавдалантиради. Адабий бадиий амалиёт билан бадиий реалистик прозада бу поэтик таҳлил энг ютуқли усуллардан бири ҳисобланади.

Асарда асосиз айбланиб қамалган Тўрабойнинг озод қилиниши, ўз қишлоғига қайтиб келиши билан

воқеалар ривожини кучаяди. Тўрабой дастлаб, ўз уйига ҳали бормай, ертўлада яшаётган Муфтулланикига кириб, ёлғиз кампирнинг ҳолидан хабар олишга ошиқади. У ерда ўз боласи Назарни учратади. Бола мунгли, ўйчан ўтирган эди. Тўрабойнинг кўнгли ниманидир сезгандай бўлади. Уйига боради. Кўрадики хотини, ўзини қаматиб юборган Тавбоев билан жирканч гуноҳга ботишган. Тўрабой бош олиб чиқиб кетади.

Адиб романда асосий конфликтлардан ташқари шу давр воқеаларини кенг, эпик масштабда олиб тасвирлаш ниятида Тўрабой, Осия ва қишлоқ кенгаши орасидаги зиддиятли воқеаларга ҳам эътибор қаратган.

Чунончи, Муфтулла билан кўҳна Урганчдаги табиб ўртасида, Муфтулла билан Қодир мойчи орасидаги бир-бирига қарама-қарши воқеаларни тасвирлаш орқали ҳам бир қанча ҳаётий ва таъсирли бадиий-адабий конфликтлар яратади. Айтиш жоизки, қишлоқнинг энг оқ кўнгил одамларидан бири Муфтулла туркманлар орасидан табиб излаб, онасини даволатишга борганда уни ҳеч ким меҳмон сифатида хушламайди. Дурди исми қорамағиз киши эса уни ўз уйида меҳмон қилиш билан чекланмай, болага дори пули ҳам бериб юборади. Бундай таъсирчан саҳналар ўқувчига завқ-шавқ бағишлайди.

Хулоса ўрнида шунини айтиш мумкинки, таниқли ёзувчи Ўрозбой Абдурахмоновнинг "Остона" романи адабиётимизга улкан улуш бўлиб қўшилди. Асар ўз қиёфасига, ўз сўзига, ўз салмоғига эга. Биз истеъдодли адибимиздан яна бундан-да гўзалроқ асарлар кутиб қоламиз.

Журналимизнинг келгуси сонида истеъдодли ёзувчи Зулфия Куролбой қизининг "Саратон соғинчи" туркумидаги ҳикояларини ўқийсиз.

Хусниддин НУРИДДИНОВ

ЖАН ЖАК РУССО ВА УНИНГ ПЕДАГОГИК РОМАНИ ҲАҚИДА

XVIII асрда Франция сиёсий воқеаларга бой бўлганлиги ҳаммага аён. Айнан мана шу даврда бу мамлакатда жуда кўп олимлар ва зиёлилар етишиб чиқдилар. Асли Швейцарияда туғилиб ўсган Жан Жак Руссо ҳам шу давр француз зиёлилари орасида салмоқли ўрин олган файласуф-маърифатпарвар, ёзувчи, композитор даражасида тарихда бой мерос қолдирган бастакор.

Олий таълим муассасаларимизда талабаларга "Педагогика" фани ўқитилади. Ушбу фанга доир дарсликлар ва ўқув қўлланмалари асосан мактаб ёшидаги болаларни ўқитиш ва тарбиялашни кўпроқ назарда тутлади. Лекин болани тарбияси унинг туғилишидан анча илгари бошланиши лозим экан.

Шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак Руссо ўз асарида тарбия масалаларига изчиллик билан ёндошади, яъни боланинг туғилишидан то вояга етгунча ҳар бир босқичда нималарга аҳамият бериш лозимлигини тадқиқ қилади. Балки унинг романидаги образлар тўқима қаҳрамонлардир, аммо улар вояга етгунча кўплаб ҳаётий тажрибалардан фойдаланади.

"Эмиль, яъни Тарбия ҳақида" асари бешта китобдан иборат бўлиб, унинг ҳар бир бўлими боланинг маълум ёшида қандай тарбия қилишга бағишланган. Биринчи китобда боланинг дунёга келиб тарбиясига киришилган дастлабки йили нималарга диққат ва эътибор қаратилиши кераклиги баён қилинади.

Жан Жак Руссо педагогик романининг тўртинчи китобларида қиз боланинг тарбиясига қўйиладиган талабларга алоҳида тўхталлади. Муаллиф ўғил бола билан қиз боланинг тарбиясини бир-биридан хийла ажратиб кўрсатади. Албатта бу тафовут аслида бор нарса. У ўз замонаси талабларидан келиб чиқиб қиз болаларга оғир металлдан ясалган совут кийдирмоқчи эмас, қўлида қилич тутиб жанг майдонида от суришдан уларни асрамоқчи. Шунинг учун у Рим кўчалари бўйлаб чўзилган савдо пештахталари ортидаги атир-упа сотаётган йигитларни ҳарбий машқ майдонига жўнатиб уларнинг ўринларига қизларни қўйиб қўймоқчи. Ўз ожизлиги билан эркакларга ҳукмини ўтказоладиган

қизларни тарбиялаш учун кўплаб тавсиялар берганки, уларнинг кўпчилиги бугунги кунда ҳам долзарб бўлиб қолмоқда. Руссо албатта қизлар тарбияси масаласида ҳам уларнинг ёшига қараб тарбия усулларини танлашга жуда катта эътибор билан қарайди. Қизларнинг қизиқишлари, атрофдагиларга муносабати, ўйинчоқлар танлаш, тенгдошлари билан баҳслашиши, ўйин-кулгу ва бошқа алоқаларига диққат билан эътиборни қаратиш лозим деб ҳисоблайди.

Асарнинг бешинчи китоби педагогик йўналишдан кўра кўпроқ бадиий тус олади. Эмильнинг София билан танишуви, улар ўртасидаги муҳаббатнинг туғилиши ва бу муҳаббатнинг улғайиб ҳақиқий севги даражасига етишида устознинг ўрни маҳорат билан тасвирланган. Барибир улар ўртасидаги муносабат устозларини тарк этгандан кейинги даврда дарз кетади. Ҳар икки ёш кўплаб азобларга, чидаш қийин бўлган синовларга дучор бўлишади. Ҳақиқий тарбия, улардаги матонат, сабр-қаноат туфайли иккаласи яна топишиб ўз бахтларига эришадилар.

Ушбу асарни диққат билан ўқиб чиқилганда ҳаёт билан солиштириб кўрилса ҳозирги кундаги кўпгина муаммолар ойдинлашгандай бўлади.

— Фалон йигит фалон қиз билан шунча йил бир-бирини синаб турмуш қуришганди. Икки-уч йил ўтмасдан нега ажраб кетишди? — ҳайрон қоламиз баъзида.

— Қайсибир йигит мактабда ҳам, олий ўқув юртида ҳам аъло баҳоларга ўқиди ва ҳатто илмий даража олишга ҳам эришди. Лекин нимагадир бирор ишнинг бошини тутганда жуда қийналиб, эплаб кетолмади, — кўпчиликнинг энсаси қотади.

Мана шунга ўхшаш саволларга бу китобдан битта жавоб топилгандай: тарбия тўғри йўналишда олиб борилмаган. Албатта тўғри тарбия учун бу китобдан тайёр рецепт топаман деган киши мақсадига эришиши қийин, чунки Руссо тарбияни санъат деб атаган. Балки тарбиянинг йўли санъатнинг йўлидан ҳам қийинроқдир. Бундай сермашаққат йўлдан адашмай юраман деган киши учун ушбу китоб катта ёрдам бериши шубҳасиз.

Эркин ТУРСУНОВ

ЭШАГИМИЗНИ ТАШЛАБ КЕТИНГ

1969 йилнинг кеч кузи. Талабалар билан пахта даласидамиз. Биз совхоз марказидаги мактабга жойлашган эдик. Гоҳ ёмғир, гоҳ қор туйқус ёғиб беради.

Шу йиллари "КВН" ("Кувноқлар ва зукколар") деган нарса энди пайдо бўлаётган эди. Бу бизнинг талабалар орасига ҳам етиб келди.

Аввал ўғил болалар, кейин қизлар алоҳида "КВН" тайёрлашди. Команда аъзолари далада, ёгингарчилик кунлари эса ётоқхонада тайёргарлик кўришди. "КВН" саҳнасининг бир кўриниши "Насриддин пахтада" деб аталарди. Асосан қизлар томонидан тайёрланган. "КВН" томошалари туман маданият уйи клубида ўтказиладиган бўлди.

Клубда одам гавжум. Саҳна ортида тайёргарлик авжида. Шунда "Насриддин" саҳнаси учун эшак зарур бўлиб қолди ва 8-бўлим бошлиғи Эргаш ака бир эшак топиб келиб, клуб орқа томонида боғлаб қўйди. "КВН" дастури бошланганида саҳнага эшакни олиб чиқиш учун қарашсаки, бу жонивор жойида йўқ. Оқибатда, "Насриддин" саҳнасини дастурнинг Сўнгига суришга мажбур бўлишди. Хабар келдики,

Эшак боғланган жойидан ечилиб, ёнимиздаги мактаб стадионига кетиб қолибди. Бориб олиб келишди. Эшакни энди клуб олди томонидаги бир дарахтга боғлаб қўйишди. Бироздан сўнг, эшак яна йўқ бўлиб қолди. Энди ўйладик, Насриддин эшаксиз чиқади. Хақиқатдан ҳам эшак топилмади. Биз "номер" вақтини яна чўздик.

Залда асосан маҳаллий халқ, талабалар ва ўқитувчилар эди. "Номер" кўрсатилишига беш дақиқа қолганда, курс ҳисобчиси совхоз марказидан анча наридаги бир уй ёнида эшак кўрганлигини айтди. Дарҳол шу эшакни топиб келишди.

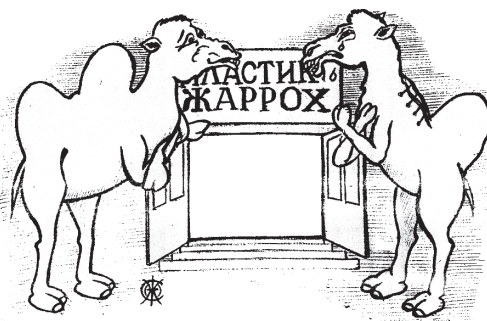
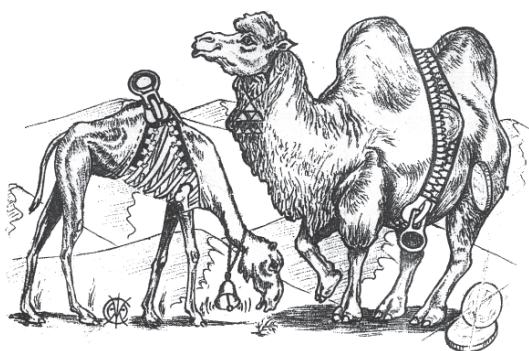
Саҳнада "Насриддин" эшаги билан пайдо бўлганида роса қийқириқ бўлди. "Номер" жуда чиройли ва ишонарли чиқди. Насриддин ролида Флора исмли қизимиз эди.

"Номер" охирида бир ёш бола ўрнидан туриб:

— Бу бизнинг эшак, Насриддин ака, эшагимизни ташлаб кетинг. Ҳар йили сизлар келасизу, эшагимиз йўқолиб қолади, — деб қолди.

Залда гурр кулги кўтарилди.

РАССОМ ХАНДАСИ

Жаҳонгир МИРЗО чизган суратлар.

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,

«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati

Jamoatchilik kengashi raisi:

Abdulla ORIPOV

Jamoatchilik kengashi:

Gulruh A'ZAMOVA

Saidvafo BOBOYEV

Abulqosim MAMARASULOV

Ahmad OTABOYEV

Nurmat OTABEKOV

Minhojiddin MIRZO

Shuhrat SIROJIDDINOV

Shunqor XUDOYBERDIEV

Ahmad USMONOV

Bosh muharrir:

Sobir O'NAR

Bosh muharrir o'rinbosari:

Luqmon BO'RIXON

Mas'ul kotib:

Akbarali MAMASOLIYEV

Tahrir hay'ati:

Odil YOQUBOV

Abduqayum YO'LDOSHEV

Abdusaid KO'CHIMOV

Sirojiddin SAYYID

Rustam MUSURMON

O'rozboy ABDURAHMONOV

G'affor HOTAMOV

Yoshlarning adabiy-ijtimoiy jurnali. 1982 yildan chiqa boshlagan.

© "Yoshlik" № 1 (224) 2009 y.

Ushbu son "Yoshlik" jurnali tahririyatining kompyuter markazida sahifalandi.

Sahifalovchi: Saodat RUSTAMOVA

MUNDARIJA

MUHARRIR MINBARI

«Adabiyot yashasa...» 1

NAZM

Jumaniyoz JABBOROV. Ey, diyor, ko'ksimda oliy suvrating. 2

Bahriddin SADRIDDINOV. Yo'llar ko'zgu kabi sirin ochadir. ... 16

Dilrabo BOBOMURODOVA. Sizni deya ursin yuragim. 22

Orif TO'XTASH. Hech tuganmas hikmatimsan. 30

MUSHOIRA

Samariddin SHUKRULLAYEV, Nilufar RAHIMOVA, Hilola ISMATOVA, Zurafo NARZULLAYEVA. 34

NASR

Qo'chqor NORQOBIL. Ko'zlarini ko'rgani keldim. Hikoya. 6

O'ktam MIRZAYOR. Sovg'a. Hikoya. 41

TOMOSHABOG'

Husniddin NURIDDINOV. Russoning pedagogik romani. 46

MULOHAZA

Perdaboy NURJANOV. Ulkan asarga kichik nazar. 45

SAN'AT

Tasmaga muhrlangan abadiyat. 32

KITOBINGIZNI O'QIDIM

Umid YA'QUBOV. Yo'l, yo'lovchi, manzil. 28

JA'JI TADQIQOT

Munira QO'QONOVA. Tengdoshlarim badiiy olami. 15

BIRINCHI UCHRASHUV

Tohir SHOMURODOV. Nikoh uzugi. Hikoya. 18

Manzura BEKCHANOVA. Qorong'u kechada oy yolg'iz. 40

Abdurashid TURSUNOV. Laylodan ham ortiqsan. 40

QUTLOV

Umarali NORMATOV. Yaqin kechmishning... 23

KELAJAK OVOZI

Nafisa OMONOVA. Ko'zimda bir ilinj yiltirar. 27

JAHON HIKOYACHILIGI XAZINASIDAN

Jek LONDON. Oq sukunat. Hikoya. 36

YELPUG'ICH

Erkin TURSUNOV. Eshagimizni tashlab keting. 47

Muqovalarimizda

1-betda: Alisher NAVOIY tavalludining 568 yilligi.

2-betda: «Kelajak ovozi» ko'rik-tanlovi.

3-betda: Filologiya fanlari doktori, professor To'ra MIRZAYEV.

4-betda: Zahiriddin Muhammad Bobur.

Manzilimiz: Toshkent shahri, O'zbekiston ko'chasi, 16A-uy. **E-mail:** yoshlik-xatlar@rambler.ru

Telefon: 227-08-23. Bosishga 09. 02. 2009 yilda ruxsat berildi. Qog'oz formati 60x84 1/8. Nashriyot hisob tobog'i 6,0. Indeks 822 ISSN 0207-9137. Jurnal 2007 yil 4 mayda Matbuot va Axborot agentligi tomonidan 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan. Jurnaldan ko'chirib bosilganda «Yoshlik»dan olindi» deb izohlanishi shart.

Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi bosmaxonasida chop etildi. Buyurtma № 146

Manzil: Toshkent. sh. Istiqlol ko'chasi, 33-uy.

Заҳириддин Муҳаммад
БОБУР